

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI**

**1960'LARDAN BU YANA NÜKLEER SİLAHSIZLANMA ALANINDA
YAŞANAN GELİŞMELER**

Yüksek Lisans Tezi

Valentina RESHETNİKOVA

Ankara, 2008

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI**

**1960'LARDAN BU YANA NÜKLEER SİLAHSIZLANMA ALANINDA
YAŞANAN GELİŞMELER**

Yüksek Lisans Tezi

Valentina RESHETNİKOVA

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Ersin ONULDURAN

Ankara, 2008

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI

1960’LARDAN BU YANA NÜKLEER SİLAHSIZLANMA ALANINDA
YAŞANAN GELİŞMELER

Yüksek Lisans Tezi

Valentina RESHETNİKOVA

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ersin ONULDURAN

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Ersin ONULDURAN

.....

Doç. Dr. Esra Gül DARDAĞAN

.....

Yrd. Doç. Dr. Özlem KAYGUSUZ

.....

Tez Sınavı Tarihi:

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE**

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (...../...../2008)

Valentina RESHETNİKOVA

.....

TEŐEKKÖR

Bu tezi hazırlama aŐamasında bilgilerini paylaşmak adına doğru yol almamı sağlayan Sayın Prof. Dr. Ersin ONULDURAN'a ve özellikle bana bir araştırma imkânı sağlayan Ankara'daki Avrasya Stratejik Araştırma Merkezi görevlilerine, ayrıca tezin yazımı ve Őekillerin çizimlerdeki yardımlarından dolayı değerli arkadaşlarıma Őükranlarımı sunarım.

Valentina RESHETNİKOVA

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	1
İÇİNDEKİLER	ii
KISALTMALAR	vi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SİLAHSIZLANMA TERİMİNİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ VE NÜKLEER SİLAHLARIN TARİHSEL GELİŞİMİ

I. SİLAHSIZLANMA TERİMİNİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ	3
A. Nükleer Silahların Tanıtımı.....	7
II. “MANHATTAN PROJESİ” ve NÜKLEER SİLAHLARIN ORTAYA ÇIKIŞI.....	9
III. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE NÜKLEER SİLAHLAR REKABETİNİN TEHLİKELİ DÖNEMEÇLERİ	14
A. Küba Bunalımı	18
B. Avrupa Füze Krizi.....	19
C. “Yıldız Savaşları”ndan “Füze Kalkanı”na Doğru	22

İKİNCİ BÖLÜM

1960’LARDAN GÜNÜMÜZE KADAR NÜKLEER SİLAHLARA DAYALI OLARAK GELİŞTİRİLEN STRATEJİLER

I. “NÜKLEER ÇAĞI”NIN GENEL STRATEJİLERİ.....	25
A. Tırmanma	26
B. Caydırıcılık.....	27

II. NATO STRATEJİLERİ	30
A. Sınırlı Savaş	31
B. Kitlesele Mukabele.....	32
C. Esnek Karşılık	34
III. SİLAHSIZLANDIRMA STRATEJİSİ.....	35

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NÜKLEER SİLAHLANMANIN AZALTILMASI VE SINIRLANDIRILMASINA YÖNELİK YAPILMIŞ OLAN ÇALIŞMALAR

I. NÜKLEER SİLAHSIZLANMA KONUSUNDA FAALİYET GÖSTEREN KURULUŞLAR OLARAK NATO VE BİRLEŞMİŞ MİLLETLER.....	37
A. Birleşmiş Milletler Örgütü	38
1. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1540 Sayılı Kararı.....	41
2. Birleşmiş Milletler Silahsızlanma Departmanı	43
3. Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı	44
B. NATO'nun Nükleer Politika Konusunda Uluslararası Güvenliğe Katkısı	49
1. Nükleer Silahsızlanma ile İlgili İttifakın Komiteleri	50
2. Nükleer Planlama Grubu.....	51
3. Nükleer Kuvvetlerin NATO Stratejisindeki Rolü.....	52
3.a Güven ve Güvenlik Arttırıcı Önlemler Kavramı.....	53
3.b Olumsuz Güvenlik Garantileri	54
4. Nükleer Kuvvetlerin Azaltılması	54

II. NÜKLEER SİLAHLARI VE İLGİLİ MALZEME VE TEKNOLOJİLER İLE BUNLARIN FIRLATMA VASITALARININ YAYILMASININ ÖNLENMESİNE YÖNELİK İHRACAT KONTROL REJİMLERİ	56
A. Füze Teknolojisi Kontrol Rejimi.....	56
B. Nükleer Tedarikçiler Grubu	58
C. Zangger Komitesi	59
III. NÜKLEER SİLAHLARIN SINIRLANDIRILMASI VE DENETİM ALTINA ALINMASI KONUSUNDA YAPILAN ANTLAŞMALAR	61
A. Çok Taraflı Antlaşmalar.....	62
1. Antarktika Antlaşması.....	62
2. Atmosferde, Dış Uzayda ve Su Altında Nükleer Silah Denemelerini Yasaklayan Antlaşma	64
3. Ay ve Gök Cisimleri Dahil Dış Uzayın Araştırılması ve Kullanımında Devletlerin Çalışmalarını Yönlendirmeye İlişkin Antlaşma.....	66
4. Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması	67
5. NPT Gözden Geçirme Konferansı	71
6. Nükleer ve Diğer Kitle İmha Silahlarının Deniz Yatağı, Okyanus Tabağında ve İlişkin Yeraltında Bulundurulmasını Yasaklayan Antlaşma	73
7. Nükleer Malzemelerin Fiziksel Korunmasına İlişkin Sözleşme.....	74
8. Nükleer Denemeleri Kapsamlı Yasaklaması Antlaşması	75
9. Nükleer Silahlardan Arındırılmış Bölgelerle İlgili Antlaşmalar	78
9.a Tlatelolco Antlaşması.....	78
9.b Rarotonga Antlaşması	81
9.c Bangkok Antlaşması	82
9.d Pelindaba Antlaşması.....	82

B. İki Taraflı Antlaşmalar	84
1. Doğrudan Haberleşme Hattı Kurulmasına İlişkin Antlaşma	84
2. Kısa ve Orta Menzilli Füzeleerin (INF) Ortadan Kaldırılması Antlaşması.....	85
3. Stratejik Saldırı Azaltma Anlaşması – SORT	89
C. Stratejik Silahların Sınırlandırılması Görüşmeleri	91
1. Stratejik Silahların Sınırlandırılması Görüşmeleri SALT-I	91
1.a Nükleer Savaş Riskini Azaltacak Önlemler Antlaşması	91
1.b Doğrudan Haberleşme Bağlantısının Geliştiren Antlaşma	92
1.c Anti Balistik Füze (ABM) Antlaşması	93
1.d Stratejik Saldırı Silahlarının Sınırlanmasını Öngören Geçici Antlaşma ve Protokol	94
2. Stratejik Silahların Sınırlandırılması Görüşmeleri SALT-II.....	97
D. Stratejik Nükleer Silahların İndirimi Görüşmeleri START	100
1. START-I Stratejik Silahların İndirimi Antlaşması	100
2. START-II Antlaşması	105
3. START-III Görüşmeleri.....	106
SONUÇ ve DEĞERLENDİRME	108
KAYNAKÇA.....	111
EKLER.....	123
Ek-I: Dünyadaki Nükleer Güçler	123
Ek-II: Nükleer Silahsızlanma ile İlgili NATO Komiteleri.....	124
Ek-III: START-I ve START-II’de Silahsızlanma Seviyeleri	126
ÖZET	127
ABSTRACT	128

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ABM	Füzesavar Füze Sistemi
AGİK	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
BM	Birleşmiş Milletler Örgütü
C.I.A.	ABD Merkezi Haberalma Teşkilatı
ÇHC	Çin Halk Cumhuriyeti
DDA	Birleşmiş Milletler Silahsızlanma Departmanı
DGP	Nükleer Silahların Yayılmasını Önlemede Üst Düzeyli Savunma Grubu
DİR	Balistik Füze Yayılmasına Karşı Uluslararası Davranış İlkeleri Rehberi
CSBM	Güven ve Güvenlik Arttırıcı Önlemler
GLCM	Karadan Atılan Cruise Füzeleri
HLG	Nükleer Planlanma Grubu'nun Üst Düzeyli Grubu
JCP	Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Ortak Komitesi
IAEA	Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı
ICBM	Kıtalar Arası Balistik Füze
INF	Orta Menzilli Nükleer Füzeler
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
NPG	Nükleer Planlanma Grubu
NSA	Olumsuz Güvenlik Garantileri
NST	Nükleer ve Uzay Silahları
MDS	Ulusal Füze Savunma Programı
MIRV	Bağımsız Olarak Hedefe Yöneltelebilen Çok Başlıklı Füze
MTCR	Füze Teknolojisi Kontrol Rejimi
NDYA	Nükleer Denemelerin Kapsamlı Yasaklanması Antlaşması
NPT	Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması
NSG	Nükleer Tedarikçiler Grubu
NNWS	Nükleer Silahlı Olmayan Devletler
NWS	Nükleer Silahlı Devletler

SALT	Stratejik Silahların Sınırlandırılması Görüşmeleri
SGP	Nükleer Silahların Yayılmasını Önlemede Üst Düzeyli Politik- Askeri Grup
SDI	Stratejik Savunma Girişimi
SLBM	Denizaltılardan Atılan Balistik Füzeler
SORT	Stratejik Saldırı Azaltma Anlaşması
SSBN	Nükleer Güçlü Denizaltılar
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
START	Stratejik Nükleer Silahların İndirimi Görüşmeleri
WCO	Dünya Gümrük Organizasyonu
ZAC	Zangger Komitesi

GİRİŞ

Yüzyılın en büyük fizikçisi Einstein'ın söylediğine göre, *“Nükleer çağa girildiğinden beri düşünce tarzımızdan başka her şey değişti, bu nedenle de benzersiz bir felakete doğru sürükleniyoruz...”*¹

Dünya nükleer silahlarla II. Dünya Savaşı'nın bitiminde tanışmıştır. ABD 1945 Ağustos'unda Hiroshima ve Nagasaki'ye attığı atom bombalarıyla nükleer silahlara sahip olan tek güç olmuştur. Savaştan çıkan diğer süper güç olan Sovyet Rusya'nın 1949 yılında nükleer silaha sahip olmasıyla Amerika'nın bu alandaki tekeli kırılmıştır. ABD ve Sovyet Rusya arasında II. Dünya Savaşı sonrası Soğuk Savaş döneminde başlayan nükleer silahlanma yarışı ve bununla birlikte ortaya çıkan nükleer caydırıcılık ile bu dönemin temel özelliği olmuştur.

Bilindiği gibi, o zamanlarda iki kutuplu uluslararası sistemde “süper güç” konumunda olan Amerika Birleşik Devletleri'nin ve Sovyetler Birliği'nin elinde bulunan binlerce nükleer silahın kullanılması olasılığı güvenlikle ilgili çevrelerde “kıyamet” senaryoları üretilmesine sebep olmuştur. Bunun en parlak örneği Küba Füze Krizi'dir. Yaşanan o gelişmelerin tırmanarak nükleer silahların kullanılabilmesi “III. Dünya Savaşı”na yol açmasından ve kıyametin eşiğine gelmesinden korkulmuştur.

Nükleer Silahlar ile ilgili devam eden endişeleri, gelişen teknolojiyle beraber silahların çeşitlenmesi ve tahrip gücünün artması korkunç boyutlara ulaştırmıştır. Bu durumu engellemek amacıyla birçok çalışma yapılmıştır. Fakat devletlerin çıkarlarının farklılaşması ve ellerindeki askeri gücü bu amaçlar doğrultusunda kullanmaları, anlaşmaların kalıcı bir çözüm olmasını engellemiştir. İşte bu noktada nükleer silahsızlanmanın önemi karşımıza çıkmaktadır.

¹Graham Allison, **Nükleer Terörizm. Önenebilir Nihai Felaket**, Salyangoz Yayınları, İstanbul, 2006, s. 9.

Bu araştırmanın temel amacı, 1960'lardan bu yana olan süreçte nükleer silahsızlanma alanında yaşanan gelişim aşamalarını incelemektir. Çalışma, tarihsel süreç olarak 1950'lerin sonundan başlayıp, İkinci Dünya Savaşı'nın incelediğimiz konuyla ilgili bazı önemli olaylarına değinilerek, genel gelişmeler çerçevesinde, 2000'li yılların ilk 5 yılıyla sınırlandırılmıştır. Dolayısıyla çalışmanın ana konusu, uluslararası güvenlik politikaları-nükleer politikalar eksenine oturtulmaktadır. Bu bağlamda, konu üç ana bölüme ayrılarak incelenmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde silahsızlanma kavramı ve nükleer silahsızlanmanın genel analizi üzerinde durulmuştur. Uluslararası alanda silahsızlanma konusunda farklı bilimadamlarının görüşleri belirtilmiştir. Aynı zamanda da nükleer silahlarının ortaya çıkışı, tarihsel gelişimi ve Soğuk Savaş dönemi boyunca nükleer silahlar bağlamında yaşanmış olan önemli olaylara kısaca değinilmeye çalışılmıştır. İkinci bölümünde, nükleer silahlara dayalı olarak geliştirilen stratejilerin neler olduğu ve stratejilerin gelişim süreçleriyle dünya tarihindeki silahlanma yarışına ele alınmıştır. Çalışmanın asıl konusu olan, üçüncü bölümünde ise, nükleer silahların sınırlandırılmasında faaliyet gösteren önemli kuruluşlar ve ihracat kontrol rejimleri ile bu konuda yapılan önemli uluslararası antlaşmalar incelenmiştir.

Araştırma, uluslararası alanda nükleer silahsızlanmaya yönelik atılmış tüm adımların inceleyip bunların nasıl algılayacağını ortaya koyması ve bu bağlamda nükleer silahların yayılması sorunu ile ilgili antlaşmaları analiz etmesi ve bununla birlikte uluslararası ilişkileri nasıl etkilediğine dikkat çekmesi açısından önem teşkil etmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SİLAHSIZLANMA TERİMİNİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ VE NÜKLEER SİLAHLARIN TARİHSEL GELİŞİMİ

I. SİLAHSIZLANMA TERİMİNİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

“Dünya barışı ve emniyetinin kurulması ve korunmasında ilk planda ele alınması gereken konuların başında silahsızlanma sorunu gelir. “Müşterek emniyet” problemi ile sıkı ve yakın alakası bulunan “silahsızlanma”, veya daha mütevazı ifadesi ile “silahların tehdidi” meselesi harp tekniğinin gelişmesinden ve bilhassa toptan imha edici silahların keşfinden sonra devletler için hayati bir ehemmiyet kazanmıştır. Dünyanın ve netice itibariyle bütün insanlığın kaderi büyük bir nispette bu meselenin haline bağlı bulunmaktadır”.²

Devletlerin silahları dış politikalarının doğrudan veya dolaylı bir aracı olarak kullanmalarının yanında zaman zaman silahsızlanmayı da benzer bir biçimde kullandıkları görülmektedir.

“Silahsızlanma” deyimi, dar ve teknik anlamda; ulusların güvenlik arayışları içerisinde çatışma ve uyuşmazlıktan uzak, barış ve karşılıklı güvenliğin mantıksal bir denge konumuna kavuşturulması amacıyla akid devletlerin ülke topraklarında konuşlandırılmış mevcut silah sistemlerinde karşılıklı olarak sayısal ve niceliksel azaltımı veya bütünüyle ortadan kaldırılması faaliyetlerini içermektedir.

Gönlübol ise silahsızlanmanın özelliklerini, silahların niteliğine veya coğrafi bölgeye göre sınıflandırmaktadır. Başka bir deyişle silahsızlanma, ya tüm silahları ya da konvansiyonel, nükleer, bakteriyolojik ve kimyasal silahlardan sadece bir kısmını içine alabilir.³ Aynı biçimde silahsızlanma ya sadece belli bir bölgedeki devletler için söz konusu olur, ya da tüm devletleri kapsamına alır. Bütün silahları

² Zeki Mesud Alsan, **Silahsızlanma Problemi**, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1953, s.3.

³ Mehmet Gönlübol, **Uluslararası Politika, İlkeler, Kavramlar, Kurumlar**, A. Ü. SBF Yayınları, Ankara, 1978, s. 453.

içine alan, geniş kapsamlı silahsızlanmayı “genel ve tam silahsızlanma”; yalnız bir veya birkaç tür silahı kapsayan silahsızlanmayı ise “kısmi silahsızlanma” olarak belirtmiştir.

H. Morgenthau'ya göre, silahsızlanma konusunda belirli bir girişimin başarılı olup olmaması şu sorulara verilecek cevaplara bağlı bulunmaktadır.⁴

1) Değişik devletlerin silahsızlanmasında oran ne olmalıdır?

2) Bu oran içinde değişik ulusların sahip olduğu silahlanmanın tiplerini ve niteliklerini belirleyecek standartlar nedir? İki ülke arasında oranın ne olacağı sorunu, silahsızlanma görüşmelerine temel oluşturmaktadır. Bu soruna doyurucu bir cevap verilebilmesi, şu üç durumdan birinin varlığına bağlıdır:

a) İlgili devletler arasında bir güç mücadelesi yoksa

b) Taraftarlardan birinin diğer tarafa isteklerini kabul ettirecek ölçüde ezici ve karşı konulmaz bir üstünlüğünün bulunması durumunda;

c) Tarafların aralarındaki güç rekabetinin düzenlenmesini, düzenlenmemiş bir güç rekabetine tercih etmeleri durumunda.

Morgenthau'nun önemle üzerinde durduğu diğer bir nokta ise, aralarında siyasal anlaşmazlıklar bulunan ve birbirlerine karşı kendilerini savunmak durumunda olan devletler arasında silahsızlanma konusunda görüş birliğine varılmasının zor, hatta imkânsız olduğu ve bu konularda bir anlaşmaya varılabilmesinin ancak söz-konusu siyasal sorunlarda bir çözüme varıldıktan sonra mümkün olacaktır.⁵

Doktrinal kalıp içerisinde ise, silahsızlanmanın etimolojik anlamı bazı farklı tanımlamalara sahne olmuştur. Herman Kahn'a göre: “Silahsızlanma, faydacı bir karakteri haizdir ve savaş riskini azaltır”.⁶ H. J. Morgenthau ise, Devletlerin silahlanma yolunda sarf ettikleri üretimsel faaliyetlerin yoğunluğunu dikkat çekerek:

⁴ H. J. Morgenthau, Kennet W. Thompson, **Politics Among Nations, The Struggle for Power and Peace**, New York, Alfred-A-Knoff, 1985, s. 419.

⁵ *Almanya ve Fransa arasındaki güç mücadelesi ve anlaşmazlıklar yüzünden 1932'de yapılan Dünya Silahsızlanma Konferansı'nun başarısızlığı ve Birleşmiş Milletler Atom Enerjisi Komisyonu'nda Sovyet-Amerikan çatışması bunların örnekleridir. İbid.*, s. 420.

⁶ Lawrence, Freedman, **The Evolution of Nuclear Strategy**, New York, Martin Press, 1986, s. 197.

“Silahsızlanma silahlanma yarışına son vermek amacıyla, belli kategorideki silahların azaltılması veya elimine edilmesidir.”⁷ şeklinde bir ayrımsal tanımlamada bulunmuştur.

Silahsızlanma ve silahların kontrolü arasındaki eş anlamlılığın, esasen “amaç” bakımından bir farklılık taşıdığı, Thomas C. Shelling ve Morton H. Halperin tarafından ileri sürülmüştür.⁸ Buna göre, “Silahların kontrolündeki hedefler:

1. Savaş riskini azaltmak
2. Savaşın patlak vermesi halinde, yol açabileceği imha ve yıkımın azaltılması
3. Askeri savunma harcamalarındaki azaltım işlevinin teminat altına alınmasıdır.”

Kavram olarak silahsızlanma, ulusal hükümetlerin elinde bulunan silahların sayısal olarak herhangi bir şekilde indirimini veya sınırlandırılmasını ifade etmektedir. Silahların kontrolü kavramı, indirim veya sınırlama ötesinde daha geniş kapsamlı amaçları da öngörmektedir. Buna göre, ulusal askeri kuruluşların sahip oldukları silahların nitelik ve tasarımları, üretim sayıları, konuşlandırılmaları, denetimleri ve transferleriyle, bunların siyasi-stratejik amaçlarla planlanan, tehdit olarak öne sürülen veya fiilen kullanımlarını bir şekilde sınırlamak veya düzenlemek amacıyla öngörülen önlemler bu çerçevede mütalaa edilebilir.⁹

Çaşın’a göre, “Çağdaş içeriğiyle silahsızlanma ve silahların kontrolü yalnızca askeri değil, siyasi ilişkilerde de şekil veren öncelikli bir konuma yükselmiştir.¹⁰ Gerçekten de, silahların kontrolü ve silahsızlanma tek başına bir amaç değil, kapsamlı, çok boyutlu ve ayrıntılı yaklaşımlar doğrultusunda ortaya konulan düzenlemeler yoluyla, daha istikrarlı bir güvenlik ortamı yaratabilmek için bir araçtır. Bu araçla askeri açıdan güvenliğin artırılması, ancak ve her şeyden önce

⁷ H. J. Morgenthau, Kennet W. Thompson, **Politics Among Nations, The Struggle for Power and Peace**, New York, Alfred-A-Knoft, 1985, s. 410.

⁸ Thomas C. Schelling, Morton H. Halperin, **Strategy and Arms Control**, Twentieth Century Fund, New York, 1961, s. 172.

⁹ Mesut Hakkı Çaşın, **Çağdaş Dünyada Uluslararası Güvenlik Stratejileri ve Silahsızlanma**, Basılmış Doktora tezi, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1995, s. 78.

¹⁰ **ibid.**

amaç birliği ile bunu sağlayacak siyasal işbirliğinin varlığına bağlıdır. Buna karşılık, süreç sonuçta kendisini yaratan işbirliği ortamını pekiştirme ve daha da geliştirme yolunda da hizmet görür”.

“Silahların kontrolü ve silahsızlanma çalışmalarının başarıya ulaşması için bir siyasi asgari müşterekten hareket etmek gereklidir. Yani her şeyden önce niyet var olmalı ve bu niyet somut bir şekilde ortaya konulmalıdır. Soyut şekilde ifade edilmiş barışçıl amaçların ve silahlardan arındırılmış bir dünya yaratılması ütopyalarının sözcülüğünü yapmak kolaydır. Zor olan bu doğrultuda somut adım atılabilmesidir. Zora katlanmak için ise, her şeyden önce, gerekli iradeye sahip olmak sonra da elde edilecek kazançların bu zorluklara değeceğine inanmak gerekir”.¹¹ Konvansiyonel silahların kontrolü ve silahsızlanma çabalarında ilk başlarda kaydedilen başarıların son derece sınırlı olmasının nedenlerini niyet eksikliğine ve sonuca ulaşmasında ortak çıkarın görülmemesine bağlamak yanlış olmayacaktır.¹²

Buna karşılık, silahsızlanma “genel olarak özel kategorideki silahların azaltılması veya yok edilmesi işlemidir. Amaç olarak ise, uluslararası arenadaki çatışmanın tek başvuru seçeneğini teşkil eden silah ve savaşın tümüyle ortadan kaldırılmalarını içerir.”¹³

Silahsızlanma kavramı sınırlandırmaya tabi tutulduğunda üç yöntemin uygulandığı görülmektedir:

1. Mevcut silahların imha yöntemi
2. Zorunlu silahsızlandırma
3. Görüşler yoluyla silahsızlanma¹⁴

Sonuç olarak silahsızlanma, “Dünya Devletlerinin mütekabiliyet prensipleri çerçevesinde savaş tehlikesinin elimine edilerek, genel ve kalıcı barışın temini

¹¹ **İbid.**

¹² **Avrupa’da Konvansiyonel Silahlı Kuvvetler Antlaşması**, T.C. Dışişleri Bakanlığı, Ankara, 1991, s.1-2.

¹³ Jeffrey M. Elliot, Robert Reginald, **The Arms Control, Disarmament and Military Security Dictionary**, Santa Barbara, California, 1985, s. 272.

¹⁴ “Görüşmeler” metodu, günümüzde en fazla uygulanan yöntemdir, Çaşın, **İbid.**, s. 86.

maksadıyla, savaşın en önemli araç unsurunu teşkil eden silah veya silah sistemlerinin azaltılması, üretiminin yasaklanması belli coğrafi alanlarda sayısal tavanlarının sınırlandırılması veyahut mevcut tüm silahların yok edilmesini içermektedir. Nihai aşamada Uluslararası Hukukun üstünlüğü, akid ülkelerin toprak bütünlüğü ve egemenlik haklarına saygılı bir uluslararası düzenin teminat altına alınması yolunda sürdürülen siyasi, askeri, hukuki, ekonomik, psikolojik ve etik boyutlara haiz kompleks ve dinamik bir faaliyetler bütünü olup; doğurduğu neticeler bakımından çok geniş insan kitlelerini kapsamında barındırabilen bir karaktere sahiptir”.¹⁵

A. Nükleer Silahların Tanıtımı

II. Dünya savaşı sonrasında silahsızlanma kavramıyla birlikte kullanılan en önemli kavram “nükleer silahlar” olmuştur. Nükleer silahların insanlık için bir tehlike olduğu “Hiroşima ve Nagasaki’ye 6 ve 9 Ağustos 1945’te atılan ve yüz binlerce insanın ölümüne ve milyonlarca insanın sakat kalmasına yol açan atom bombalarıyla ortaya çıkmıştır”.¹⁶

Atom çekirdeğinin füzyon, fisyon¹⁷ veya her ikisinin karışımıyla oluşan bir kimyasal reaksiyon sonunda enerji açığa çıkartması ile meydana gelen infilakı yaratan her türlü silaha nükleer silah adı verilmektedir.¹⁸ Nükleer maddelerin silaha dönüştürülmeleri, özellikle füze harp başlıkları ile entegrasyonu, ileri teknoloji ve yüksek maliyet gerektirmektedir. Başlığın yerleştirme sürecinde kaza olma olasılığı da oldukça yüksektir. Bu da ileri teknoloji dolayısıyla maliyeti daha da artmaktadır.

Silahsızlanma literatürüne 1959-60’dan itibaren “balistik füzeler” kavramı da dahil olmuştur. Böylece nükleer silahlarda ikili bir ayrıma gidilmeye başlanmıştır. Bunlardan birincisi, kıtalararası balistik füzeleri ifade eden ve erimi 5000 km’nin üzerindeki tahrip gücü oldukça yüksek olan stratejik nükleer füzeler ile diğeri erimi

¹⁵ Pars Tuğlaci, **Okyanus Ansiklopedik Sözlük**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1983, C. 8, s. 2593.

¹⁶ Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, Alfa Basım Yayım, İstanbul, 2004, s. 578.

¹⁷ *Fisyon–atom çekirdeğinin yüksek miktarda enerji açığa çıkartarak parçalanmasıdır.*

¹⁸ Tuğlaci, **İbid.**

500-1000 km dolayındaki tahrip gücü diğerine göre daha düşük olan kısa menzilli füzelerdir. Ancak söz konusu kısa menzilli füzelerin özellikle uzun menzilli ve havada ikmal yapabilen bombardıman uçaklarıyla aynı sonucu doğurabileceği üzerinde durularak her iki taraf da karşı tarafın bu tür silahlarını stratejik nükleer silah kapsamına almaya çalışmıştır. Bu çerçevede ABD, SSCB'nin Bacfire bombardıman uçaklarının havada ikmal yapabilme özellikleri dolayısıyla ABD'deki hedefleri vurarak geri dönme kabiliyetlerine dikkat çekerek stratejik silahlar kapsamına alınmasına çalışırken, SSCB de ABD'nin Cruise füzelerinin nükleer balistik takabilme özellikleri dolayısıyla aynı uğraşı vermiştir.¹⁹

II. Dünya Savaşından sonrasında sıkça gündeme gelen bir diğer kavram da test denetim kavramıdır. Devletlerin güvende olup olmadıkları yalnız kendi politikalarına değil aynı zamanda diğer tarafın silahsızlanma anlaşmalarına uyup uymadığına da bağlıdır. Bu nedenle anlaşmaya uyup uyulmadığını sınamak ve denetlemek için bir takım yöntemler geliştirmeye çalışılmaktadır. Bunlar havadan denetim, uydular aracılığıyla denetim, tesisleri yerinde denetim ve gözleme araçlarıyla denetimdir.²⁰

Nükleer çağda silahlanma ve silahların kontrolü konuları daha farklı bir anlam kazanmıştır. Bu silahların tahrip gücünün büyüklüğü II. Dünya Savaşı sonrasındaki silahsızlanma ve silahların kontrolü çalışmalarının bir dış politika aracı olarak ABD ve SSCB tarafından kullanılması söz konusudur. Zaman zaman ikinci derecede nükleer güç denilen İngiltere, Fransa, ÇHC ve kendi nükleer güçlerini geliştirmeye çalışan diğer bazı ülkelerde benzer çabalara yönelmiştir. Ayrıca silah teknolojisinde meydana gelen gelişmeler sonucu ortaya çıkan tahrip ve imha gücü yüksek nükleer ve bakteriyolojik silahlar devletlerin silahsızlanma ve silahların sınırlandırılması konusunda yeni politikalar üretmelerine gerekçe olmuştur.

¹⁹ *Havadan atılan ve 2,500 km erimi olan Cruise füzeleri B-52 bombardıman uçaklarına yerleştirilebilecek şekilde tasarlanmıştı. Bunların dışında yerden ve denizden atılan Tomohawk-Cruise füzelerinin de 2,500 km menzilleri vardı.* Conway W. Henderson, **International Relations, Conflict and Cooperation at the Turn of the 21st Century**, New York, McGraw Hill, 1998, s. 317 ya da [www.mhhe.com/socscience/ir/henderson], (Erişim Tarihi: Ekim 2007).

²⁰ **ibid.**

II. “MANHATTAN PROJESİ” ve NÜKLEER SİLAHLARIN ORTAYA ÇIKIŞI

*“Kör edici bir ışık gözlerimin önünde parladı.
Pencereden, hemen devasa bir ışık şeridinin
gökyüzünden ağaçlara doğru indiği bahçeye baktım.
Gök gürültüsünü andıran bir patlama zemini sallıyordu.
Zemin inip inip havaya kalkarken, ölümden başka çıkış
yolu yokmuş gibi görünüyordu...”*

*Hiroşima’dan sağ çıkanlardan biri, 1945²¹

1933 yılında Almanya’da iktidara gelen 3. Reich hükümeti, Versay Antlaşmasını geçersiz saymış, Alman ordusunun itibarını iade ederek ülke içinde bozulmuş olan nizamı düzeltmiş ve milli birliği sarsılmaz bir güce erdirmişti.²² Almanya’da bu gelişmeler yaşanırken, I. Dünya Savaşı’nın galibi olan devletlerin bu gelişmeleri ciddi anlamda önemsemedikleri söylenemeyeceği gibi uzun yıllar daha Almanya’nın uluslararası politika alanında bir “taraf” olarak boy göstermesinin mümkün olmadığı konusunda da hemfikir olmuşlardır. Ancak Almanya, bir ulusun güçlü olma adına ihtiyacı olan her türlü gereği, 1938 yılı itibarı ile tamamlamış bulunmaktaydı.

Almanya’nın ve doğal olarak da bütün dünyanın savaşa hazırlandığı bu zaman diliminde, fizik ve kimya Profesörü Otto Hahn, Kayzer Wilhelm Enstitüsü’nde yaptığı deneyler esnasında uranyum atomunu, nötronlarla bombalayarak parçalamayı başarmıştır. Günümüzde “atom babası” olarak da bilinen Hahnı, elde ettiği buluşun savaş alanlarında bir silah olarak kullanılabileceğini

²¹ Graham Allison, **Nükleer Terörizm, Önlenebilir Nihai Felaket**, Çeviren O. Güneş Ayas, Salyangöz Yayınları, İstanbul, 2006, s. 55.

²² “1935 yılından itibaren ise, politika alanındaki cüretli ve kesin atılımlarla dost, düşman bütün devletler dikkatlerini Almanya üzerine çekebilmiş ve nihayet 1938 yılında Almanya, siyasi başarılarının doruğuna ulaşmıştı. Lakin her şeye rağmen Almanya’nın sonu dehşet verici korkunç bir harbe hızla yaklaşmakta bulunduğu da aynı derecede dikkatleri çekmekteydi....”, Levon Panos Dabağyan, **Pearl Harbor’dan Hiroşima’ya (1941-1945)**, Kum Saati Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 291, Versay Antlaşmasının getirdikleri, II. Dünya Savaşının nedenleri, Hitler’in saldırganlığı ve Almanya’nın yayılmacı emelleri konusunda ayrıntılı bilgi için bkz., Mustafa Aydın , “İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye”, **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne, Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Editör: Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s 399.

değerlendirerek, çalışmalarını gizli tutmaya çalıştığı bilinmektedir.²³ Ancak mesai arkadaşlarının sayesinde, bu buluşun gizli tutulamamıştır. Albert Einstein'a kadar uzanan buluşun sırları, Amerikan Başkanı Roosevelt'e, yine Einstein tarafından yazılan bir mektupla bildirilmiş ve bu konuyla ilgili bilim adamlarının çalışmaları için mali yardım istenmiştir. Mektupta yazılan ünlü cümleler şunlardır:

*“Sayın Başkan, Enrico Fermi ve Leo Szilard'ın çalışmaları uranyumun yakın gelecekte önemli bir enerji kaynağı olabileceğine beni inandırmıştır. Bu buluş çok kudretli bombaların yapımına yol açabilir. Nazilerin bu konuda çalışmaları olduğu hakkında elimde bilgiler var. Amerika onlardan önce davranmak zorundadır. Aksi halde medeniyet yok olacaktır.”*²⁴

Mektupta belirtildiği üzere Nazilerin böyle bir çalışmadan asla haberdar olmadığı bilinmektedir. Bu girişim, ihtiyaç duyulan mali desteği sağlamak adına atılmış bir adım olarak değerlendirilebilir. Çünkü bu yöndeki çabalar sonuçsuz kalmamış ve Başkan Roosevelt, talepte bulunulan mali yardım konusunda özel bir fon oluşturulması emrini vermiştir. Bu projeye başlanması için 2 milyon yatırım yapılmıştır. Sonra da bütçeden yeni ek ödemeler senatoya sorulmadan çıkarılmaya başlamıştır.²⁵

O zamana kadar nükleer silahlar konusunda ayrı ayrı gruplar halinde çalışan Columbia ve Princetown Üniversiteleri'ndeki bilim adamlarının bir çatı altında toplanmasına karar verilmiş ve bu iş için Chicago Üniversitesi seçilmiştir. Bu projenin başına fizikçi Enrico Fermi seçilmiştir. Chicago Üniversite'sinde “Metallurgical Laboratory” (Metalürji Laboratuvarı) adı altında kurulan laboratuvarda aslında başka bir çalışma yapılmaktaydı. Bu laboratuvar 1946 yılında Chicago'da

²³ “... Hahn, atak ve gözü kara bir karaktere sahip olan Hitler'den buluşunu gizlemek için ant içmiştir. Profesör Hahn, diğer meslektaşlarından da bu hususta söz almıştır. “Şayet, Führer buluşum hakkında bilgi sahibi olursa kendimi öldürürüm...” demişti. Ancak Yahudi asıllı mesai arkadaşı ve fizik profesörü olan Lise Meitner onunla aynı fikirde değildi. Meitner, zaman kaybetmeden bu buluşun sırlarını, Amerika'daki Kolombiya Üniversitesi'nde görevli bir başka Yahudi asıllı fizik profesörü olan Leo Szilard'a ulaştırmaya başlamış. Buluş üzerinde, çalışmaya başlayan Szilard, İtalyan bilim adamı Enrico Fermi'nin de yardımıyla, oluşturabilecek yeni bir silah türü keşfettiklerinin de farkına varmıştı.”, Dabağyan, **İbid.**, s. 292.

²⁴ Yılmaz, Dikbaş, **İsrail'in Nükleer Silah Cephaneliği**, Asya Şafak Yayınları, İstanbul, 2006, s. 211-212.

²⁵ Çetin Bal, “Manhattan Projesi”, [<http://www.zamandayolculuk.com/cetinbal/manhattanprojesi.htm>], (Erişim Tarihi: Ağustos 2007).

şimdi ABD'nin en önemli bilim merkezlerinden biri olan "Argon National Laboratory" olmuştur.

Dünya tarihinde "Manhattan Projesi" olarak geçen çalışmanın asıl amacı "nükleer enerjiyi" bulmaktı. Manhattan Projesi'ne, biri bayan olmak üzere ABD'nin çeşitli yerlerinden çoğunun yaşları 21-23 olan, 43 bilim adamı katılmıştır. Chicago Üniversitesi'nin "Stagg Field" adlı binasındaki bu laboratuvar, çok sıkı bir koruma ve denetim altındaydı. Projenin üzerine çalışan tüm bilim adamlarının yalnızca kendi aralarında sohbet etmelerine izin vardı, en yakınlarından bile araştırdıklarını saklamıştı. Chicago Üniversitesi'nin diğer bölümlerinde çalışan öteki bilim adamlarıyla arkadaşlık kurmaları bile yasaktı. Daha sonraki yıllarda bu projeye katılan bilim adamlarının bazılarının söylediklerine göre, projede çalışan 43 kişiden 4-5 kişi hariç hiç kimse ne için çalıştıklarını, neyi bulmaya uğraştırdıklarının farkında bile değildi.²⁶

Aylar süren çalışmanın sonunda 2 Aralık 1942'ye gelinmiştir. O tarihte Chicago Üniversitesi Fizik bölümü Başkanı Arthur H. Compton Harvard Üniversitesi Başkanı James B. Conant'a telefonla şifreli bir mesaj "*The Italian Navigator has landed in the New World*"²⁷ ulaştırmıştır. Bu mesaj, bir bakıma yeni bir çağı müjdelemektedir. Yani Atom Bombasının doğuşudur. Böylece, Manhattan Projesi asıl hedefine ulaşıp tamamlanmış olmuştur.²⁸

Nükleer silahlar ilk defa, II. Dünya Savaşı sırasında, yukarıda anlatılan gelişmelerin akabinde, Amerika Birleşik Devletleri'nde Manhattan Projesi adı ile bilinen bu program çerçevesinde, iki türde üretilip²⁹ kullanım onayı Başkan Truman tarafından verilmiştir;

Bunların birincisi plütonyumlu atom bombasıdır ve ilk kez 16 Temmuz 1945 yılında ABD'nin New Mexico eyaletinin Alamogordo hava üssünde denenmiştir. O güne kadar yalnızca onlara söyleyeni yapan ve niçin çalıştıklarını bilmeyen birçok genç adamı bu denemeden sonra gerçeği öğrenmiş oldular. Ve

²⁶ **İbid.**

²⁷ "*İtalyan gemicisi yeni dünyada karaya çıktı*".

²⁸ Bal, **İbid.**, s. 3.

²⁹ Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, Der Yayınları, İstanbul, 2000, s. 65.

projeye katılan tüm bilim adamları imzaladıkları bildiriyle “yapmış oldukları bu atom bombasının insanlığa karşı kullanılmamasını istemişlerdir”. Ancak bu projenin patronu olan o zamanki ABD Başkanı Harry Truman bu bildiriye hiçe sayarak önemsememiştir.³⁰

İkincisi uranyumlu atom bombasıdır ve denemesi bile yapılmadan 6 Ağustos 1945 yılında Japonya'nın Hiroşima'ya atılmıştır. Atılan uranyumlu atom bombası şehrin büyük bir bölümünü yerle bir ederken ilk anda yaklaşık 68.000, kısa bir süre sonrasında da 200.000 civarında insanın ölümüne sebep olmuştur. Bu tarihten üç gün sonra yani 9 Ağustos 1945'te, denemesi yapılmış olan plütonyumlu atom bombası Nagasaki'ye atılmış ve Hiroşima'dakine benzer bir yıkım daha gerçekleşmiştir.³¹

Amerikan nükleer teknolojisi, bu tecrübelerinin ardından tereddüt etmeden, daha karmaşık ancak daha hafif, daha güçlü ve daha etkili silahların dizaynına başlamıştır. Başkan Truman'ın onayı ile “ilkel” *Fat Man ile Little Boy*³², geliştirilmeye başlamıştır ve sonuç itibari ile termonükleer silahlar icat edilmiştir. Bir fizyon aletinin, termonükleer reaksiyon oluşturabilmek adına tüm koşulları sağlayabildiği tespit edilmişti.³³ Yine başkan onaylı, Ivy Operasyonu ile “Myke” yani hidrojen bombasının ilk ve basamaklı çalışma prensibine sahip versiyonu 1 Kasım 1952'de denenmiştir.³⁴

Beklenenden daha da erken olarak, 29 Ağustos 1949 yılında Sovyet Birliği Semipaltinsk³⁵ üssünde ilk başarılı nükleer denemesini gerçekleştirmiştir. Sonra da SSCB'nin güneyinde Astrahan'ın dışında Seytovka köyünde dört yıl boyunca 15 kez atom bombası deneyi yapmışlardı. Semipalatinsk'deki ilk denemenin üzerinden 59 yıl geçti ama Ruslar; Sovyet döneminde efsaneleşen bu denemelerin korkunç sonuçlarıyla hala yüzleşmemiştir. Mühendisler Semipalatinsk, Astrahan, Novaya

³⁰ Bal, **İbid.**

³¹ **İbid.**

³² *Japonya'nın şehirlerine (Hiroşima ve Nagasaki) atılan bombaların isimleri.*

³³ “Nuclear Weapon Design”, [www.fas.org/nuke/intro/nuke/design.htm], (Erişim Tarihi: Ağustos 2007).

³⁴ **İbid.**

³⁵ *Şimdi Kazakistan'ın Semipalatinsk şehrinde bulunan Semipalatinsk Nükleer Üssü kullanılmamaktadır.*

Zemlya'da yüzlerce nükleer bombayı patlatıp gitmişti. Sayılan bölgelerde bebeklerde doğum bozuklarının oranı ise her yıl artmıştı. Bu oran 1988 yılında 100 bin doğumda 81'ken, 1996 yılında 104'dü. Kan kanseri ve diğer kanser türlerinin oranı ise ülke ortalamasının iki katıdır. Kazakistan'ın doğusundan 333 bin kişinin doğrudan radyasyona maruz kaldığı belirlenmiştir ve onların çocukları kendilerine geçen bu mirasla yaşamaktadır. Daha küçük bir test bölgesi olan Astrahan'daki mağaralar ise su dolmuştu. Bu su Hazar Denizi'ne ulaşırken, radyoaktif kirlenmenin çapı bugün bile bilinmemektedir.

Manhattan Projesi'nden sonra dünyadaki ülkeler sıkı bir pazarlığa girerek Atom bombası deney ve elde etme yarışına girmiştir. ABD'yi müteakiben 1949 yılında Sovyetler Birliği, 1952 yılında Birleşik Krallık, 1960 yılında Fransa ve 1964 yılında Çin Halk Cumhuriyeti ilk nükleer silahlarını patlatmışlardır. Bu ülkeler, 1968 yılında imzalanan "Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması" (NPT) hükümlerince 1 Ocak 1967 tarihinden önce nükleer bir düzeneği patlatmış oldukları için resmen "Nükleer Silahlı Devletler"³⁶ statüsü kazanmışlar ve nükleer silah kapasitelerini geliştirmeye devam etmişlerdir. Geri kalan ülkeler ise "Nükleer Silahlı Olmayan Devletler"³⁷ olarak adlandırılmaktadır.

BM Güvenlik Konseyi'nin de daimi üyeleri olan bu 5 ülke, "Yasal olarak Nükleer Silaha Sahip Ülkeler"³⁸ olarak kabul edilmektedir. Bunların dışında nükleer silah programı yürüten tüm ülkelerin çalışmaları uluslararası alanda yasal olarak kabul edilmemektedir. Ancak bu durum, söz konusu silahlara olan ilgiyi diğer devletler için beklenenin aksine azaltılmamış daha da arttırmıştır.³⁹

1 Ocak 1967 tarihinden sonra nükleer patlayıcıya sahip olan ülkeler ise (Hindistan, Pakistan, İsrail ve Güney Afrika) anlaşmaya taraf olmak istedikleri takdirde nükleer silahlarından arınmak ve "nükleer silaha sahip olmayan devlet"

³⁶ *NWS-Nuclear Weapon States.*

³⁷ *NNWS-Non Nuclear Weapon States.*

³⁸ *BM nezdinde kabul edilen 5 nükleer devlet vardır. Bunlar ABD, Rusya, İngiltere, Fransa ve Çin'dir. Sadece bu beş devletin yasal olarak nükleer statüde kabul edilmesi Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşmasına dayandırılmaktadır. İmzalayan devletlerin tamamı bu durumu kabul etmiş sayılmaktadır. Antlaşma başka hiçbir devlete nükleer silah geliştirme izni vermemektedir. "Nuclear Weapons: Who Has Nuclear Weapons" [www.comeclean.org.uk/articles.php?articleID=22], (Erişim Tarihi: Ağustos 2007).*

³⁹ Bknz., Ek-1, s. 124.

statüsünü kabul etmek zorundadırlar. Nitekim Güney Afrika, 1990'lı yılların başında, yönetimin beyaz azınlıktan siyah çoğunluğa geçmesinin hemen arifesinde 1980'li yıllarda imal ettiği altı adet nükleer başlığı ve imal aşamasındaki yedinci başlığı tümüyle imha ettiğini açıklayarak nükleer silahlardan ve onları imal edecek askeri altyapı ve tesislerden arınmış bir şekilde NPT' ye taraf olmuştur ve Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (UAEA) denetimlerine tabidir.⁴⁰

Böylece, tüm dünyaya etki edecek olan nükleer silahlar, belki de bir daha yok olmamak üzere uluslararası ilişkiler sahnesindeki yerini almıştır.

III. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE NÜKLEER SİLAHLAR REKABETİNİN TEHLİKELİ DÖNEMEÇLERİ

II. Dünya Savaşı sonrasında uluslararası ortam çok büyük değişikliklere sahne olmuştur. Bu değişiklikler siyasi, askeri ve ekonomik olmak üzere 3 farklı ancak birbirini doğrudan etkileyen, alanda olmuştur.⁴¹ Savaşın hemen sonunda ABD ve SSCB birbirlerine karşı askeri üstünlük sağlama çabasına girmişlerdir. Avrupa ülkeleri ise II. Dünya Savaşından sonra ekonomik ve sosyal yönden yeniden yapılanmaya başlarken bir güç merkezi olarak uluslararası politika alanından çekilmiştir. Böylece, “dünya yaklaşık yirmi yıl boyunca, keskin çizgilerle ABD ve SSCB etrafında iki kutuplu bir görünüme kavuşmuştur”.⁴²

Oluşan bu iki kutuplu sistemin yapısal özelliklerini Sönmezoğlu, “Avrupa merkezli olmasından ziyade küresel bir niteliğe bürünmesi, sürekli nitelikteki çıkarlara dayalı ve ideolojik uzantıları olan blokların kurulması, uluslararası aktörlerin genelde sadece bloklar içerisinde yer alan ve almayan devletlerle blok örgütleri ve BM olarak anılması ve yine bu aktörlerin birbirlerine olan karşılıklı

⁴⁰ Scott D. Sagan & Kenneth Waltz, **The Spread of Nuclear Weapons: A Debate**, W. W. Norton & Company, New York, London, 1995, s. 28.

⁴¹ Atay Akdevelioğlu, Ömer Kürkçüoğlu, “1945-1960 Batı Bloğu Ekseninde Türkiye”, **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt: 1, 1919-1980**, içinde, Der: Baskın Oran, İletişim yayınları, İstanbul, 2001, s. 480.

⁴² Oral Sander, **Siyasi Tarih 1918-1994**, İmge Kitabevi, Ankara, 1994, s. 201.

bağımlılıklarının, aralarındaki siyasal ilişkileri belirleyebilecek ölçüde artmış olması olarak” belirtmiştir.⁴³

Savaşın ertesinde oluşturulan iki kutuplu dünya düzeninin baş aktörleri olan ABD ve SSCB’yi bu konuma getiren, öncelikle sahip oldukları askeri güç olmuştur. Ancak mücadelenin ilk zamanlarında ABD’nin de SSCB’ye karşı belirgin olduğunu değerlendirdiğimiz askeri üstünlüğü mevcuttur. Bu fikrimizin dayanağı doğal olarak, dünyada ilk ve son kez ABD tarafından saldırı amaçlı kullanılan ve sağladığı stratejik askeri üstünlükleri ispatlanmış olan nükleer silahların sadece ABD’nin elinde var olmasıdır. Soğuk Savaş olarak adlandırılan Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği arasında süren gerginlik ve sınırlı çatışma biçimi kimilerine göre 20 yıl, kimilerine göre de yaklaşık 50 yıl⁴⁴ sürmüştür. Bu dönemin en dikkat çekici yanının, iki güçlü devlet tarafından nükleer alandaki üstünlüğü elde tutma çabaları görmekteyiz.

"Soğuk Savaş" deyiimi ilk kez 1947 yılında ABD’li Bernard Baruch tarafından kullanılmıştır. II. Dünya Savaşından sonra Orta, Doğu ve Güneydoğu Avrupa’da SSCB’nin etkisi artmaya başlamış ve bu bölgedeki ülkeleri bir ölçüde kendi şemsiyesi altına almıştır. Bundan korkan ABD ve İngiltere, Batı Avrupa’da ve başka yerlerde ve Sovyet yanlısı komünist partilerin iktidara gelmemesi için çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır. Uyguladıkları Marshall Planı ile Batı Avrupa ülkeleri ABD’nin nüfuzu altına girerken, Doğu Avrupa ülkelerinde de Sovyet yanlısı komünist hükümetlerin kurulması ile Soğuk Savaş doruğa ulaşmıştır. Bunun yanında ABD, Truman Doktrini çerçevesinde, Batı Avrupa’nın SSCB’ye karşı korunması için çaba harcamıştır. Bunun sonucu olarak da NATO (North Atlantic Treaty Organization-Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü) kurulmuştur. Buna karşı, SSCB’de Varşova Paktı’nı kurmuş ve Çin’de Sovyet yanlıları iktidarı ele geçirmişlerdir. Böylece soğuk savaşı daha belirgin hale getiren bloklar oluşmuş ve çeşitli çatışma konuları ortaya çıkmıştır.

⁴³Faruk Sönmezoglu, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2000, s.676.

⁴⁴ *Soğuk savaş, 1917’den başlayan Doğu-Batı çekişmesinin bir ürünüdür. Bu çekişme II. Dünya Savaşı’ndan sonra daha belirgin hale geldi. Soğuk savaş geriliminin azaldığı ya da çok yoğunlaştığı dönemler olmuştur.*

Soğuk Savaşın başında nükleer silahlar konusunda bir adım geride bulunan SSCB'nin, yukarıda ifade edildiği gibi güvenlik endişeleri ve rakibinin gücünü dengeleme kaygıları yüzünden nükleer silah elde etme konusunda çalışmalara başlaması, iki kutuplu sistemin yapısal özellikleri içinde doğal olarak karşılanmalıdır. Ancak SSCB'nin nükleer silahlardan tüm dünyayı kurtarmakla ilgili bir teklifinin olduğunu da burada eklemek gerekecektir. Şöyle ki; II. Dünya Savaşının hemen sonrasında yapılan önemli bir görüşmeler dizisi mevcuttur. Görüşmelerin konusu nükleer silahların yarattığı dehşetin gelecekte ortaya çıkmasını engellemek olmuştur. Mart 1946'da, konuya ilişkin olarak ABD kendi projesini sunmuştur. Acheson-Lilienthal Önerisi adını alan proje, atom silahının uluslararası denetimi için bir dizi anlaşma getirmekteydi ancak SSCB'nin de görüşmelerde ısrarla vurguladığı gibi, sunulan proje ABD'nin atom tekeli sona erdirmek yerine baki kılmaktaydı. ABD projesine karşılık olarak SSCB bazı önerilerde bulunmuştur. Bunlar tüm atom silahlarının yok edilmesi ve üretimlerinden vazgeçilmesi, dünyanın bütün devletlerinin bu tür silahları kullanmayacakları konusunda bir anlaşma imzalaması ve ancak bunlar yapıldıktan sonra denetim konusunda görüşmelerin başlamasıdır.⁴⁵ Ancak konu ile ilgili eklenmesi gereken önemli bir ayrıntı da SSCB'nin bu teklifleri yaparken, gizlice nükleer silahları üretebilmenin eşiğine gelmiş olduğudur.

1949 yılında SSCB'nin ilk nükleer testini başarıyla gerçekleştirmesi üzerine, fiili anlamda SSCB dağılına kadar devam edecek olan nükleer rekabet de başlamış oluyordu. Batı dünyası ve özellikle ABD için, bu gelişmenin baskın niteliğinde bir sürpriz özelliği taşıdığını düşünüyoruz. Uluslararası alanda ABD'nin nükleer tekeli kırılmış ve SSCB'ye karşı 1947 yılında uygulamaya başladığı askeri stratejilerin ilki olan "çevreleme" stratejisi de tek başına bir anlam ifade etmez hale gelmiştir. SSCB'nin nükleer güce kavuşmasının ardından ABD, ayrıntılarına ileride değineceğimiz askeri stratejilerini bu gerçeği göz önünde bulundurarak şekillendirmeye başlamıştır. SSCB'nin nükleer güce kavuşmasının ardında, ABD 1952 yılında nükleer silahlardan daha güçlü olan Hidrojen bombasını patlatmıştır. Buna karşılık olarak 1953 yılında da SSCB aynı teknolojiyi geliştirmiş ve bir kez daha ABD nükleer gücünü dengelemeyi başarmıştır.⁴⁶ Bundan sonraki rekabet

⁴⁵ Sander, **İbid.**, s.218-220.

⁴⁶ Sönmezoglu, **Uluslararası Politika ve Dış Politika.....**, s.674.

üretilen nükleer silahların en uzağa fırlatılabilmesi konusunda olmuştur. ICBM'ler⁴⁷ bu ihtiyaca binaen düşünülmüş ve tasarlanmıştır. Nükleer rekabette SSCB'nin öne geçtiği ilk zaman dilimi ABD'den önce ve de daha fazla sayıda ICBM'leri ürettiği zaman dilimidir. 1960'lı yıllara gelindiğinde kıtalararası balistik füzelerin sayısının binlerle ifade ediliyor olması, karşı tarafı caydırmak için gerekli olanın çok üstünde bir öldürme kapasitesi meydana getirmiştir.⁴⁸

Nükleer silahlar ilk kez II. Dünya Savaşı'nda kullanılmıştır. Nükleer silahlara sahip olmak, taraflar için en büyük güç göstergesiydi. Gözle görülebilen zararlı etkileri yanında, diplomatik pazarlıkların en önemli unsuru olmaya aday olan nükleer silah, bu tarihten itibaren uluslararası alanda adından sıkça bahsedilen, belki de bahsedilmekten korkulan bir kavram haline gelmiştir.

Nükleer silahların geliştirilmesi, silahların ateş gücünde ve tahrip yeteneğinde önemli bir devrim yaratmıştır. Ancak ilk atom bombaları ile kıyaslandıklarında, daha önemli bir devrimi hidrojen bombalarının gerçekleştirdiği söylenebilmektedir. 1945 yılında kullanılan ilk iki atom bombası 15-20 kilotonluk tahrip gücünde (15 000-20 000 ton T. N. T.) olup, her biri beş ton civarında ağır idiler.⁴⁹ Bugün oldukça küçümsenen bu patlama gücünün, 75 mm'lik 4 milyon topun salvosuna eşit olduğunu hatırlamak, II. Dünya Savaşı'nın başı ile sonu ve savaştan sonraki teknolojik sıçramaları anlatmak bakımından önem arz etmektedir. 20 Nükleer bombaların tahrip gücü 1945 yılından bu yana baş döndürücü bir hızla artmıştır. O kadar ki, kullanılan ilk iki atom bombası artık "konvansiyonel"⁵⁰ silah sınıfına dahil edilebilmektedir. Çünkü 1970 yılına gelindiğinde, ilk atom

⁴⁷ ICBM-*Intercontinental Ballistic Missile-Kıtalararası Balistik Füzeler*.

⁴⁸ Barış Gürsoy, **Soğuk Savaşın Günümüze Asimetrik Tehdit**, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2005, s.15.

⁴⁹Gönlübol, **İbid.**, s. 175.

⁵⁰ "Konvansiyon üzerinde anlaşmaya varılmış demektir; bu silahların ise silah olup olmadıkları konusunda askeri literatürde ve genel ahlak kavramları çerçevesinde bir anlaşma yoktur. Yani bir nükleer silahın veya kimyasal bir silahın gerçekten silah olup olmadığı hakkında bir anlaşma sağlanamadığı için bunlar konvansiyonel olmayan silahlar olarak anılmaktadır. Anlaşma olmamasının sebebi savaşın da kendine göre bir hukukun, ahlaki ve etik değerlerinin olmasıdır". Yavuz Cankara, **Yeni Oyun, İran'ın Nükleer Politikası**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 23.

bombalarının 1000 katı gücünde ve onlarla aynı ağırlıkta olan, günümüzde ise 6 500 katı gücünde ve daha hafif olan nükleer silahlar yapılmıştır.⁵¹

A. Küba Bunalımı

Fidel Castro'nun 1959 yılında iktidarı ele geçirmesinden sonra, 1960 ve 1961 yıllarında, komünistler Küba siyasetine hakim olmuşlardır. Bu arada da Küba, Sovyet Rusya ile sıkı ilişkiler kurmuş ve askeri bakımından güçlenmiştir. Amerika Birleşik Devletleri, kıyılarına 90 mil kadar uzaklıktaki bir adada komünist rejimin yerleşmesini tepkiyle karşılamıştır. Nitekim Castro karşıtlarının 1961 yılı Nisan ayında, C.I.A. (Central Intelligence Agency-ABD Merkezi Haberalma Teşkilatı) aracılığı ile giriştiği sonuçsuz kalan, Domuzlar Körfezi çıkartmasını desteklemiştir. Başarısızlıkla suçlanan bu deneyimden kısa bir süre sonra, 31 Ağustos'ta Krushchev, atmosferdeki denemelere yeniden başladığını açıklamıştır. Bunun üzerine, Amerika Birleşik Devletleri füze yapımını hızlandırmış ve karadan atılan füze sayısını 1054'e yükseltmiştir.⁵² Daha sonra, Castro olası bir ABD saldırısından çekinmekte olduğundan SSCB'den yardım talebinde bulunmuştur.⁵³ Buna karşılık ABD, Küba'daki Sovyet füze üslerinin varlığını öğrenince, karşı harekete geçmiştir. Bu durum Küba Bunalımı'na yol açmıştır.

13 gün süren Küba Krizi dünyanın bir nükleer savaş ve hatta yok olmanın eşiğine geldiği bir kriz olmuştur. Krizin sonrasında önemli sonuçların doğması da kaçınılmaz olmuştur. Bunlardan en ilginçinin, Soğuk Savaşın doruk noktasında iken krizin hemen sonrasında bir “yumuşama” ortamının oluşması olduğunu düşünüyoruz. Bunalım sonrası beklenen süreçte, aslında konvansiyonel anlamda bir savaşın söz konusu olabilmesi düşünülebilirken, süreç buna yönelmemiştir. Aksine olası bir nükleer savaşın eşiğinden dönülmesinin verdiği rahatlıkla ABD ve SSCB'nin diyalog kurmaya başladığını görüyoruz ki bunun ispatı olarak ileride değinilecek olan SALT-I (Stratejik Silahların Sınırlandırılması Görüşmeleri) ve Nükleer Silah Denemelerinin

⁵¹ **İbid.**, s. 20.

⁵² Gönübol, **İbid.**, s.466.

⁵³ Onur Öymen, **Silahsız Savaş, Bir Mücadele Sanatı Olarak Diplomasi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2002, s.116.

Kısmi Yasaklanması Anlaşmalarının imzalanmasını ve “kırmızı hattın” tesis edilmesini gösterebiliriz.

Bunalımın bir diğer sonucunun, ABD ve SSCB'nin birbirine karşı duyduğu içten düşmanlığa rağmen nükleer bir savaşı göze alamadıkları olduğunu söyleyebiliriz. Bu durumda da konvansiyonel askeri gücün öneminin büyük oranda arttığı ortaya çıkmaktadır.⁵⁴ Yani konvansiyonel anlamdaki silahlanmanın artması kriz sonrasında kaçınılmaz olmuştur. Küba Krizi'nin en önemli sonucunun ise bloklardan yaşanan kopuşların olduğunu düşünüyoruz. ABD'nin kriz boyunca müttefiklerine danışmadan krizi idare etmeye çalışması, özellikle Fransa'ya “bağımsız” bir nükleer güç olma konusunda düşünmeye sevk etmiş ve bu konudaki çalışmalarını hızlandırmasına sebep olmuştur. Bunun yanında Çin SSCB'yi “devrimci davaya ihanetle” suçlamış ve iki devlet arasındaki anlaşmazlık da gözle görünür hale gelmiştir. Muhtemelen Fransa gibi Çin'in de, bağımsız bir nükleer güç olma fikrini bu zaman diliminde edindiğini düşünüyoruz. Yani sonuç itibariyle, ABD ve SSCB arasında nükleer silahların konumu diyaloga açılırken, kendi bloklarında yer alan bazı devletler nükleer güç olmanın gerekliliği konusunda kararlar almaya başlamıştır. Bu durumda, Küba Füze Krizinde, nükleer ve konvansiyonel silahlanmanın artmasına rağmen silahsızlanma hareketlerinin de başladığı sonucu çıkmaktadır.

B. Avrupa Füzeler Krizi

1970'lerin başında SSCB Orta Menzilli Füzeler Alanında büyük bir atılım gerçekleştirmiş ve aynı dönemde Doğu Avrupa'da yerleştirdiği SS-20'ler⁵⁵ sayesinde NATO karşısında bir üstünlük sağlamıştır. Bunun üzerine NATO Nükleer Planlama Grubu 1979'da yapılan toplantıda çift yönlü bir modernleştirme kararı almıştır. SSCB ile nükleer silahların sınırlandırılması görüşmeleri sürdürülecek, sonuç alınmaması halinde 464 adet GLCM (Ground Launched Cruise Missiles-Karadan Atılan Cruise

⁵⁴ Sander, *İbid.*, s.328.

⁵⁵ SS-20 füzeleri hem hareketli hem de MIRV (Multiple Independently Targetable Re-Entry Vehicle-Bağımsız Olarak Hedefe Yöneltilen Çok Başlıklı Füze) başlığı taşıyabilen ve 5000 km. menzili olan füzeler, Sönmezoğlu, *İbid.*, s.451.

Füzeleri) ve 108 adet Pershing-II Balistik Füzesi Batı Avrupa'ya yerleştirilecektir. SSCB Ekim 1980 yılında 200 SS-20'yi Doğu Avrupa'da konuşlandırmıştır. Bunun üzerine 1981 yılında ABD Başkanı Ronald Reagan "Sıfır Çözüm" olarak bilinen ve SS-20'nin, SS-5, SS-4 füzelerini yok etmesi karşılığında ABD'nin de Avrupa'ya konuşlandıracağı 572 adet Pershing II ve GLCM konuşlandırmaktan vazgeçmesi önerisinde bulunmuştur.⁵⁶

Bu çift yönlü karar tek bir amaca sahiptir. SSCB'nin orta menzilli nükleer kuvvetlerini azaltarak müttefik savunma cihazının inandırıcılığını korumak 1981 Aralık ayında Brejnev'de bu konuda bir moratoryum önerisinde bulunmuştu. Ama bu öneri NATO üyesi ülkelerce iki sebepten dolayı reddedilmiştir. Öncelikle SSCB'nin bu teklifinde başka amaçları olduğu düşüncesiydi. İkincisi ise bu moratoryum gerçek bir silah sınırlandırması değildi. “Coğrafi menzilli Avrupa ile sınırlı olduğunda SS-20'lerin Ural'ın doğusunda konuşlandırılması serbest olacak ve bu bölgeye yerleştirilen SS-20'ler NATO'nun tüm Avrupalı ülkelerindeki hedefleri vurabilecektir.”⁵⁷

Bu zaman dilimine baktığımızda SALT görüşmelerinin devam ettiğini, SSCB'nin Afganistan'a müdahale ettiğini ve nihayetinde de 1980 yılında Doğu Avrupa topraklarına SS-20 füzelerini yerleştirdiğini görebiliriz. Bütün bu gelişmeler tek başına bile Soğuk Savaş mantığında birer kriz sebebi olmuştur. Özellikle füze rekabetinin yarattığı kriz sonu olmayan bir mücadeleye benzetebilmektedir. Kriz 1987 yılına kadar devam etmiştir.

Haziran 1982'de başlayan SALT görüşmeleri sürecinde SSCB 8 Aralık 1983'te görüşmelerden çekilmiştir. Bunda etkili olan sebep ABD'nin (1979'da NATO toplantısında alınan karar çerçevesinde) stratejik modernleşme programı ve özellikle SDI projesine başlamasıdır. Kesilen görüşmeler ancak iki yıl sonra yeniden başlamıştır. 7 ve 8 Ocak 1985'de ABD Dışişleri Bakanı George Schultz ve SSCB Dışişleri Bakanı Andrei Gromyko arasında görüşmeler yeniden başlamıştır. Bu

⁵⁶ Lawrence S. Eagleburger, "Orta Menzilli Nükleer Kuvvetler Konusundaki Görüşmelerde Birleşik Amerika'nın Tutumu", **NATO Dergisi**, 1982,Sayı:1, s. 16.

⁵⁷ **İbid.**, s. 20.

görüşmeler START'ları gruplandıran nükleer ve uzay silahları (NST), orta menzilli nükleer kuvvetler (INF), hem savunma hem de uzay gibi konuları kapsayacaktı.⁵⁸

1985 Ekim ayında da Cenevre'de ilk somut adım olan Gorbaçov-Reagan görüşmeleri düzenlenmiştir. SSCB uzun süre INF Antlaşması'nı SDI projesinden vazgeçilmesi şartına bağladı. Ancak SSCB'nin yönetimine Mikhail Gorbaçov'un gelmesiyle beliren yumuşama bu konuda da kendini göstermiş ve Gorbaçov SDI projesinin iptali şartından vazgeçmiştir. Böylece tüm INF'lerin tamamen kaldırılması konusu gündeme gelebilmiş ve 1987 yılında imzalanan anlaşma ile Avrupa'nın tamamını bu füzelerden arındırmak mümkün olmuştur.⁵⁹ Söz konusu olan INF Antlaşması⁶⁰ 8 Ocak 1987 tarihinde Washington'da imzalanıp 1 Haziran 1988 yılında yürürlüğe girmiştir.

Süresi sınırsız olan bu antlaşma soğuk savaşın iki lideri arasında gerçekleşen ilk sıfır çözümlü nükleer silah antlaşmasıdır. ABD'nin daha avantajlı olduğu bu antlaşmanın yarattığı iyimserlik havası START görüşmelerine de zemin hazırlamıştır. INF Antlaşması Doğu-Batı arasında silahlanmayı artıran güvensizlik ortamından "karşılıklı güven ortamına"⁶¹ geçişi sağlamıştır. Antlaşmaya İngiltere ve Fransa'nın sahip olduğu nükleer silahlar dahil edilmemiştir. Her şeye rağmen ilk defa sınırlı bir kategoride de olsa nükleer silahların yok edilmesi dünyada kalıcı barışın sağlanabilmesi yolunda atılan önemli bir adımdır. İmha işlemleri antlaşma çerçevesinde Aralık 1990'da tamamlanmıştır.

⁵⁸ Ronald Lehman, "Stratejik Silah İndirimi Görüşmeleri", **NATO Dergisi**, 1987, sayı 3, s. 19.

⁵⁹ Güney, **İbid.**, s.78.

⁶⁰ *Antlaşma kapsamına giren füzeler her iki ülkenin orta (100-5000 km) ve kısa (500-1000 km) menzilli, Perhing ve Cruise füzeleri de dahil olmak üzere toplam 859 ABD füzesi ve SS-20, SS4, SS-5 füzeleri de dahil 1800 SSCB füzesi ile Orta Menzilli Nükleer Füzeler (SRINF) kategorisinden ABD yapımı Pershing IA ve Sovyet yapımı SS-12, SS-23 füzeleridir. Ayrıca antlaşmaya yerden fırlatılan bütün orta ve kısa füzelerle bunların fırlatma rampaları ve destek ekipmanlarının imha edilmesi öngörülmüştür. Tarafların yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğini denetlemek üzere her iki tarafa birbirlerinin topraklarında kalıcı denetçiler bulundurma hakkı vermiştir.*

⁶¹ Sander, **İbid.**, s. 406.

C. “Yıldız Savaşları”ndan “Füze Kalkanı”na Doğru

İngilizce SDI (Strategic Defence Initiative) olarak bilinen “Stratejik Savunma Girişimi (Yıldız Savaşları) nükleer başlıklı balistik füzeleri veya bunların taşıdıkları bombaları hedeflerine varmadan imha etmeyi öngören silah sistemlerini geliştirmeye yönelik bir projedir.”⁶²

Söz konusu olan proje 1983 yılında ABD tarafında dünyaya duyurulmuştur.⁶³ Aslında uzayın askeri amaçlarla kullanılması daha önce başlamış, hem ABD hem de SSCB tarafından bu amaçla uzaya çok sayıda uydu gönderilmiştir. Ancak SDI projesi ile birlikte silahlanma yarışının uzaya taşınmasının büyük oranda hızlandığını söyleyebiliriz. Sistemin esası, uzaya ve yeryüzüne konuşlandırılmış lazer savaş istasyonlarının yok edici ışınlarını çeşitli yöntemlerle hareketli Sovyet hedeflerine yöneltmesine dayanmaktadır.⁶⁴ Sistemin bir başka önemli ögesi, havadan ve yerden fırlatılan füzelere nükleer olmayan öldürücü mekanizmalar ekleyerek, ABD'ye ait kıtalararası balistik füze siloları gibi ana hedefler çevresinde yoğunlaştırılmış bir geri savunma kademesinin oluşturulmasıdır. Ayrıca Sovyet saldırılarını ortaya çıkarmak için yeryüzüne, gökyüzüne ve uzaya yerleştirilecek alıcılarda radar, optik araçlar ve kızılötesi ışın gibi tehdit algılayıcı sistemler kullanılması öngörülmüştür.⁶⁵

ABD uzayda kuracağı sistemle Sovyet balistik füzelerini havada etkisiz hale getirmeyi amaçlamış, böylelikle caydırıcılığın artacağını ileri sürmüş ve 1980'lerin ortalarında konuyla ilgili çalışmalar için Kongre gerekli fonu onaylamış ancak programın doğurabileceği askeri ve siyasi sonuçlar ve teknik uygulanabilirlik açısından silah uzmanları ve devlet görevlileri arasında tartışmaya yol açmıştır. SDI'yi savunanların etkili bir savunma sisteminin olası bir Sovyet saldırısını caydıracağını öne sürdüklerini belirtmişlerdir. Programı eleştirenler ise bu sistemin ABD'yi tümüyle bir nükleer saldırıdan koruyamayacağını, programın her iki süper

⁶² Haluk Gerger, **Yıldız Savaşları**, Kalem Yayıncılık, Ankara, 1985, s. 11.

⁶³ Gönlübol, **İbid.**, s.496.

⁶⁴ **İbid.**

⁶⁵ Frank Conahan, “Strategy Defence Initiative Program-Better Management Direction and Controls Needed”, **United States General Accounting Office Report**, Washington 1987, s.2-4, [<http://www.turkcebilgi.com/Stratejik%20Savunma%20Giri%C5%9Fimi>], (Erişim Tarihi: Kasım 2007).

gücü hem savunma hem saldırı alanında çok pahalı bir yarışmaya sürükleyeceğini, iki süper gücü de birden fazla anti balistik füze üssünü yasaklayan 1974 Protokolü'nü tehlikeye düşüreceğini ve genelde silahların sınırlandırılmasına yönelik anlaşmaların gerçekleşme olasılığını zayıflatacağını belirtmişlerdir.

Bu bağlamda geçmişte yapılabilecek bir eleştiri de, ikinci vuruş kapasitelerinin baş öge olduğu dehşet dengesinin, bu vuruş kapasitelerinin geçerliliğini yitirmesiyle bozulabileceği yönünde olabilirdi. SDI kimilerince silahlanma yarışının bir aşaması olarak görülmüş de olsa, SDI'nın 1980'lerde ekonomik zorluklarla boğuşan SSCB'yi benzer bir girişime zorlayarak dağılmasını hızlandırmak amacını da taşıdığını söyleyebiliriz. Zira projenin ilanından yaklaşık 7 yıl sonra SSCB'nin dağıldığını biliyoruz. Soğuk Savaşın sona ermesinden sonra ise SDI gündemden düşmüş ancak ABD Başkanı Bush'un 2000 yılında ortaya attığı "Ulusal Füze Savunma Sistemi" ile yeniden isim bulmuştur.

Ronald Reagan yönetimi tarafından başlatılıp "Stratejik Savunma Girişimi", takma adıyla "Yıldız Savaşları" projesinin devamı olan "Ulusal Füze Savunma Programı", "Füze Kalkanı" projesi olarak bilinmektedir. 1990'lı yılların sonlarında başlatılan Küresel Füze Savunma Kalkanı oluşturma girişimleri ABD milli projesinin bir parçası olarak görülmektedir.

Projenin genel amacı; dünyanın her bölgesinde Amerikan toplumuna yönelik füze saldırılarının hedefine ulaşmadan tespit ve imhası için küresel bir füze savunma kalkanı oluşturulması ve geliştirilmesi olarak tanımlanabilir. MDS (Missile Defense Shield)'nin SDI'dan belirgin farkı gelen füzelerin satıhta konuşlandırılan silahlarla imhasının düşünülüyor olmasıdır. Ayrıca, pahalı sistemleri içeren uzay savunma silahları SDI'de yer almayacaktır.

George W. Bush yönetimi, özellikle 2001 yılı başlarında küresel Füze Savunma projesini müttefiklerine ve ilişkisi olan ülkelere yoğun politika girişimleriyle anlatarak taraf bulmaya çalışmıştır. Proje, ABD milli strateji dokümanlarında "haydut devletler" olarak belirtilen Kuzey Kore ve İran gibi devletlerden kaynaklanabilecek füze tehlikeleriyle başa çıkmayı hedeflemektedir. Proje, ABD'ye yakın politikalar izlemeyi çıkarları için gerekli gören devletlerce

desteklenmektedir. Diğer devletler ise, Rusya'yla nükleer silahların azaltılmasına yönelik anlaşma hükümlerinin geçerli olduğu bir dönemde projeye ihtiyatla yaklaşmaktadırlar. Proje yeni geliştirilmektedir. Hayata geçirilmesi için yoğun AR-GE (araştırma-geliştirme) masraflarına, süreye ve paraya ihtiyaç vardır. Projeyle bir yandan da ABD savunma sanayinin güçlendirilmesi öngörülmektedir.

11 Eylül 2001'de ABD'nin kendi kıtasında uğradığı terör saldırıları sonucunda tehdit öncelikleri değişmiş ve bu kapsamda Füze Savunma projesinin günümüze kadar geri planda bırakıldığı gözlemlenmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

1960'LARDAN GÜNÜMÜZE KADAR NÜKLEER SİLAHLARA DAYALI OLARAK GELİŞTİRİLEN STRATEJİLER

Nükleer silahların gelişimi ile birlikte, silahların icadından bu yana alışıla geldiği gibi, silahlara dayandırılan stratejiler de üretilmiştir. Soğuk Savaş sürecinde devletlerin yaşamsal çıkarlarının diğerlerine kabul ettirilmesi konusunda nükleer silahlar önemli rol oynamıştır. Bu gerçeğe dayanarak, Soğuk Savaşın silahlanma yarışının esas itibariyle nükleer alanda olduğunu söylemek mümkündür.

Uluslararası politika uzmanı Kenneth Waltz'a göre, "nükleer silahların elde edilmesinin korkutucu derecede maliyetli olduğunu ve bu nedenle bu silahların kullanılmasına yol açacak bir savaşı başlatmaları konusunda süper güçlerin cesaretlerini kırdığını"dir.⁶⁶ Nükleer silahlar büyük güçler arasında barışın sürdürülmesini sağladı ve bu ülkelerin askerî maceralara atılmasına engel olmuştur. Waltz, iyimser bir biçimde şu sonuca varmıştı: "Nükleer silahlar sorumlu bir biçimde kullanıldığında savaşların başlamasını zorlaştırmaktadır. Nükleer silahları olan ulusların onları sorumlu bir biçimde kullanma dürtüleri var. Bu dürtü, büyük nükleer güçleri olduğu kadar küçüklerini de bağlamaktadır. Bu nedenle, önlenmiş nükleer silahların yayılışı korkutmaktan ziyade memnuniyet vericidir."⁶⁷

Nükleer silahların yıkıcı etkileri II. Dünya Savaşında açıkça görülmüştür ve bu yüzden taktik anlamda kullanımdan ziyade stratejik değere sahip olmuşlardır. Bu değerlerine istinaden de nükleer silahlar konusunda farklı stratejiler geliştirilmiştir. Konvansiyonel silahların artırımı konusunda yapılan silahlanma yarışı genelde bir çatışmanın sebebi olurken, nükleer anlamdaki silahlanma günümüze kadar olan süreçte çatışmaları engelleme görevi görmüştür. Dolayısıyla bu silahlara dayanan stratejilerin farklılığı buradan kaynaklanmaktadır.

⁶⁶ Scott D. Sagan & Kenneth Waltz, **The Spread of Nuclear Weapons: A Debate**, W. W. Norton & Company, New York, London, 1995, s. 37.

⁶⁷ **İbid.**

Konumuza geçmeden önce “strateji” kavramını tanımlamaya gerek duyuyoruz. Klasik anlamda stratejiyi “gücün maharetle kullanılması”⁶⁸ biçimde tanımlamak mümkündür. Fakat, bu tanım nükleer silahların ortaya çıkmasından sonra önemli bir değişikliğe uğramıştır. Böylece, bugünlerde birçok strateji uzmanı, stratejiyi “gücün maharetle kullanılmaması sanatı” biçiminde tanımlamaktadırlar. İlk bakışta çelişkili gibi görünen bu tanım, aslında gerçekleri en doğru biçimde yansıtmaktadır.

Günümüzde nükleer stratejinin temel görevi, savaşı önlemek, güce başvurmadan onu bir tehdit aracı olarak kullanarak ülkenin savunulmasını gerçekleştirmektir. Strateji ile ilgili bu gelişmenin temel nedeni, silahların vurma gücünde ve gönderme araçlarında meydana gelen değişimlerdir; eskiden özgül olarak bir askeri faaliyet, kurmay planlaması ve savaşı yürütme sanatı olarak kabul edilen stratejiye, siyasal bir nitelik kazandıran hususları olan çağımızda, nükleer stratejide egemen kavramlar “tırmanma” ve “caydırıcılık” olmaktadır.⁶⁹ Ayrıca, Kuzey Atlantik Savunma Paketi’nin (NATO) oluşturulmasıyla beraber bir dizi yeni strateji de ortaya çıkmıştır.

I. “NÜKLEER ÇAĞI”NIN GENEL STRATEJİLERİ

A. Tırmanma

Nükleer güce sahip devletlerin ellerindeki tüm tahrip gücünü olası bir savaşın daha ilk anlarında kullanması, savaşın sebebi ne olursa olsun, mantıklı bir girişim olmayacaktır. Zira her savaşın doğasında var olduğuna inanılan şiddet unsuru taraflarca bir anda ortaya çıkarılmamaktadır. Bunu tetikleyecek bazı önemli sebeplerin varlığı taraflarca mutlak suretle aranmaktadır. Çatışmanın gelişmesine ve gereklerine göre kullanılacak silahların saptanması önemli bir gerçeğe işaret etmektedir. Yani çatışmada taraflar, az şiddetli olanından çok şiddetli olanına kadar, farklı güçleri ortaya koyan silahlar kullanmaktadırlar. Bu bağlamda çatışmaların öncesinde ve de kendi yapısında bir “tırmanma” olgusunun olduğunu söylemek

⁶⁸ Gönlübol, *İbid.*, s.179.

⁶⁹ *İbid.*

mümkündür. Sönmezoğlu'nun ifadesiyle tırmanma “herhangi bir krizden topyekûn bir nükleer savaşa kadar uzanan yolda, karşılıklı risk kabullenme esasına dayalı ilerlemedir”.⁷⁰ Gönlübol ise tırmanmayı “savaşın ölçüsünün, basit bir çatışmadan, topyekun bir çatışmaya sürüklenmesidir”⁷¹ şeklinde tanımlamıştır.

Yapılan tanımlara katılmakla birlikte, tırmanma kavramı “sadece” çatışma basamaklarının ilerlemesini temsil eden bir süreçtir. Aynı zamanda nükleer savaşları engelleme adına kullanılabilecek bir strateji olduğunu iddia etmek de mümkündür. Devletler güçlü olma adına nükleer silahlara sahip olmuş veya olmayı istemektedirler. Ancak bu devletlerin, savaşlarda “karşılıklı olarak” nükleer silahların kullanılmasını asla göze alamayacaklarını inanılmaktadır. Çünkü bunun uzantısı tam anlamıyla bir yok oluşun hikâyesi olacaktır.

Literatürde, tırmanmanın nükleer savaşa giden bir yol olarak kabul edilmesine rağmen bu kavramın, devletleri nükleer savaşa asla yaklaştırmayan bir yol olduğunu düşünülmektedir. Nükleer güç sahibi devletler herhangi bir gerginlik durumunda bu gücü kullanabileceklerini beyan edebilirler ancak nihayetinde bu gerginlik bir çatışmaya dönüşse bile kullanılacak olan güç, düzenli orduların temsil ettiği konvansiyonel bir güçtür.⁷² Zira siyasi ve ekonomik kazanımları olmayan bir savaşın (ki nükleer bir savaş tam anlamıyla bunu ifade etmektedir) herhangi bir devlet veya devletler topluğu tarafından yürütülmesi anlamsız olacaktır.

B. Caydırıcılık

II. Dünya Savaşı ertesinde oluşan iki kutuplu uluslararası sistemde barış ve istikrarı, nükleer silahlarla çatışma olasılığının yarattığı muazzam tahribatın dehşet verici boyutlarından duyulan korkunun koruduğuna inanılmaktadır. Bir nükleer savaş çıktığı takdirde ve binlerce nükleer başlığın çok kısa süre içinde kullanılması durumunda gerek ABD gerek Sovyetler Birliği 1960'lı yıllar itibarıyla bu imkân ve kabiliyetlere fazlası ile sahipti. Kazanan taraf olmayacağı ve topyekun bütün dünya

⁷⁰ Sönmezoğlu, *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü...*, s. 442.

⁷¹ Gönlübol, *İbid.*, s.180.

⁷² *Genellikle, nükleer güce sahip devletler aynı zamanda güçlü düzenli ordulara da sahiptirler.*

milletlerinin yok olabileceği gerçeği karşısında söz konusu ülkeler birbirlerine yönelik bir saldırıya girişmekten caymışlardır. Bu süreçte oluşan istikrarın korunmasını Kore savaşı, Küba krizi ve Vietnam savaşı gibi dönemlerde Sovyetler Birliği ile ABD'nin karşı karşıya gelmelerini ya da gelseler dahi sonunda geri adım atmalarını sağlayan olgunun, her iki tarafta da binlerce nükleer silahın ateşlenmeye hazır şekilde bulundurulmasının yarattığı "Dehşet Dengesi"dir. Kıyamet korkusunu, barışın koşuluna dönüştüren "Dehşet Dengesi", bir özgürlük düzeni olmadığından, kendini bir istikrar düzeni olarak dayatmıştır.

Nükleer caydırma bugünlerde yalnızca Soğuk Savaşı simgelemektedir. Caydırmanın sloganı ise: "*Si vis pacem, para bellum*"dir.⁷³ Caydırıcılık teorisi nükleer dehşet dengesi koşullarında kusursuz çalışmıştır ve Doğu ile Batı blokları arasındaki potansiyel çatışma olasılığının gerçeğe dönüşmesini engellemiştir. Dünyada iki kutuplu sistemin hüküm sürdüğü dönemde ABD ve Sovyetler Birliği ve onlarla askeri paktlaşmaya giren devletler dışında kalan ülkeler ulusal çıkarlarını bu "süper güç"lerden biri ile siyasi ve askeri yakınlık kurarak sağlamaya çalışmışlardır. Bu dönemde bölgesel bir sorun, ABD ve Sovyetler Birliği'ni çatışmanın eşiğine getirmesi olasılığı karşısında, büyümeden çözüme kavuşturulmuş ya da çatışma olmaksızın çözümsüz bırakılmıştır. Bölgesel sorunların çatışmaya yol açmamasında taraf olan ülkelerin konvansiyonel kuvvetlerinin caydırıcılığından çok, arka plandaki "nükleer dehşet dengesi"nin korunması kaygısının yattığını söylemek yanlış olmaz.

Genel anlamıyla caydırıcılık, "karşı tarafın, kendisine silahla ve kabul edemeyeceği ölçüde sert bir şekilde cevap verileceğine inandırılarak, istenmeyen bir tür davranıştan vazgeçmesini sağlamaktır".⁷⁴ Caydırıcılıkta amaç, karşı tarafı, siyasi veya ekonomik kazanımlar elde etmek için girişebileceği bir savaşta, bu davranışının sonuçlarının çok ağır olabileceği konusunda ikna etmektir. Bu durumda nükleer caydırıcılığın temel fonksiyonu, Sigal'ın ifade ettiği gibi, "nükleer yok etme tehdidi ile karşı tarafı kontrol altında tutmaktır".⁷⁵

⁷³ "*Barış istiyorsan, savaşa hazırlan*", *Eski Latin değimidir*. Marisol Touraine, **Altüst Olan Dünya**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1997, s. 334.

⁷⁴ Salih Özgür, **Kitle İmha Silahları**, IQ Kultur Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2006, s.155.

⁷⁵ Leon Sigal, **Nuclear Forces in Europe**, The Brookings Institution, Washington 1989, p.7.

Uluslararası alanda caydırıcılığın etkili olabilmesi, çeşitli koşulların gerçekleşmesine bağlıdır. Bunlar Gönübol tarafından, “karşı tarafta rasyonel bir karar alıcının bulunması ve bunun caydırma girişiminde bulunan tarafça algılanması, yeteri kadar askeri güce sahip olunması, ileri sürülen tehditlerin karşı taraf için inandırıcı olması, caydırıcılığın kendisinin istikrarlı olması” olarak belirtilmiştir.⁷⁶ Caydırıcılığın etkili olabilmesi için sayılan koşullardan biri, yeteri kadar askeri güce sahip olunması gerektiğidir. Burada “yeteri kadar” olarak ifade edilen askeri gücün boyutu belirsiz olmasına rağmen, nükleer silahların icadından önce caydırıcılık sağlayabilen askeri gücün, karşı tarafından daha üstün olan güç olduğu bellidir. Nükleer silahların icadıyla bir devletin kendini koruyabilmesi için, yani caydırıcı olabilmesi için, düşmandan daha çok silaha sahip olması gerektiği inancı ortadan kalkmıştır. Caydırıcılığın istikrarlı olmasından kasıt ise tarafların “ikinci vuruş kapasitelerine” sahip olmasıdır. İkinci vuruş kapasitesi, saldıran tarafın nükleer silahlar ile yapmış olduğu taarruzlara rağmen yok edemediği ve düşmanın misilleme gücü olarak kullanabileceği nükleer kapasitesidir.⁷⁷ Caydırıcılık bu koşullar altında istikrarlı ise nükleer bir dengenin var olduğunu söyleyebiliriz.

İki kutuplu sistemin sona ermesine doğru, bazı uzmanlar “Caydırma” kavramını sorgulamaya başlamıştır. ABD ve SSCB’nin caydırma stratejilerinin yerine, alternatif politikalar geliştirmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Dayanak olarak ise; “caydırma” isimli oyunun, tüm kurallarının herkesçe öğrenildiği ve bu oyunun oynanmasının artık çok da zevkli olmadığı vurgulanmaktadır. Bu konu ile ilgili araştırma ve incelemelerin bir başka boyuta doğru kayacağı da düşünülmektedir. Devletler arasındaki “caydırıcılık oyunu”nun çok ciddi olmadığı günümüz itibari ile anlaşılmıştır. Ancak nükleer silah sahibi olmuş terör örgütleri ve devletler arasında bu oyun oynanmaya başlanırsa, insanlar ve devletler için hoş olmayan sonuçlar doğuracağı açıktır.⁷⁸

⁷⁶ Gönübol, **İbid.**, s. 182.

⁷⁷ Sönmezoglu, **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü....**, s.411.

⁷⁸ Özgür, **İbid.**, s. 157.

II. NATO STRATEJİLERİ

NATO örgütünün askeri stratejisi, 1990'lı yıllara kadar, hiçbir zaman kesin hatlarla belirlenmemiş olsa da, soğuk savaş dönemi boyunca NATO'nun iki ana strateji üzerinde durduğu söylenebilir. İlk evre olarak NATO'nun ve üye devletlerin güvenliğinin ABD'nin nükleer gücüne dayalı olduğu "Kitlemel Karşılık" dönemi kastedilmektedir. Bu dönemde yukarıda söz ettiğimiz stratejiye göre NATO müttefiki ülkeler herhangi bir krize ilk safhasında müdahale edecekler ve saldırgana tüm güçleriyle karşılık vereceklerdir.⁷⁹ Tüm güçlerden kasıt, o zaman için çok hayati bir konu ve etkili bir "caydırıcılık" için en gerekli silah olarak kabul edilen "nükleer güç" kullanımınıdır.

1961 yılından sonra, uluslararası arenadaki yumuşama havasından da etkilenecek yeni bir strateji için altyapı oluşmaya başlamıştır. "Esnek Karşılık" adındaki bu strateji, kendinden önce gelen stratejinin, nükleer gücün caydırıcılık konusundaki inandırıcılığını büyük ölçüde sona erdirmesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu stratejiye göre, herhangi bir kriz durumunda hemen nükleer güce başvurulmayacak, önce konvansiyonel askeri güç kademeli bir şekilde kullanılacaktır. Konvansiyonel güç kullanımı problemi halletmezse o zaman nükleer güce başvurulacak, bu da kademeli bir şekilde olacaktır. Bu stratejinin kabulü ile birlikte herhangi bir çarpışmanın ölüm ve yıkım konusundaki tehditleri azalmaya başlamıştır. Aynı zamanda da Sovyet tehdidine karşı Batı'nın karşılığının inandırıcılığı da artmıştır.

Soğuk Savaş döneminde NATO'ya üye ülkelerin güvenliğini sağlamak görevini yerine getirmiş olan bu stratejiler, bu dönemin bitmesiyle birlikte yerlerini

⁷⁹ "Taraflar, Kuzey Amerika'da veya Avrupa'da içlerinden bir veya daha çoğuna yöneltilecek silahlı bir saldırının hepsine yöneltilmiş bir saldırı olarak değerlendirileceği ve eğer böyle bir saldırı olursa BM Yasası'nın 51. Maddesinde tanınan bireysel ya da toplu öz savunma hakkını kullanarak, Kuzey Atlantik bölgesinde güvenliği sağlamak ve korumak için bireysel olarak ve diğerler ile birlikte, silahlı kuvvet kullanımı da dahil olmak üzere gerekli görülen eylemlerde bulunarak saldırıya uğrayan Taraf ya da Taraflara yardımcı olacakları konusunda anlaşmışlardır. Böylesi herhangi bir saldırı ve bunun sonucu olarak alınan bütün önlemler derhal Güven Konseyi'ne bildirilecektir. Güvenlik Konseyi, uluslararası barış ve güvenliği sağlamak ve korumak için gerekli önlemleri aldığı zaman, bu önlemlere son verilecektir.", NATO Sözleşmesi, 5. Maddesi, **NATO El Kitabı**, *op. cit.*, s. 667-671.

yeni dünya düzenine uygun yeni stratejilere bırakmıştır. Bu stratejiler aşağıda ilgili bölümlerde daha ayrıntılı incelenecektir.

A. Sınırlı Savaş

Kore savaşının başlaması ABD'nin öngörmediği bölgesel savaşların çıkabileceğini göstermiştir. Bu tecrübenin ardından Gürkaynak'ın belirttiği gibi, "Kore Savaşının başlamasıyla birlikte ABD Ulusal Güvenlik Konseyi Washington ile Moskova arasında yaşanan gerilimin niteliğini araştırmak üzere bir komisyon kurmuş",⁸⁰ kurulan bu komisyon gerekli çalışmaları tamamladıktan sonra 14 Nisan 1950 tarihinde "NSC-68" isimli raporu ABD Başkanına sunmuştur.⁸¹

Bu rapor "sınırlı savaş" olarak bilinen ABD askeri stratejisinin temelini teşkil etmiştir. Dokuz ana başlık ve sonuç bölümünden oluşan raporda, ABD'nin kurmak istediği özgür dünyaya yönelen yegâne tehdidin SSCB olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca SSCB'nin 4 yıllık bir süre içinde nükleer silahlara sahip olabileceği, bunun gerçekleşmesi durumunda da ABD'ye olası bir nükleer saldırı ihtimalinin oldukça yükseleceği de ısrarla belirtilmiştir. Raporda, bu tehdit için önlem alınmasının zaruri olduğu ve bu önlemin yolunun da konvansiyonel gücün arttırılmasından geçtiği yazılıdır. Konvansiyonel güç artarsa, ABD'nin karşı koyma gücü daha caydırıcı bir etkiye kavuşturulabilecektir. Nükleer silahlara sahip olan tek devlet olması vesilesi ile de ABD'nin onaylamadığı bir dünya savaşı asla gerçekleşmeyecektir. ABD'ye yapılabilecek saldırılar da "sınırlı" seviyede tutulabilecektir. Olası Sovyet saldırıları konvansiyonel güçle engellenemezse bile, kullanılacak nükleer güç sınırlı olacaktır. Bu anlamıyla "Sınırlı Savaş" stratejisi bir bakıma nükleer topyekûn savaşla konvansiyonel savaşın bağdaştırıcısı konumundadır.⁸²

Şubat 1952'de NATO Bakanlar Konseyinin Lizbon'da yaptığı toplantıda "NSC-68" raporu, NATO'nun ilk resmi askeri stratejisi olarak kabul edilmiştir.⁸³

⁸⁰Muharrem Gürkaynak, **Avrupa'da Savunma ve Güvenlik**, Asil Yayın Dağıtım LTD. ŞTİ., Ankara, 2004, s.75.

⁸¹ 321 NSC-68 adlı raporu için bkz., [www.fas.org/irp/offdocs/nschst/nsc68.htm], (Erişim Tarihi: Aralık 2007).

⁸² Sönmezoğlu, **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü...**, s.432.

⁸³ Gürkaynak, **İbid.**, s.75.

“Sınırlı Savaş” stratejisinin NATO tarafından benimsenmesinin en önemli nedeninin, Orta Avrupa’da Sovyet ordusunun önünde bulunan boşluğu doldurabilecek olmasından ileri geldiğini söyleyebiliriz. Boşluğun doldurulması elbette nükleer silahlarla sağlanabilecekti. Ancak bu stratejide bir ikilemin olduğunu düşünüyoruz. Konvansiyonel gücün mağlup olması durumunda taktik anlamda da olsa nükleer gücün kullanılması düşünülmektedir.”⁸⁴

B.Kitlesele Mukabele

“Sınırlı Savaş” stratejisinin temelini “NSC-68” teşkil etmişken,”kitlesele mukabele stratejisinin temelini de 30 Ekim 1953 tarihli ve yine bir başka ABD Ulusal Güvenlik Konseyi Raporu olan “NSC-162” teşkil etmiştir. Bu rapor da NATO tarafından Aralık 1954’de resmi olarak kabul edilmiş ve dolayısıyla NATO’nun yeni askeri stratejisi de belirlenmiştir.⁸⁵ “NSC-162” raporunun 34. ve 39. maddeleri arasında kalan bölümü, SSCB’ye karşı nasıl savunma yapılacağını anlatmaktadır. Aynı maddeler içerisinde çok güçlü konvansiyonel kuvvetlerin varlığının ve muazzam nükleer silah sayısının gerekliliği vurgulanmıştır.

Strateji, esas itibari ile, coğrafya alanı ve amacı bakımından kısıtlı çapta olan ve sürüncemede kalan, bu nedenlerle de kazanılması güç savaşların çıkmasını önleme hedefini kapsamaktadır. Kitle Mukabele stratejisine göre, SSCB’den gelebilecek en küçük bir saldırıya bile, bu saldırının konvansiyonel veya nükleer olduğuna bakılmaksızın, nükleer bir cevap verilecektir.⁸⁶ Bu stratejiyi öngören ABD’nin en büyük korkusu SSCB ile Çin’in güçlerini birleştirmesidir. Zira strateji kabul edildiğinde SSCB nükleer güce sahip olmuştu bile. Olası bir Çin-SSCB ittifakı, 2 tane büyük konvansiyonel ordu ile SSCB’nin sınırlı da olsa nükleer gücünün

⁸⁴ Özgür, **İbid.**, s.159.

⁸⁵ Gürkaynak, **İbid.**, s.77.

⁸⁶ Kullanılacak nükleer silahlar hem stratejik hem de taktik amaçlara hizmet edebileceklerdi. Stratejik silahlar SSCB’nin şehirlerine ve sanayi merkezlerine, taktik silahlar da bu ülkenin Batı Avrupa’ya yönelik kara ordularına karşı kullanılacaktı. Hikmet Erdoğan, **Avrupa’nın geleceğinde Türkiye’nin Önemi ve NATO İttifakı**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2004, s.80.

toplamı anlamına gelmektedir ki bu gerçek ABD'nin, ileride paranoyaklık olarak değerlendirilecek olan, "kitlesel mukabele stratejisini" kabul etmesini sağlamıştır.

Bu strateji çerçevesinde ABD'nin nükleer şemsiyesi altına giren Batı Avrupa devletleri, elindeki tüm imkânlarını ekonomik gelişmeye ayıracak bir zemin bulmuşlardır. Buna karşılık, muhtemel bir nükleer savaşta ABD topraklarının doğrudan savaş alanı olmayacak olması, bu devletin nükleer silahlarını, belki de Batı Avrupa devletlerini pek ilgilendirmeyen bir ABD-SSCB çatışmasında, kolaylıkla kullanılabilmesi ihtimalini ortaya çıkarması Batı devletlerini endişelendirmekteydi. Çünkü böyle bir çatışmada doğrudan savaş alanı olacak olan bölge büyük olasılıkla Batı Avrupa toprakları olacaktı.⁸⁷

Strateji ilk benimsendiği zamanlarda, ABD'nin nükleer gücü SSCB'ninkinden çok üstün bir durumdaydı. Ancak 1959 yılına gelindiğinde, bu güçler dengelenmiş ve bu yeni dengeye "dehşet dengesi" adı verilmiştir. Bir yandan nükleer güçlerin dengeye yaklaşması, diğer yandan iki devletin de ikinci vuruş kapasitesine ulaşması "dehşet dengesi"nin zeminini oluşturmaktaydı ve bu durum da Kitlesel Mukabele Stratejisinin pratikte uygulanmasını imkansız hale getirmiştir. Aslında bu stratejiyi ilk ortaya atıldığı zamanlarda bile ciddiye almayan görüşler ortaya atılmıştır. 1949 yılının baharında, çok ağır şekilde ortaya çıkan Berlin Bunalımı sırasında dahi Amerika, bu stratejinin temelinde yatan nükleer silah kullanımı ile ilgili olarak yumuşatıcı işaretler vermiş ve o yola başvurmayacağını bir bakıma belli etmiştir. Durumun işaret ettiği gerçek, bir gün mutlaka bu stratejiden vazgeçilecek olmasıdır ki 1967 yılına gelindiğinde yeni bir strateji ihtiyacı çoktan doğmuştur. Kitlesel Mukabele Stratejisinden vazgeçilmesinin sebeplerini Gürkaynak, Sander'den şöyle aktarmıştır:

1. Bu strateji ABD'nin siyasal çıkarlarının sürdürülmesindeki hareket serbestisini sınırlamaya başlaması,
2. SSCB'nin termonükleer başlıklı ICBM'leri edinmesi,

⁸⁷ Gürkaynak, **İbid.**, s.81.

3. Küçük kalibreli nükleer silahların gelişerek yayılması sonucu, ABD toprakları dışında başlayacak bir çatışmanın genel bir çatışmaya dönüşmesinin engellenmesi,
4. ABD'nin de kendi ICBM'lerini geliştirmesi ve yerleri kolaylıkla belirlenemeyen Polaris denizaltılarından fırlatılan balistik füzelere sahip olması.⁸⁸

C. Esnek Karşılık

Sovyet Rusya'nın nükleer alanda kaydettiği hızlı teknolojik gelişmeler Amerika'yı kendi kıtasında giderek daha fazla ve doğrudan doğruya nükleer tehdide açmış, bu da Amerikan yönetimini, nükleer silahların “farklı koşullarda farklı şekillerde kullanılabilme” stratejilerine yöneltmiştir. Yani çok önemli durumlarda güvenliğini nükleer silahlarla, ancak diğer durumların tamamında da konvansiyonel silahlarla sağlamak ihtiyacı belirlemiştir. İşte bu gerekler ve düşünceler ışığında “Esnek Karşılık Stratejisi” doğmuştur.

Söz konusu stratejide esas alınan nokta, savaşın nasıl ve hangi silahlarla yürütüleceğinin belirlenmesidir.⁸⁹ Kitlesele Mukabele Stratejisinden ayrılan en önemli özelliği, konvansiyonel kuvvetlere verdiği ağırlıktır. Avrupa'ya yönelik bir saldırının büyük ihtimalle Sovyetlerin üstün olduğu konvansiyonel kuvvetlerle başlayacağı, savunmanın da yine konvansiyonel güçlerle yapılacağı, fakat nükleer alanda var olan dehşet dengesi nedeniyle bu güce erken başvurulması beklenmediğinden, Amerika'nın Avrupalı müttefiklerinin konvansiyonel yeteneklerinin geliştirmesi üzerinde önemle durmasıdır. Esnek Karşılık Stratejisinde Amerika'nın, Avrupa'da büyük bir savaşı sürdürürken daha küçük çaptaki diğer bir savaşı da taşıyabilmesi öngörülmüştür. ABD, Vietnam bozgununa kadar “İki Buçuk Harp”, yani hem Avrupa hem de Asya'da iki büyük savaşı aynı anda sürdürebilmesi ve başka bir

⁸⁸ Gürkaynak, **İbid.**, s.92.

⁸⁹Tuncer Topur, **Milli Güvenlik ve Türkiye**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005, s.192.

yerde daha küçük bir harbi de taşıyabilmesi, prensibi ile hareket etmiş ancak Carter idaresi zamanında bu prensip “Bir Buçuk Harp” olarak değiştirilmiştir.⁹⁰

Stratejinin kabul edildiği yıllarda ve daha sonrasında iki nokta eleştiri konusu olmuştur. Birincisi "sınırlı savaş" anlayışı bazı NATO üyesi devletleri savaş alanı dışına çıkarırken bazılarını olası bir savaşın merkezi haline getiriyordu. İkincisi çatışmanın başlaması halinde iki süper devletin çıkarları, onları savaş sınırlandırmaya sevk edebilecektir. Böylece bazı bölgelerin bu iki devlet arasında gizli pazarlık konusu olma durumu ortaya çıkmaktadır.⁹¹

Bu strateji ara bir aşama olan "ileri savunma" anlayışını da beraberinde getirmiştir.⁹² Anılan anlayışa göre küçük çapta bir nükleer saldırıya karşı hemen nükleer silahlara başvurulmayacak, araya bir pazarlık süreci konulacaktır. Tabii bu arada konvansiyonel güçlerin SSCB saldırısını belirli bir noktada tutabilmeleri gerekmektedir. Bu da doğal olarak NATO'nun konvansiyonel güçlerinde bir artışın olması anlamına gelmekteydi. Artıştan kastımız 30 tümendirdir. Bu tümenler ileri savunma anlayışıyla Doğu Batı sınırına yakın yerlerde bulunacak ve olası bir saldırıyı karşılayacaktı.⁹³

Sönmezoğlu'nun belirttiği gibi, “Esnek Karşılık Stratejisi, kabul edilmişinden bugüne kadar NATO'nun resmi stratejisi olmuştur.⁹⁴ Gerek uluslararası alandaki gerekse örgüt üyeleri tarafından ortaya konan bazı talepler çerçevesinde, örgütün askeri stratejisinde bazı değişiklikler görülmekle beraber, bu görüş genel olarak geçerliliğini muhafaza etmiştir”. Varşova Paktı ve SSCB'nin dağılmasıyla da esas anlamını yitirmiştir.

III. SİLAHSIZLANDIRMA STRATEJİSİ

⁹⁰ Topur, **İbid.**, s.194.

⁹¹ Gönlübol, **İbid.**, s. 517.

⁹² Erdoğan, **İbid.**, s.84.

⁹³ Gürkaynak, **İbid.**, s.102.

⁹⁴ Sönmezoğlu, **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü...**, s.432.

Devletlerin silahlanma olgusunu bir dış politika aracı olarak kullanmaları sık görülen bir durum iken, özellikle Soğuk Savaş döneminde şahit olunduğu gibi, silahsızlanma olgusu da dış politika aracı olarak kullanılabilir. Tabii silahsızlanmanın bu bağlamdaki anlamından kasıt “karşı tarafı daha fazla silahsızlandırmaktır.” Devletler, güvenliklerini arttırmak, mevcut durumda var olan avantajlarını korumak, kaynak tasarrufu sağlamak veya doğrudan insanlığı korumak adına, silahsızlanma girişimlerinde bulunabilirler.⁹⁵ Sayılan bu unsurların birkaçı veya hepsi birden de silahsızlanma girişimlerini başlatabilir. Ancak söz konusu olan kitle imha silahları olunca silahsızlanma sebepleri değişiklik gösterebilmektedir.

Örneğin nükleer silahların elde edilmeleri ve aktif olarak kullanıma hazır tutulmaları çok pahalı bir süreci temsil etmektedir. Tüm maliyetine rağmen bu güce kavuşan devletler sebep ne olursa olsun bu güçlerinden vazgeçmemektedirler. Caydırıcılığın önemli bir rol oynadığı Soğuk Savaş döneminde ABD ve SSCB de bu iddiamıza uygun olarak davranmışlardır. Yapılan hiçbir anlaşmada silahsızlanma tam anlamıyla gerçekleşmemiştir.⁹⁶ INF bu konuda sadece “sınırlı” bir istisnadır. Silahsızlanma anlaşması gibi duran INF aslında ABD’nin SSCB’ye oynadığı güzel bir oyundur sadece. Çünkü SSCB orta menzilli füzelerinde asimetrik bir indirim yapmıştır. 859 ABD füzesine karşılık 1800 Sovyet füzesi imha edilmiştir. Bu durum karşısında silahsızlanmanın ABD tarafından bir dış politika aracı olarak kullanılarak, Avrupa’ya yönelen Sovyet tehdidinin ortadan kaldırıldığını söyleyebiliriz. Yani diğer taraf daha hızla silahsızlandırılmıştır.⁹⁷

Soğuk Savaşın sona ermesinden sonra silahsızlanma, yerini silahların kontrolüne bırakmıştır. Zira savaş pahasına bile olsa hiçbir devlet silahlarından vazgeçmemektedir. ABD özellikle nükleer alanda yayılmayı engellerken silahsızlanma adına hareket ettiğini iddia etmektedir. Ancak tepkisinin yöneldiği devletler grubuna baktığımızda ki ABD tarafından Haydut olarak anılmaktadırlar, uluslararası alanda nispeten zayıf olduklarını görürüz. Ancak silahsızlanma sürecinde olduğu iddia edilen bir dünyada nükleer güce gizlice kavuşan İsrail, Pakistan ve

⁹⁵ **İbid.**, s.446.

⁹⁶ *Bu anlaşmayla tamamıyla yok edilen orta menzilli füzelerin sadece karada konuşlu olanlar olduğunu hatırlamak gerekecektir*

⁹⁷ Özgür, **İbid.**, s.165.

Hindistan'ın ciddi tepkilerle karşılaşmadığını söyleyebiliriz. Güvenlik söz konusu olduğunda devletler her konuda kararlı davranabilmektedirler.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NÜKLEER SİLAHLANMANIN AZALTILMASI VE SINIRLANDIRILMASINA YÖNELİK YAPILMIŞ OLAN ÇALIŞMALAR

“İnsanlığın nükleer silahlara karşı çıkışı, giderek büyüyen boyutlarda günümüze dek sürmüştür. Bugün, hemen hemen dünyanın her yerinde görülen kitle protestoları, insanların nükleer silahlara karşı oluşlarının ve yaşam hakkında, barışa sahip çıkışlarının en görkemli ve son çözümlemede, en güvenilir, en etkin örneğini oluşturmaktadır”.⁹⁸

Günümüzde milyonların katıldığı çok güçlü bir nükleer silahsızlanma ve barış hareketinin oluşmasına karşın, ne yazık ki, nükleer silahların denetimi konusunda gerekli etkinlikte adımlar henüz atılamamıştır. O denli ki, sanki genel bir başarısızlığı simgelercesine, “silahsızlanma” kavramı neredeyse terk edilmiş, yerine “silahların denetimi” kavramı geliştirilmiştir. Üstelik, bu alanda dişe dokunur bir başarı elde edilememiştir.

II. Dünya Savaşı'nın sonunda ilk kez atom bombasının kullanılması, silahsızlanma girişimlerinin, nükleer silahlara ilişkin bir görünüm kazanmasını sağlamıştır. Özellikle atmosferde nükleer ve termonükleer silah denemeleri yapılmakta ve bu denemeler sonucunda yayılan radyoaktif bulutlar, dünya kamuoyunca korku ile izlenmiştir.

⁹⁸ Haluk Gerger, **Nükleer Tehlike, Nükleer Silahlar ve Nükleer Savaş**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1983, s. 120.

Nükleer silahlara ilk karşı çıkanların başında, nükleer enerjinin askeri amaçlar için kullanılmasında da rol alan ve nükleer silahların üretilmesine katkıda bulunan bilim adamları gelmiştir. Özellikle, ABD’de, aralarında Einstein, Szilard, Oppenheimer ve Fermi gibi ünlü bilginlerin de bulunduğu bir grup bilim adamı bu konuda çok önemli uğraşlar vermişlerdir. Nükleer bombayı ilk geliştiren Laboratuardan adını alan bu “Los Alamos” Grubunun önyak ve günümüze dek süren, uluslararası sorunların tartışıldığı ünlü Pugwash Konferansları ile Atom Bilginlerinin Bülteni sözkonusu barışçıl uğraşların birer ürünüdür. Savaşın sonra nükleer silahların sınırlandırılmasına ve denetimine yönelik Lancaster Silahsızlanma Konferansı (1954) ve Rapocki Planı (1957) Soğuk Savaşın da etkisi ile sonuçsuz kalmıştır.

1955 yılında Sovyet Rusya, Birleşmiş Milletlerde her türlü nükleer silah denemesinin yasaklanmasını talep etmiştir. Bu teklif reddedilmiştir. ABD ile Britanya bu yolu ancak 1959 yılı başında kabul etmişlerdir. Ancak, bu konudaki görüşmeler güçleştikçe, iki konuyu yeniden birbirlerine bağlama eğilimi belirmiş ve ABD ile İngiltere barış için asıl tehlikeli konunun denemelerden daha çok, bomba yapımı olduğunu belirtmişlerdir.⁹⁹ Böylece, nükleer silahsızlanma sorununa “toptan çözüm yerine, parça parça çözüm”¹⁰⁰ üretme yönünde adımlar atılmış olduğunu söyleyebiliriz.

I. NÜKLEER SİLAHSIZLANMA KONUSUNDA FAALİYET GÖSTEREN KURULUŞLAR OLARAK NATO VE BİRLEŞMİŞ MİLLETLER

A. Birleşmiş Milletler Örgütü

BM’nin kuruluş amaçları, *”uluslararası dostça ilişkiler geliştirmek, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda uluslararası işbirliğini sağlamak ve üyelerin dış politikalarını uyumlaştıran bir merkez olmaktır”* şeklinde antlaşma metninde

⁹⁹ H. K. Jacobson and S. Stein, **Diplomats**, Scientists and Politicians, the U. S. and the Nuclear Test Ban Negotiations, Ann Arbor, Michigan, 1966, s. 18.

¹⁰⁰ Pulat Y. Tacar, **Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Sorunu**, T.C. Başbakanlık Atom Enerjisi Komisyonu Yayını, Ankara, 1970, s. 28.

tanımlanmıştır¹⁰¹ ve bu bağlamdaki faaliyetlerini başlıca 6 organı ile yürütmektedir.¹⁰² Bu organların en önemlisi olan Genel Kurul'un amaçları ve prensipleri ise yine BM Antlaşmasının içerisinde ayrıntılı olarak belirtilmiştir. Bu amaçlardan birincisi ve konumuzla da ilgili olanı, "*uluslararası güvenlik ve barışın korunması ile silahsızlanma konularında işbirliğini artırıcı tavsiyelerde bulunmaktadır*"¹⁰³.

Uluslararası barış ve güvenliğin korunması BM'nin ana amaçlarından biri olmasına karşın, Antlaşma'nın kendisinde silahların denetimi ve silahsızlanma konusunda çok az söz vardır. 1. madde açıkça silahsızlanmadan söz etmemekte, 11. maddenin 1. paragrafı ise Genel Kurul'un "silahsızlanmaya ilişkin ilkeler ve silahlanmanın düzenlenmesi de dahil olmak üzere uluslararası barış ve güvenliğin korunması için işbirliği konusunda genel ilkeleri ele alabileceğini"¹⁰⁴ söylenmektedir. 47. madde Askeri Kurmay Komitesi'nin silahlanmanın düzenlenmesi ve olası silahsızlanma konusunda tavsiyede bulunabileceğini belirtmekte, 26. madde ise Güvenlik Konseyi'ne "47. maddede sözü edilen Askeri Kurmay Komitesi'nin yardımıyla, bir silahlanmanın düzenlenmesi sistemi kurmak için Birleşmiş Milletler Üyelerine sunulmak üzere planlar hazırlamak" sorumluluğunu vermektedir. Birleşmiş Milletler Antlaşması, Hiroşima'ya atom bombası atılmadan imzalandığı için Antlaşma metni nükleer silahsızlanma ile ilgili bir madde içermemektedir. Antlaşmada Silahsızlanmayla ilgili, yukarıda saydığımız, 11. 26. ve 47. madde Konvansiyonel silahların kullanımının düzenlenmesini içermektedir.

Buna rağmen BM, nükleer silahların yaygınlaşmasının önlenmesi ve askeri kullanımın barışçıl amaçlara yönlendirilmesi konusunda önemli bir rol oynamıştır. 1957'de Dünya Atom Enerjisi Ajansı kurulmuş, 1968'de Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Sözleşmesi'nin (NPT-Non Proliferation Treaty) Genel

¹⁰¹ Sadık Rıdvan Karluk, **Uluslararası Ekonomik, Mali ve Siyasal Kuruluşlar**, Turhan Kitabevi, Ankara 1998, s.110.

¹⁰² Bu organların işlevleri ve yapıları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Ö.Rengin Gün, "Birleşmiş Milletler Örgütünün Örgütlenme İlkeleri ve Örgüt Yönetimi Açısından İncelenmesi", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, cilt 2, sayı 2, İzmir 2000, s.2-6.

¹⁰³ Gönlübol, **İbid.**, s.522.

¹⁰⁴ Funda Keskin, **Birleşmiş Milletler ve Türkiye**, Ekin yayınları, Ankara, 2005, s. 176.

Kurul'da kabul edilmesinden sonra nükleer silahların kontrolü ve silahsızlanma konusunda önde gelen bir örgüt olmuştur. Nükleer silahlara ilişkin olarak onların kullanımını biyolojik ve kimyasal silahlar gibi genel olarak yasaklayan düzenlenmeler yoktur. Buna karşılık silahsızlanma konusunda yapılan antlaşmaların büyük çoğunluğu nükleer silahlara ilişkindir ve deniz yatağı ve okyanus tabanı (1971), uzay (1967) ve Antarktika (1959) gibi bazı belli yerlerde deneme yapılması yasaklanmıştır. 1968 yılında Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesine ilişkin Sözleşme ise nükleer silahların bunlara sahip olan devletlerin onları bir silahlı çatışmada kullanmasını yasaklayacak hükümler içermemektedir.

1990'ların başından itibaren nükleer silahların yayılması konusunda giderek daha fazla endişe ortaya çıkmış ve nükleer silahların yayılma ve deneme konularıyla öncelik kazandığı görülmektedir. Mayıs 1998'de Hindistan ve Pakistan'ın nükleer denemelerinden sonra, Konsey "bu gelişmenin bölgenin barış ve istikrarı üzerindeki etkileri"¹⁰⁵ hakkında endişelerini belirtmekte yetinmiştir. 6 Haziran 1998 tarih ve 1172 sayılı kararı ise her iki testi de kınamaktadır. 28 Şubat 2001 tarihli 1373 sayılı karara göre, "Nükleer, biyolojik ve diğer potansiyel olarak öldürücü maddelerin hukuka aykırı olarak taşınması da özellikle bu taşıma uluslararası terörizm eylemleri gibi başka nedenlerle bağlantılı ise, uluslararası barış ve güvenliğe karşı tehdit oluşturabilmektedir".

Nükleer silahların, diğer kitle imha silahlarının¹⁰⁶ ve bunların fırlatma araçlarının yaygınlaşması, 21. yüzyılda gözle görülür bir şekilde büyüyen bir tehdit olarak ortaya çıkmaktadır. Nükleer silahların yayılmasına karşı önlemler, kapasite edinme ve küresel kalkınma normları, anlaşmalar ve ulusal stratejiler birbirinden bağımsız olarak bir araya gelmiş önlemlerdir ve çoğu kez birbirlerinden bağımsız hareket etmektedirler. Bu nedenle nükleer silahların yayılmasına neden olabilecek kişilerin, bu önlemler arasındaki kopukluktan yararlanmaları mümkündür.

Sözkonusu silahlara ulaşmanın kolay hale gelmesi, bu silahların yasadışı gruplar tarafından elde edilmesi endişesini artırmaktadır. Bundan dolayı devletlerin

¹⁰⁵ Keskin, **Ibid.**, s.177, ayrıntılı bilgi için bkz., U.N. Doc., PRST/1998/12 ve PRST/1998/17.

¹⁰⁶ *Kitle İmha Silahları esas olarak nükleer, biyolojik ve kimyasal (NBK) silahları olarak üçe ayrılır.*

nükleer silahların yayılmasını kısıtlayan araçları acilen daha iyi koordine etmesi gerekmektedir.

Bu koordine boşluğunu kapatmak amacıyla Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Nisan 2004'te 1540 sayılı karar almıştır ve bu, konuyla ilgili, BM'nin en önemli karar olarak sayılmaktadır

1. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1540 Sayılı Kararı

28 Nisan 2004'te Güvenlik Konseyi tarafından kabul edilen 1540 sayılı karar, devletlerin “nükleer silahların yayılmasını suç olarak addetmelerini, ihraç edilen maddeler üzerinde sıkı kontroller uygulamalarını ve sınırları içindeki tüm hassas maddeleri güvenlik altına almalarını” şart koşmaktadır. Söz konusu olan kararda zaman sınırlaması getirilmemiştir. Ayrıca, 1540 sayılı karar da belirli devleti hedef almaksızın genel kurallar getirmesi açısından Konsey'in VII. Bölüm çerçevesinde kabul ettiği diğer kararlardan ayrılmaktadır.¹⁰⁷ 12 nokta içeren bu karar, tüm devletleri aşağıdaki şartları yerine getirmekle sorumlu kılmaktadır:

- “devlet dışı aktörlerin nükleer, kimyasal ve biyolojik silahlar ve bunları fırlatma sistemlerini üretme, sahip olma, satın alma, geliştirme, nakletme veya kullanımını yasaklayan etkili yasaların çıkartılması ve bunların uygulanması”;
- “etkili fiziki önlemler” geliştirilmesi ve uygulanması;
- yasa dışı silah trafiğini ele alan “sınır kontrolleri ve polis gücü” geliştirilmesi; ve
- “ulusal ihracat ve transit geçiş kontrolleri”ni uygulamak.

Üye devletleri bağlayıcı önlemler içeren 1540 sayılı kararının esas konusu, nükleer, kimyasal veya biyolojik silahların devlet dışı aktörlerin eline geçmesinin yaratacağı tehdit ve bunun önlenmesine yönelik tedbirlerdir. Karara göre, devletler

¹⁰⁷ Keskin, **İbid.**, s. 179.

bu gibi unsurlara destek sağlamaktan kaçınılmalıdır. Bu gibi eylemleri suç sayan kanunları yürürlüğe koymalıdır. Etkin bir ülke içi denetim mekanizması oluşturmalıdır. Etkin sınır denetimi ve kolluk kuvvetlerinin bu gibi faaliyetleri saptaması, caydırması, önlemesi ve karşı koyması için çabaların artırılması önemlidir.¹⁰⁸

Kararda sözü edilen kavramları tanımlamak gerekirse, fırlatma sistemleri denilince, nükleer, kimyasal ve biyolojik silahlar atmak üzere tasarlanmış olan füze, roket ve diğer insansız sistemler anlaşılmaktadır. Devlet olmayan aktör, bu kararın kapsamında kalan faaliyetleri hiçbir devletin yasal otoritesi olmaksızın gerçekleştiren birey ya da birimdir. İlgili materyal ise, bu tür silahları ve onların fırlatma sistemlerini tasarlamak, geliştirmek, üretmek ya da kullanmak için kullanılacak olan ve ilgili çok taraflı anlaşma ya da düzenlemelerde yer alan veya ulusal denetim listelerine konulmuş olan her türlü materyal, teçhizat ve teknolojiyi kapsamaktadır.¹⁰⁹

1540 sayılı karar, tehlikede olan devletlere nükleer silahların yayılmasına karşı küresel önlemlere uymaları için gereken kapasiteyi geliştirme olanağı vermiştir. Bu karar 2004 yılında zorlukla alınmış ve Bush yönetimi bu kararın ABD'nin güvenlik gündeminin en önemli unsuru olduğunu belirtmişti. Ancak ne Amerika Birleşik Devletleri ne de uluslararası toplum bu kararı çok yönlü bir direktif olmaktan çıkarıp yayılmaya karşı etkili bir araç haline getirememiştir.

Karar, her ne kadar yardım verme ve isteme sorumluluğunu devletlere yüklüyorsa da, BM üye devletlerin nükleer, kimyasal ya da biyolojik silah gibi kitle imha silahlarının geliştirilmesi, üretilmesi, temin edilmesi, kullanılması ya da transferi gibi faaliyetlere destek vermelerini önleme amacıyla ve üye devletler tarafından verilecek raporlar için, bir haberleşme merkezi görevi yapacak bir izleme

¹⁰⁸ Sadi Çaycı, "BM Güvenlik Konseyi'nin Terörle Mücadeleye İlişkin Kararları", **Stratejik Analiz**, Ocak 2006, s. 68.

¹⁰⁹ Ben Steyn, "Understanding the Implications of UN Security Council Resolution 1540", **African Security Review**, Cilt 14, No:1, 2005, s. 87.

komitesi de kurmuştu.¹¹⁰ BM'den destek alan 1540 Komitesinde dışarıdan sekiz uzman da görev yapmaktadır.

Bu karar, nükleer silahların yayılmasına karşı alınan önlemlerle ilgili küresel bir alt sınır belirlemiş, ve bütün devletleri bu önlemleri uygulamakla görevlendirip devletlere, nükleer maddelerin arzı ile ilgili önlemler alma şartını getirmiştir.¹¹¹

2. Birleşmiş Milletler Silahsızlanma Departmanı

Özellikle dünyadaki nükleer silahlanma eğiliminin artması konusunda olası tehditleri belirlemek ve gereken önlemleri almak adına Ocak 1998 tarihinde Genel Kurula bağlı olarak çalışacak olan DDA (Department for Disarmament Affairs) kurulmuştur. Aslında departmanın kuruluş çalışmalarının, Genel Kurul'un 1982 yılında yaptığı ikinci özel silahsızlanma oturumundaki tavsiye kararlarına dayandığını söylemek mümkündür. Bu oturumun akabinde 1992 yılına kadar bağımsız bir bölüm olarak faaliyetlerine devam etmiş, 1992 - 1997 yılları arasında Politik İlişkiler Departmanını bir alt merkezi olarak varlığını sürdürmüş ve nihayetinde 1998 yılında Genel Kurula doğrudan bağlı bir bölüm haline getirilmiştir.¹¹² DDA bir yandan uluslararası alandaki silahsızlanma faaliyetlerinin amaçlarını ve ilkelerini belirlerken, diğer yandan da yapılacak silahsızlanma anlaşmalarına ilişkin gerekli olan her türlü veriyi sağlamaktadır.¹¹³ Bu konulara ilişkin olarak Genel Kurul'un birinci ana komitesi olan "Silahsızlanma ve Uluslararası Barış Komitesiyle" işbirliğinde bulunmaktadır ve ayrıca silahsızlanma ile ilgili her türlü bilgiyi BM'nin ilgili çalışmalarında Genel Sekretere sunmak gibi önemli bir de yükümlülüğü mevcuttur.¹¹⁴

¹¹⁰"BM kitle imha silahlarına karşı", **BBC Turkish**, 24 Şubat, 2007

[http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2007/02/printable/070224_united_nations.shtml], (Erişim tarihi: Nisan 2008).

¹¹¹ Rita Grossman, "Silahların Yayılması ve Kalkınma –Bağlantılar Açığa Çıkıyor", **NATO Review**, Sonbahar 2007, [<http://www.nato.int/docu/review/2007/issue3/turkish/art3.html>], (Erişim tarihi: Nisan 2008).

¹¹² "Department for Disarmament Affairs", [<http://disarmament.un.org/dda.htm>], (Erişim Tarihi: Şubat 2008).

¹¹³ "DDA Activities", [<http://disarmament.un.org/dda-activities.htm>], (Erişim Tarihi: Şubat 2008).

¹¹⁴ *DDA silahsızlanmanın gerekliliği ile ilgili farklı konulara da değinmektedir. Silahsızlanma (buna bağlı olarak askeri harcamaların azalması) ve bunun devamında devletlerin daha hızlı gelişeceği*

DDA'nın altında 5 adet alt bölüm oluşturulmuştur. Bunlar, sekreteryaya, kitle imha silahları, konvansiyonel silahlar, bölgesel silahsızlanma, veritabanı ve bilgi bölümleridir. Bölgesel silahsızlanma bölümü de Afrika, Asya-Pasifik ve Latin Amerika alt bölgeleri olacak şekilde 3 alt bölümden oluşturulmuştur.¹¹⁵ Konumuzla ilgili olarak burada kitle imha silahları bölümünün faaliyetlerine kısaca değinmek istiyoruz. BM'nin kitle imha silahları ve bunların terör örgütleri tarafından kullanılması tehdidi ile ilgili olarak yaptığı her çalışma için bilgi kaynağı görevini görür.¹¹⁶ Yukarıda da değinildiği üzere DDA'nın tamamı için olduğu gibi kitle imha silahları bölümünün de Genel Sekreteri konuyla ilgili olarak tam bilgi sahibi yapmak önemli yükümlülüklerinden birisidir. Ancak bu sadece Genel Sekreterle de sınırlı kalmamaktadır. Talepte bulunan devletlere veya genel olarak uluslararası kamuoyuna bilgi sağlamak durumundadır. BM çatısı altında faaliyetlerine devam eden DDA, UAEA ve OPWC (Organization for the Prohibition Chemical Weapons) ile yoğun şekilde işbirliği içerisinde bulunmakta ve uluslararası alandaki silahsızlanma girişimlerinin devamı için çalışmaya devam etmektedir.¹¹⁷

3. Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı

Günümüzde nükleer silahların yayılmasının önlenmesi, bu alanda oluşturulan rejimin güçlendirilmesi ve daha etkin kılınması uluslararası topluluğun önünde duran önemli sorunlardan biri olmuştur. Bu çerçevede Birleşmiş Milletler nezdinde nükleer silahsızlanmaya yönelik önemli bir adım olarak kurulan Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı nükleer silahların yayılmasının önlenmesinden sorumlu evrensel bir örgüt konumundadır.

II. Dünya Savaşı sırasında ABD'nin Hiroshima ve Nagasaki kentlerine attığı atom bombaları nükleer silahların yarattığı dehşeti gözler önüne sermiştir. Hiroshima ve Nagasaki'de yaşanan insanlık trajedisinin bir daha tekrarlanmaması amacıyla

yaklaşımı buna örnek olarak verilebilir. Gloria Levitas, **Peace and Disarmament Education**, Town Crier Printing, New York 2004, s. 114.

¹¹⁵ "DDA Structure", [<http://disarmament.un.org/dda.htm>], (Erişim tarihi: Şubat 2008).

¹¹⁶ Levitas, **İbid.**, s.114.

¹¹⁷ "Weapons of Mass Destruction Branch", [<http://disarmament.un.org/wmd/>], (Erişim Tarihi: Şubat 2008).

Birleşmiş Milletler'in (BM) Birinci Genel Kurul toplantısında üye devletler tarafından "Atom Enerjisinin Barışçıl Çerçeve de Kullanılmasının Denetlenmesi" kararı alınmıştır.¹¹⁸ Bu amaçla da Birleşmiş Milletler Atom Enerjisi Komisyonu oluşturulmuştur.¹¹⁹ Komisyon, BM Güvenlik Konseyi üyeleri ve Kanada'nın temsilcisinden oluşmuştur. Ancak, "komisyon faaliyetlerde bulunmasından kısa süre sonra, ABD ve SSCB arasındaki bir takım anlaşmazlıklardan ötürü bir sonuca varamayacağını anlayınca kendini fesh etmiştir"¹²⁰.

ABD komisyona, yayılmanın önlemesi ile ilgili ilk teklifi olarak Baruh-Lilienthal planı sunmuştur. Tarihte bu plan "Baruh Planı"¹²¹ olarak anılmaktadır. Baruh Planı mevcut nükleer silah stoklarının imhasını öngörüyor, fakat imhadan önce bir denetim sisteminin yürürlüğe girmesini isteyecekti. Ayrıca bir Milletlerarası Atom Geliştirme Otoritesi kurulacak ve bu Otoritenin çalışması ile ilgili işlerde veto hakkı geçerli olmayacaktı. Sovyetler bu teklifi kabul etmemiş, veto hakkının devamında ısrar eylemişler ve önce nükleer silah stoklarının imhasını teklifle, denetimin bunu izlemesini istemiştir.

"Baruch Planı" ortaya atıldığında atom enerjisi teknolojisinde ileri düzey ülke olarak yalnızca ABD vardı. Yukarıda da görüldüğü gibi, bu koşullar SSCB tarafından destek görmediğinden Baruch Planı suya düşmüştür.¹²²

1950'lerde ABD'nin yanında SSCB'nin de atom bombasını elde etmesi nükleer silahlar konusunda bir rekabete neden olmuştur. Rekabetin sonucunda elde edilen nükleer silahlarla dünya defalarca yok edilebilir duruma gelmiştir. Fakat nükleer faaliyetlerden sağlanan (özellikle sanayi, tarım, bilimsel, teknik v.b. alanlarında) faydalar da az değildir. Bunlar için nükleer enerji çoğu kez vazgeçilemez bir konuma yükselmiştir.

¹¹⁸ A/RES/1 (I), BM 1.Genel Kurulu Kararı, 24 Ocak,1946

[<http://www.un.org/russian/ga/1/docs/res1.htm>], (Erişim tarihi: Ekim 2007).

¹¹⁹ *Bu komisyon, sonradan Konvasiyonel Silahlar Komisyonu ile birleşti ve 1952'de Silahsızlanma Komisyonu olmuştur.*

¹²⁰ Mustafa Kibaroglu, "Kitle İmha Silahlarının Yayılması Sorunu ve Japonya'nın Güvenliği", **Avrasya Dosyası**, Cilt: 5, Sayı: 2, Yaz 1999, s. 65.

¹²¹ "Baruch Planı" *Lilienthal ve Acheson'un raporuna dayanarak yapılmıştır. Bu raporun yapılanmasında da II. Dünya Savaş sırasında Amerika'nın atom enerjisi araştırma laboratuvarının başkanı olan Robert Oppenheim'in etkisi vardır.*

¹²² Tacar, **İbid.**, s. 37.

Nükleer faaliyetleri kontrol altında bulundurmak için “Baruch Planı”ndan sonra 8 Aralık 1953 tarihli BM Genel Kurulu’nda ABD Başkanı Eisenhower, ünlü “Barış için Atom” programını açıklamıştır.¹²³ Böylece nükleer teknoloji alanında bir çok bilgi uluslararası bilim camiasına tanıtılmıştır.¹²⁴ Bu planın kapsamında Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (UAEA ya da IAEA-International Atomic Energy Agency)’nin kurulması teklifini sunmuştur.¹²⁵ Uzun tartışmaların ardından 26 Ekim 1956 tarihinde UAFA statüsü imzalanmıştır ve 29 Temmuz 1957 tarihinde 130 devletin desteğiyle de yürürlüğe girmiştir. Şu an 139 üye devlet vardır.¹²⁶

Nükleer bilim ve teknolojinin barışçıl amaçlarla kullanılmasını ve kontrollü bir şekilde yaygınlaştırılmasını sağlamak amacıyla BM çatısı altında kurulmuş olan UAFA, nükleer silahların yayılmasının önlenmesi çabalarında da önemli bir rol üstlenmiştir. NPT’ye taraf olan ve nükleer silah sahibi olmamak konusunda taahhütte bulunmuş olan ülkelerin uluslararası işbirliği yoluyla ya da kendi geliştirdikleri teknolojilerle sahip oldukları kazanımları askeri maksatlarla kullanma yoluna gitmediklerinin doğrulanması görevi verilmiş olan UAFA, ilgili tesislerde gerekli denetlemeleri yapma hakkına sahiptir.

UAFA, BM’nin uzman kuruluşlardan biri olmayıp, sistem içerisinde yer alan bağımsız ve hükümetlerarası bir kuruluştur.¹²⁷ Başlıca 3 organı vardır. Bunlar, Genel Konferans, Governörler Kurulu ve Genel Direktörlüktür. Aynı DDA (Department for Disarmament Affairs-Birleşmiş Milletler Silahsızlanma Departmanı) gibi UAFA da Genel Kurula karşı sorumludur. Genel Konferans Ajans’ın en yüksek karar alma mercidir ve tüm üyelere oluşur. Ajans’ın 35 üyesi bulunan Yönetim Kurulu¹²⁸ üyeleri, üye ülkeler arasından 2 yıllık bir süre için seçilir. Güvenlik Konseyi’nin 5 daimi üyesi olan ABD, Fransa, Çin, İngiltere ve Rusya

¹²³ Ömer Ersun, Nükleer Program Hayalinden, Atom Bombası Gerçeğine, **Stratejik Analiz**, Cilt 5, Sayı 57, Ocak 2005, s. 88.

¹²⁴ Kibaroğlu, **İbid.**, s. 65.

¹²⁵ BM Genel Kurulundaki ABD Başkanı Eisenhower’ın konuşması, 8 Aralık, 1953. [<http://www.un.org/russian/ga/iaea/eisenhower-2.htm>], (Erişim tarihi: Aralık 2007).

¹²⁶ “IAEA by the Numbers”, [http://www.iaea.org/About/by_the_numbers.html], (Erişim Tarihi: Mart 2008).

¹²⁷ David Fischer, **History of the International Atomic Energy Agency, The First Forty Years**, Printed by the IAEA in Austria, Austria 1997, p.471.

¹²⁸ 1 Ekim 1999 tarihinde, *Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı’nın 43. Genel Kurul Toplantısı sırasında Yöneticiler kurulunun üye sayısını 35’ten 43’e çıkarılmıştır.*

[<http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5069.html>], (Erişim tarihi: Mart 2008).

UAEA Yönetim Kurulu'nun da daimi üyeleri arasında yer almaktadır. Tabii bu ülkeler dünyanın en büyük nükleer silah üreticileri de sayılmaktadır. Yönetim Kurulu her 5 yılda bir toplanır.

Sekreterlik, bir genel müdür ve dünyanın çeşitli ülkelerinden seçilen 2300 personelden oluşur. Genel müdür, yönetim kurulunun önerisi ve genel kurulun onayıyla 4 yıllık bir süre için seçilir. Nükleer silahların yayılmasını önlemek amacıyla 200 güvenlik denetçisi 1000'den fazla tesisi UAEA Güvenlik (Safeguards) denetimi sistemi kapsamında denetlemektedir.¹²⁹

UAEA günümüzde nükleer silahların yayılmasının önlenmesinde en önemli uluslararası kurum niteliğindedir. Kuruluş amacı, nükleer enerjinin dünya barışının korunması ve refahın artması için kullanılmasını sağlamaktır.¹³⁰ Aynı zamanda, nükleer silahlara sahip olmayan ülkelere, barışçıl amaçlı nükleer teknolojiden yararlanmasında yardım etmek de bu kurumun temel görevidir.¹³¹

Kurumun ana görevleri şunlardır:

- Dünyada barışçıl amaçlarla kullanılan nükleer enerji araştırmalarını teşvik etmekte pratik uygulamaları cesaretlendirmek ve bu konuda devletlere teçhizat ve materyal sağlamak
- Ajans'ın izlediği faaliyetlerin askeri maksatlar için istismar edilerek kullanılmasını önlemek, bu çerçevede güvenlik tedbirlerini tesis ve idare etmek,
- Bu gibi faaliyetlerde üye ülkelerin talebiyle güvenlik tedbirlerini uygulamak,
- Kitle imha silahlarının yayılmasının önlenmesiyle ilgili anlaşması ve diğer uluslararası anlaşmaları uygulamak,

¹²⁹ Türkiye Atom Enerjisi Kurumu, [<http://www.taek.gov.tr/uluslararasi/iaea/iaea.html>], (Erişim tarihi: Mart 2008).

¹³⁰ "State of the IAEA", [http://www.iaea.org/About/state_text.html#AI.3], (Erişim Tarihi: Mart 2008)

¹³¹ Siyasi yorumlar, "Günümüz dünyasında nükleer enerji", Aralık 12, 2005.

[<http://turkish.irib.ir/makale/57.htm>], (Erişim tarihi: Nisan 2008).

- Bu görevlerin uygulanmasında Ajans'ın, BM'nin uluslararası işbirliğini geliştirme prensip ve amaçlarıyla uyum içinde olması esastır.¹³²

Nükleer enerjinin üretimi ve kullanımı ile ilgili güvenlik standartlarının belirlenmesi UAEA'nın önemli faaliyet alanlarından biridir zira yeryüzünde bulunan yaklaşık 900 adet nükleer tesis UAEA'nın kontrolü ve gözetimi altındadır.¹³³ Özellikle Çernobil kazasından sonra UAEA'nın belirlemiş olduğu standartlar önem kazanmış ve üye devletler bunları millileştirmede daha hızlı davranmaya başlamışlardır. UAEA'nın içeriğini belirlemiş olduğu güvenlik programı kapsamında; nükleer enerji alanında personel yetiştirilmesi, üye devletlerin nükleer tesislerindeki emniyet sistemlerinin denetimlerinin yapılması, nükleer kazalar ile ilgili işbirliği ve acil yardımlaşmanın sağlanması ve nükleer denemelerin bildirilmesi gibi faaliyetler yürütülmektedir.¹³⁴ Bunlara ilaveten, Soğuk Savaşın sona ermesi ile birlikte beliren olası nükleer terörizmi önleme çalışmalarına da başlamıştır.¹³⁵

UAEA'nın nükleer enerji ile ilgili sorumluluğu dışındaki önemli faaliyetlerinden biri, nükleer alana ilişkin bazı anlaşmaların uygulanmasını sağlamaktır. UAEA, 27 Ekim 1986 tarihli "Nükleer Kazaların Erken Haber Verilmesi Sözleşmesi" ile 26 Şubat 1987 tarihli "Nükleer Kaza veya Radyoaktif Tehlikeli Durumlarda Yardımlaşma Sözleşmesinin" hazırlanmasında önemli bir rol üstlenmiştir.¹³⁶ Aynı zamanda da Rarotonga ve Tlatelolco Anlaşmalarıyla ve Nükleer Silahsızlanma Anlaşmasıyla (NPT) ilgili hazırlıkların planlanması ve anlaşmaların yürütülmesinden sorumludur. Korunmayla ilgili bu faaliyetler uluslararası hukuk alanında görece olarak daha yeni görüşleri ortaya koymakta ve UAEA'nın rolü ve görevlerindeki en önemli noktayı oluşturmaktadır. Bu koruma önlemlerinin amacı, nükleer silahların yayılmasının önlenmesini sağlamak amacıyla ülkelerin uluslararası yükümlülükleri yerine getirmelerine yardımcı olmaktır. Ancak anlaşmalarla ilgili olarak en önemli sorumluluğu, uluslararası alanda "Nükleer Silahların Yayılması

¹³² "State of the IAEA", [http://www.iaea.org/About/index.html] (Erişim tarihi: Nisan 2008).

¹³³ Sadık Rıdvan Karluk, **Uluslararası Ekonomik, Mali ve Siyasal Kuruluşlar**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1998, s.138.

¹³⁴ "Statute of the IAEA", [http://www.iaea.org/About/statute_text.html#A1.3], (Erişim Tarihi: Mart 2008).

¹³⁵ "History of the IAEA", [http://www.iaea.org/About/history.html], (Erişim Tarihi: Mart 2008).

¹³⁶ Karluk, **İbid.**, s. 138

Antlaşmasının” uygulanmasını sağlamaktır.¹³⁷ Bu önemli antlaşma yürürlükte kaldığı sürece NPT’yi imzalamış olan her devlet UAEA’nın nükleer alandaki denetim talebine olumlu cevap zorundadır.¹³⁸ Örnek olarak, yakın geçmişte Irak ve İran’ın UAEA’nın denetimine tabi tutulmasını gösterebiliriz.

Tüm çabalarına rağmen UAEA’nın uluslararası anlamda nükleer refahı sağlaması mevcut yapılanması ile zor görünmektedir. Nükleer alanda her türlü denetimi yapabiliyor olması olumlu bir durumu ortaya koyarken, doğrudan bir yaptırım gücünün olmaması ve denetimlerini üye devletlerin iznine tabi olarak yapabilmesi zafiyet teşkil etmektedir. Bu zafiyeti giderme adına UAEA’nın çalışma prensiplerinin belirtildiği tüzüğe bir ek protokol ekleme çabaları başlamıştır.¹³⁹

Buna ilave olarak İran örneğinde de görüldüğü üzere, uluslar arası politik baskılara maruz kaldığını düşünüyoruz. Şöyle ki, İran’a yapılan denetimler sonucunda nükleer silah yapımına ilişkin bir delil bulunamadığını kurumun başkanı olan Baradei’nin belirtmesine rağmen¹⁴⁰, özellikle ABD ve AB devletleri bu konuda ısrarlı davranarak UAEA’yı bir bakıma etkisiz hale getirmektedir. Bu tür zor durumlar sayesinde de, İran’ın hemen yanı başında bulunan ve İran’ın yapmak istediği nükleer girişimlerinin aynısını yapan Ermenistan gibi devletlerin durumları ve acil çözüm bekleyen nükleer enerji sorunları UAEA tarafından gündeme getirilememektedir.

B. NATO’nun Nükleer Politika Konusunda Uluslararası Güvenliğe Katkısı

Soğuk Savaş’ın sona ermesinden beri NATO’nun genel politikasını ve savunma konumunu yeni güvenlik ortamına uydurmak için ileriye dönük, büyük adımlar atmıştır. Politik, ekonomik, sosyolojik ve çevresel faktörlerin yanı sıra savunma boyutunun kaçınılmazlığının bilincinde olan NATO üyesi ülkeler, güvenlik ortamındaki önemli gelişmelerin getirdiği fırsatları kullanmışlardır.

¹³⁷ Fisher, **İbid.**, s. 131

¹³⁸ Yavuz Cankara, **Yeni Oyun, İran’ın Nükleer Politikası**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 154.

¹³⁹ Susan F. Burk, “U.S.-IAEA Additional Protocol”, [http://www.state.gov/t/np/rls/rm/29249pf.htm], (Erişim Tarihi: Şubat 2008).

¹⁴⁰ Cankara, **İbid.**, s. 153-162.

NATO'nun silahların kontrolü, silahsızlanma ve nükleer silahların yayılmasını önleme konularını destekleme politikası İttifak'ın güvenlik hedeflerinin gerçekleştirilmesinde önemli bir rol oynamış ve oynamaya devam etmektedir. NATO'un bu alandaki taahhüdünün çok uzun yıllara dayandığını görüyoruz.

1999 Stratejik Kavramı'nda da belirtildiği üzere, "İttifak, güven ve güvenlik artırıcı Güven ve Güvenlik Arttırıcı Önlemler (CSBM'ler) önlemler dahil, silahların kontrolü, silahsızlanma, ve nükleer silahların yayılmasını önleme anlaşmalarının geliştirilmesine faal olarak katkıda bulunmayı taahhüt etmektedir. Müttefikler daha geniş kapsamlı ve denetlenebilir bir uluslararası silah kontrolü ve silahsızlanma sürecini geliştirmekteki önemli rollerinin tamamen bilincindedirler. Güven tesisini, silahların kontrolünü, silahsızlanmayı ve silahların yayılmasını önlemeyi çatışma önlemenin önemli unsurlarından biri olarak görmektedirler. Bu bağlamda, İttifak'ın silahların kontrolü, silahsızlanma ve silahların yayılmasını önleme konusundaki taahhüdü ve bu alandaki mevcut çalışmaları anlamlı CSBM'ler ve uluslararası güvenliğine işbirlikçi bir yaklaşım yaratma hedefine somut katkılar yapmaktadır"¹⁴¹.

1. Nükleer Silahsızlanma ile İlgili İttifakın Komiteleri

İttifak'ın nükleer silahların ve diğer KİS'lerin yayılmasına karşı siyasi ve savunma çabaları ile meşgul olmak üzere üç üst düzeyli NATO grubu oluşturulmuştur.¹⁴² Bunlar NATO'nun nükleer silah ve diğer KİS'lere mukabelesinin:

1. Siyasi boyutu konusunda - Nükleer Silahların Yayılmasını Önlemede Üst Düzeyli Politik-Askeri Grup (SGP)¹⁴³,
2. Savunma boyutu konusunda - Nükleer Silahların Yayılmasını Önlemede Üst Düzeyli Savunma Grubu (DGP)¹⁴⁴,

¹⁴¹ "Güven ve Güvenlik Arttırıcı Önlemler (CSBM'ler), Denetim, Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme, Silahların Kontrolü ve Silahsızlanma Seçenekleri Üzerinde", **NATO Raporu**, Basın Bildirisi M-NAC 2(2000)121, Aralık 2000, s. 44.

¹⁴² Bknz., Ek-II, s. 125.

¹⁴³ *SGP-The Senior Political-Military Group on Proliferation*, [http://www.nato.int/issues/wmd/role.html], (Erişim Tarihi: Şubat 2008).

3. Siyasi ve savunma çabaları konusundaki çalışmaları eşgüdümlemek ve birleştirmek için - Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Ortak Komitesi (JCP)¹⁴⁵

Bu gruplar silahların kontrolü, silahsızlanma ve silahların yayılmasını önleme konularında tartışma ve görüşmeler yapmaktadırlar. SGP siyasi, güvenlik ve ekonomi alanlarında silahların yayılmasına sebep olabilecek veya etkileyebilecek çeşitli faktörleri incelemekte ve bu yayılmayı önleyecek veya buna mukabele edebilecek siyasi ve ekonomik yolları tartışmaktadır. DGP, KİS'lerin yayılmasını engellemek, bu silahların tehdidi veya kullanımına karşı caydırıcı olmak ve NATO halklarını, topraklarını ve kuvvetlerini korumak için gereken askeri yetenekler ile meşgul olur.¹⁴⁶ JCP ise her iki açıdan da çalışmaları koordine eden komitedir.

2. Nükleer Planlama Grubu

14 Aralık 1966 tarihinde kurulmuş olan Nükleer Planlama Grubu (NPG), NATO Savunma Planlama Komitesi'nde yer almaktadır. Savunma Bakanları, düzenli aralıklarla Nükleer Planlama Grubu ile toplanarak nükleer kuvvetlerle ilgili siyasi konuları görüşüp nükleer silahı bulunan ve bulunmayan ülkelerin Savunma Bakanlarının,¹⁴⁷ İttifak'ın nükleer politikasının geliştirilmesine ve NATO'nun nükleer konumu ile ilgili kararların alınmasına katıldıkları bir forum oluşturmaktadırlar.¹⁴⁸ Böylece, NATO'nun nükleer konumunun kontrolü de üye ülkelere paylaşılmaktadır.¹⁴⁹

Aynı zamanda bu görüşmeler, nükleer silahların güvenliği, güvenilirliği ve ömürleri, iletişim ve enformasyon sistemleri, nükleer silahların kontrolü ve yayılması

¹⁴⁴ *DGP-The Senior Defence Group on Proliferation*, [http://www.nato.int/issues/wmd/role.html], (Erişim Tarihi: Şubat 2008).

¹⁴⁵ *JCP-The Joint Committee on Proliferation*

¹⁴⁶ *NATO El Kitabı*, Office of International and Press NATO, Brussels, 2001, s. 55.

¹⁴⁷ *Fransa hariç*

¹⁴⁸ *NATO El Kitabı*, *İbid.*, s. 156.

¹⁴⁹ *İbid.*, s. 56.

gibi ortak endişe konuları dahil çeşitli nükleer politika konularını kapsamaktadır.¹⁵⁰ İttifak'ın nükleer politikası devamlı olarak gözden geçirilir ve yeni gelişmeler ışığında yapılacak uyarlamalar veya değişiklikler, planlama ve danışma yöntemlerinin güncelleştirilmesi ve uyarlanması konusunda ortak kararlar alınmaktadır.

Nükleer Planlama Grubu'nun çalışmaları, gruba katılan ulusal delegasyonların üyelerinden oluşan NPG Personel Grubu tarafından hazırlanmaktadır. Personel Grubu, NPG Daimi Temsilcileri adına ayrıntılı çalışmalar yapar ve düzenli olarak haftada bir, gerektiği zaman da daha sık toplanmaktadır.

NPG Üst Düzeyli Grubu (HLG), ve Nükleer Planlama Grubu'na nükleer politika ve planlama konusunda danışmanlık yapmak üzere kurulmuş üst düzeyli bir organdır. 1998-1999'da Üst Düzeyli Grup o tarihte nükleer silahların güvenliği, güvenilirliği ve ömrü gibi konulardan sorumlu olan Üst Düzeyli Silahları Koruma Grubu'nun (SLWPG) işlevlerini ve sorumluluklarını üstlenmiştir. Üst Düzeyli Grup ulusal politika belirleyicileri ve uzmanlarından oluşur ve bu gruba Amerika Birleşik Devletleri başkanlık etmektedir. Grup yılda birkaç kez toplanarak NATO'nun nükleer politikasının planlaması, kuvvetlerin konumu, nükleer silahların güvenliğini ve güvenilirliğini ilgilendiren konuları görüşmektedir.

3. Nükleer Kuvvetlerin NATO Stratejisindeki Rolü

NATO'nun nükleer stratejisi ve kuvvet konumu, ilk gözden geçirilen ve aynı zamanda en köklü değişimlerin yapıldığı alanlar olmuştur. Bu önemli değişiklikleri aşağıda anlatmaya çalışacağız.

NATO'nun nükleer kuvvetleri Soğuk Savaş döneminde İttifak'ın esnek mukabele stratejisinde önemli rol oynamıştır. Avrupa'da olabilecek büyük bir savaş caydırmak amacıyla NATO'nun kuvvet yapılarına nükleer silahlar entegre edilmişti ve İttifak, ani bir uyarı ile harekete geçirilebilecek çeşitli hedef planları geliştirmişti.

¹⁵⁰ "The Nuclear Planning Group", [<http://www.nato.int/issues/npg/index.html>], (Erişim Tarihi: Şubat 2008).

Bu rol NATO nükleer kuvvetlerinin belirli bölümleri için yüksek hazırlık düzeyi ve ani mukabele konumları gerektirmekteydi. Yeni güvenlik ortamında ise, NATO'nun nükleer kuvvetlere verdiği ağırlık büyük ölçüde azalmıştır. Stratejisi yine savaşı önleme üzerine kuruludur, bu stratejide artık nükleer ortamın tırmanması düşüncesi hakim değildir. Başka bir deyişle; “nükleer kuvvetler artık hiçbir ülkeyi hedef almamaktadır ve bu kuvvetlerin kullanılmasını düşündürebilecek durumlar uzak bir ihtimaldir. NATO'nun nükleer kuvvetleri, esas olarak savaşı önleme amacına katkıda bulunmaya devam etmektedir. Ancak bu kuvvetlerin rolü artık daha ziyade politiktir ve özel bir tehdide yönelik kuvvetler değildir. Bu kuvvetler artık barış ve istikrarı korumaya yetecek minimum düzeyde tutulmaktadır.”¹⁵¹ Böylece, İttifak stratejisinde nükleer silahlara verilen önem azalınca NATO'nun nükleer konumunda da köklü indirimlere gidilmiştir.

Stratejik ortamdaki olumlu gelişmelere rağmen İttifak'ın güvenliği gerek askeri gerekse askeri olmayan çeşitli risklere maruzdur. Bunlar çok yönlüdür ve öngörülmesi zordur. 1999 tarihli Stratejik Kavram'da belirtildiği gibi, “İttifak dışında güçlü nükleer kuvvetlerin mevcut olması önemli bir faktördür ve İttifak Avrupa-Atlantik bölgesinde güvenlik ve istikrarı korumak için bunları göz önünde bulundurmalıdır”¹⁵². NATO nükleer kuvvetlere güvenmeyi önemli ölçüde azaltmış, yarı stratejik kuvvetlerinde önemli indirimler yapmış, nükleer rolü olan kuvvetlerin hazırlıklı olma kriterlerini gevşetmiş, ve barış zamanı olası durum planlarına son vermiştir.

Nükleer politika konuları ile ilgili sonuçlar ve öneriler Müttefiklerin aşağıdaki ana alanlardaki çalışmalarına dayanmaktadır:

- Rusya ile Güven ve Güvenlik Arttırma Önlemleri önerileri
- Şeffaflık önlemleri
- Nükleer silahların yayılması

¹⁵¹ NATO El Kitabı, *İbid.*, s. 54.

¹⁵² “Güven ve Güvenlik Arttırıcı Önlemler (CSBM'ler), Denetim, Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme, Silahların Kontrolü ve Silahsızlanma Seçenekleri Üzerinde”, NATO Raporu, Basın Bildirisi M-NAC 2(2000)121, Aralık 2000, s. 7.

3.a Güven ve Güvenlik Arttırıcı Önlemler Kavramı

Güven ve Güvenlik Arttırıcı Önlemler silahlı çatışma tehlikesini azaltmak, askeri faaliyetlerin yanlış anlaşılmasını ve yanlış hesaplanmasını önlemek, ve böylece istikrara katkı yapmak üzere tasarlanmış önlemlerdir. CSBM'ler, özellikle konvansiyonel kuvvetlerle ilgili olanlar, Avrupa'da öncelikle Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) bağlamında uygulanmış ve çokuluslu nitelikte olmuştur. Diğer taraftan nükleer CSBM'ler silahları kontrol anlaşmaları ile bağlantılı olmuş ve iki taraflı olmuşlardır. Bazı nükleer CSBM'ler ise, örneğin 1991/1992'de Bush-Gorbachev-Yeltsin tarafından ortaya atılan Başkanlık Nükleer Girişimleri (PNI'ler), tek taraflıdır. Ancak tek taraflı olmalarına rağmen karşılıklı olmak üzere hazırlanmışlardır. Nükleer silah devletleri tarafından hazırlanan olumsuz güvenlik garantileri de değerli bir CSBM türüdür ve silahların yayılmasını önleme rejiminin önemli bir unsurudur.

3.b Olumsuz Güvenlik Garantileri

Olumsuz Güvenlik Garantileri (NSA) her yıl nükleer silah sahibi 3 NATO ülkesi ve Rusya tarafından verilmektedir. “Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması'nın tarafları olan nükleer silah bulundurmeyen devletlere karşı, kendilerine, topraklarına, silahlı kuvvetlerine veya diğer birliklerine, müttefiklerine veya güvenlik taahhüdünde buldukları bir devlete nükleer silahı olmayan bir devlet tarafından, nükleer silah sahibi bir ülke ile birlikte bir istila veya saldırıda bulunmadığı takdirde, nükleer silah kullanmayacaklarını beyan ederler”.¹⁵³ Bu olumsuz güvenlik garantileri nükleer silah sahibi ülkelerin ulusal sorumluluğudur.

4. Nükleer Kuvvetlerin Azaltılması

¹⁵³ NATO El Kitabı, *İbid.*, s. 44.

Müttefiklerin nükleer politikalarının içeriği 1999 Stratejik Kavramında belirlendiği gibi:

“Barışı korumak, ve savaşı ve herhangi bir tür zorlamayı önlemek için İttifak öngörülebilir bir gelecekte Avrupa’da nükleer ve konvansiyonel kuvvetlerin karışımından oluşan, ancak yeterli olabilecek en düşük düzeydeki bir kuvveti üslendirecek, ve bu kuvveti gerektiğinde güncelleştirecektir. Karşılaşabileceği risklerin çeşitliliği göz önüne alınır, İttifak inanılır bir caydırıcılık ve çeşitli konvansiyonel mukabele seçenekleri sağlayabilmesi için gereken kuvvete sahip olmalıdır. Ancak İttifak’ın konvansiyonel kuvvetleri tek başına inanılır bir caydırıcılık unsuru olamazlar. Nükleer silahların İttifak’a karşı girişilebilecek saldırıların riskini hesap bile edilemez ve dolayısıyla kabul edilemez hale getirmekteki rolleri son derece büyüktür. Bu nedenle bu silahlar barışın korunması açısından şarttır.”¹⁵⁴

Soğuk Savaş sırasında NATO’nun nükleer silahları İttifak stratejisinde önemli bir rol oynadılar. Bu kuvvetler NATO’nun kuvvet yapısının (kara, deniz ve hava) tümüne entegre edilmişlerdi, ve İttifak kısa zaman içinde icra edilebilecek çeşitli hedef planlarına sahipti. Bu rol NATO’nun nükleer kuvvetlerinin önemli bir kısmının yüksek hazırlık düzeyinde ve ani mukabele konumunda olmasını gerektiriyordu.

Soğuk Savaşın bitiminde, İttifak 1991’den beri genel stratejisini, politikasını ve kuvvetlerinin konumunu düzelen güvenlik ortamına uyarlayacak çeşitli uzun vadeli adımlar attı. NATO’nun nükleer silahlara dayanmasında önemli bir azalma oldu. Stratejisi hala savaşı önlemek olsa da, artık bu stratejiye nükleer silahların artma olasılığı hakim değildir. NATO’nun nükleer kuvvetleri artık hiçbir ülkeyi hedef almış değildir ve bunların kullanılmalarının düşünülebileceği şartlar son derece uzaktır.

NATO’nun yarı stratejik kuvvetlerinin tip ve sayılarında önemli indirimler yapılmış ve Avrupa’daki karada üslenen nükleer savaş başlıklarının sayısı yüzde 85 oranında azaltılmıştır. Buna ilave olarak, yarı stratejik savaş başlıkları artık normal

¹⁵⁴ **Ibid.**

şartlar altında gemi ve saldırı denizaltılarında konuşlandırılmamaktadırlar. Nükleer kara mayınları, nükleer top, havadan karaya füzeler, denizaltılara karşı savaşta kullanılan derin sualtı bombaları, karadan havaya füzeler ve kısa ve orta menzilli karadan karaya füzelerin hepsi Avrupa'dan çekilmiş ve bazı modernizasyon ve değiştirme planları da İttifak içindeki nükleer güçler tarafından iptal edilmiştir. Ayrıca, NATO'nun nükleer depolarında da silah sistemlerinin saf dışı bırakılması ve depolanan silah sayılarının azaltılması ile %80 gibi önemli bir indirim sağlanmıştır.

Bunlara rağmen, NATO'nun, nükleer silahların yayılmasına karşı sürdürülen politik ve diplomatik çabalara tam olarak nasıl katkıda bulunabileceği sorusunun cevabını bulmak zordur. İttifak'ın nükleer silahların yayılmasına karşı antlaşmalara ve ithalat kontrol rejimlerine destek verdiğini ifade eden açıklamalar ancak bir noktaya kadar gidebilmektedir. NATO'nun nükleer silahların yayılmasına karşı herhangi bir antlaşmada imzası yoktur. Bazen gözlemci olarak katılsa bile¹⁵⁵ müzakere sonuçlarını etkileyebilecek pozisyonda değildir.¹⁵⁶

II. NÜKLEER SİLAHLARI VE İLGİLİ MALZEME VE TEKNOLOJİLER İLE BUNLARIN FIRLATMA VASITALARININ YAYILMASININ ÖNLENMESİNE YÖNELİK İHRACAT KONTROL REJİMLERİ

A. Füze Teknolojisi Kontrol Rejimi¹⁵⁷

Rejim, 1987 yılında Kanada, Almanya, ABD, İngiltere, Japonya, Fransa ve İtalya tarafından gönüllü katılım esasına göre kurulmuş, o tarihten bu yana da üye sayısı 34'e çıkmıştır.¹⁵⁸ Kitle imha silahları füze teknolojisinin yayılmasının önlenmesi alanında faaliyet göstermektedir ve bu alanda faaliyet gösteren yegane ihracat kontrol rejimidir. Kurulma amacı, kitle imha silahı yapımında kullanılabilecek füze teknolojisinin ihracatını belirli kıstaslar koyarak

¹⁵⁵ *Örneğin, bir NPT Gözden Geçirme Konferansı.*

¹⁵⁶ Eric R. Terzuolo, "KİS'lerin Yayılmasına Karşı Mücadele", **NATO Review**, Sonbahar 2005, [http://www.nato.int/docu/review/2005/issue3/turkish/main_pr.html], (Erişim Tarihi: Ekim 2007).

¹⁵⁷ *MTCR – Misilse Technology Control Regime. Füze Teknolojisi Kontrol Rejimi.*

¹⁵⁸ "The Missile Technology Control Regime", [<http://www.mtcr.info/english/index.html>], (Erişim Tarihi: Mart 2008).

sınırlamaktır.¹⁵⁹ Rejime üye devletler, ulusal füze teknolojileri hakkında ihracat lisansları düzenlemekte ve bu lisansların içeriği ile ilgili bilgileri diğer üye devletlerle paylaşmaktadırlar.¹⁶⁰ Bu işbirliği sayesinde yapılan füze teknolojisi ihracatları takip edilebilmekte ve kitle imha silahı üretme niyetinde olan kişi, kurum veya devletlere söz konusu teknolojinin ihracatı engellenebilmektedir. Ancak söz konusu lisanslar sınırlama yasağı anlamı taşımaktan ziyade birer prensip olarak değer görmektedir.

Füze teknolojileri ihracatında göz önünde bulundurulmak üzere MTCR tarafından bir kontrol listesi hazırlanmıştır.¹⁶¹ Kategori I ve kategori II olarak iki bölüme ayrılan ve 20 kalemden oluşan Füze Kontrol Rejimi listesinin kategori 1 kısmı, çok hassas olarak nitelendirilen ve 300 km menzil/500 kg. harp başlığı taşıma kapasitesine haiz fırlatma vasıtalarını içermektedir.¹⁶² Kategori 1'in bu şekilde belirlenmesinin nedeni rejimin, kitle imha silahlarının yayılmasına yol açabileceği düşünülen 300 km.den daha fazla menzile ve 500 kg.dan daha ağır harp başlığına sahip olan füzelere ve fırlatma sistemlerine ait teknolojilerin, rejime üye devletlerin dışındaki devletlere transferinin kontrol altına alınmasını öngörmesidir. Listelerin kategori 2 bölümü ise, kategori 1'deki sistemlerin üretiminde kullanılan alt sistemler ile bunlara ilişkin malzeme ve teknolojileri kapsamaktadır.¹⁶³

Rejime üye devletler kendi aralarındaki teknoloji ihracatlarında bu listedeki esaslar dahilinde hareket etmekte, rejime üye olmayan devletlerle olan ilişkilerde de söz konusu kontrol listesi mutlaka göz önünde bulundurulmaktadır. Rejime üye olmayan devletlere füze teknolojisi ihracatı yapılırken, ihracatı yapan devlet veya devletler bu teknolojinin kitle imha silahları yapımında kullanılmayacağı ve yine bu niyetle bir başka devlet adına aracılık yapılmayacağı hakkında yazılı bir taahhüt talep edebilmektedir.¹⁶⁴

¹⁵⁹ "Objectives of the MTCR", [<http://www.mtc.info/english/objectives.html>], (Erişim Tarihi: Mart 2008).

¹⁶⁰ "Missile Technology Control Regime (MTCR)", [<http://www.fas.org/nuke/control/mtcr/index.html>], (Erişim Tarihi: Mart 2008).

¹⁶¹ Söz konusu listeye ulaşmak için bkz., [<http://www.mtc.info/english/objectives.html>], (Erişim Tarihi: Mart 2008).

¹⁶² Özgür, **İbid.**, s. 178.

¹⁶³ **İbid.**

¹⁶⁴ "MTCR and Trade", [<http://www.mtc.info/english/trade.html>], (Erişim Tarihi: Mart 2008).

MTCR'ye üye devletlerin de hemfikir olduğu gibi, bu rejim füze teknolojisinin gelişmemesi için çaba sarf etmek anlamına gelmemektedir. Zira bu konuda bilgi, teçhizat, personel ve ekipman değişimi üye devletler arasında yapılabilmektedir. Rejime üye devletler 11 Eylül sürecinden sonra, füze teknolojilerinin ihracatı konusunda dikkatli olunması gerektiğini vurgularken, üye olmayan devletlerin de MTCR rejiminin prensipleriyle hareket etmesinin uluslararası güvenlik adına olumlu gelişmeler sağlayabileceğine inandıklarını belirtmişlerdir.

MTCR ile ilgili belirtilmesi gereken bir husus daha vardır ki, o da bu rejimin bir antlaşma olmadığıdır. Yani, söz konusu rejime üye olmakla, rejimin kontrole tabi kıldığı malzeme ve teknolojinin, MTCR üyeleri arasında transferi otomatik bir yükümlülük haline gelmemekte, bu işlem teknolojiye sahip ülkelerin tercihlerine bağlı kalmaya devam etmektedir.¹⁶⁵

MTCR'nin 2001 Eylül ayında Ottawa'da yapılan Genel Kurul toplantısında, FTKR bünyesinde "Balistik Füze Yayılmasına Karşı Uluslararası Davranış İlkeleri Rehberi" (DİR) taslağı kabul edilmiştir. Bu taslağın MTCR'ye taraf olmayan ülkelere tanıtılması amacıyla da 7-8 Şubat 2002'de Paris'te uluslararası bir konferans daha düzenlenmiştir. Fransa'nın yönettiği konferansa katılan toplam 78 ülke arasında MTCR üyesi olmayan, ancak balistik füzelerin yayılması bakımından önem taşıyan Çin, İran, Pakistan, Hindistan ve Libya da yer almıştır.¹⁶⁶

B. Nükleer Tedarikçiler Grubu¹⁶⁷

Nükleer Tedarikçiler Grubu, nükleer silah ve teknolojiye sahip olan ve olmayan 34 devlet tarafından¹⁶⁸, nükleer teknolojide kullanılan maddelerin ve ikili kullanım alanına sahip ürünlerin ihracatını belirli denetim ilkelerine bağlamak üzere

¹⁶⁵ Özgür, **İbid.**, s. 180.

¹⁶⁶ "The Missile Technology Control Regime", [<http://www.mtcr.info/english/index.html>], (Erişim tarihi: Mart 2008).

¹⁶⁷ (NSG–Nuclear Suppliers Group).

¹⁶⁸ "The Nuclear Suppliers Group (NSG)" [<http://www.nuclearsuppliersgroup.org/>], (Erişim tarihi: Mart 2008).

1975 yılında devletlerin gönüllülük esasına dayalı olarak kurulan ihracat kontrol rejimidir.¹⁶⁹ Rejim, nükleer teknoloji alanındaki uluslararası ticareti ve işbirliğini engellemeden, barışçı nükleer ticaretin, nükleer silah ve patlayıcıların üretilmesine ve yayılmasına yönlendirilmesinin önlenmesini ve bu çerçevede nükleerle ilgili madde, malzeme ve teknolojilerin dış satımlarını liste uygulamaları uyarınca denetim altına almayı amaçlamaktadır.¹⁷⁰

1974 yılında Hindistan'ın yaptığı nükleer deneme testi, özellikle Batı devletlerini ürkütmüş, bunun üzerine başlıca nükleer tedarikçi konumunda bulunan bazı devletler NPT'nin nükleer madde ve teknolojinin yayılmasını engelleyebilmesi üzerindeki yeterliliğini sorgulamaya başlamışlardır.¹⁷¹ Nükleer Tedarikçiler Grubu esasen bu endişeler üzerine kurulmuştur. Grup, 21 Eylül 1977 tarihinde Londra'da çoğunluğu nükleer tesis ve maddelere ilişkin olan bir ilkeler rehberi kabul etmiş ve bu konuda UAEA ile irtibata geçerek anılan ilkeler rehberinin UAEA'nin resmi bir dokümanı olarak yayımlanmasını sağlamıştır.

Grubun kabul ettiği ilkeler rehberinde belirtilen ihracat kontrol tedbirleri NPT'de tanımlanmış olanlardan daha sert olarak adlandırılmaktadır.¹⁷² Çünkü gruba üye devletler, özellikle ağır su teknolojisi ve fisyon maddelerinin ihracatı konusunda bireysel olarak kısıtlayıcı tedbirlere başvurabilmeyi benimsemişler, dahası ithalatı gerçekleştiren devletlerden de söz konusu maddeler ve teknolojinin sadece barışçıl amaçlarla kullanılacağı konusunda garanti isteyebilecekleri konusunda anlaşmaya varmışlardır. NTG, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı bünyesinde nükleer teknolojide kullanılan maddelerin ve çift kullanımlı malzemelerin ihracatını belirli ilkelere bağlamak amacıyla faaliyet gösteren bu grup 40 üyeye sahiptir.¹⁷³

¹⁶⁹ "Nuclear Suppliers Group", [<http://www.fas.org/nuke/control/nsg/index.html>], (Erişim Tarihi: Mart 2008).

¹⁷⁰ Haydar Dişbudak, İlhan Günel, **Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Raporu**, Türkiye Atom Enerjisi Kurumu, Teknoloji Dairesi, Mayıs 2004, s. 11 [http://www.taek.gov.tr/nukleer/npt_and.html] (Erişim Tarihi: Mart 2008).

¹⁷¹ Mustafa Kibaroglu, "The Nuclear Non-Proliferation Regime At The Crossroads: Strengthening or Uncertainty", **Basılmamış Doktora Tezi**, Bilkent Üniversitesi, Ankara, 1996, s. 214.

¹⁷² **İbid.**

¹⁷³ "Уменьшение ядерной опасности (Nükleer Tehdidin Azaltılması)", **Сборник Ядерное Разоружение, Нераспространение и Национальная Безопасность (Nükleer Silahsızlanma, Yayılmaması ve Ulusal Güvenlik Dergisi)**, [<http://www.iss.niit.ru/book-2/glav-6-5.htm>], (Erişim Tarihi: Nisan 2008).

C. Zangger Komitesi¹⁷⁴

1971 ve 1974 yılları arasında, 15 nükleer teknoloji tedarikçisi (ve bu niyette olan) devletin temsilcileri İsviçreli Profesör Claude Zangger'in çabaları ile bir araya gelmiş ve aşağıda belirtilen konularda anlaşmaya vararak özellikle NPT'nin 3. maddesinin uygulanması adına çalışacak olan, günümüzde ise "NPT ihracatçıları" olarak da bilinen bir grup oluşturmuşlardır.¹⁷⁵

a) Nükleer ürün (silah, reaktör v.b.) yapımında kullanılan veya bu amaçla tasarlanmış olan ekipman ve materyallerin neler olduğu konusunda komite üyeleri mutabakat sağlamışlardır. (NPT'de bu yönde ayrıntılı bir açıklamanın mevcut olmaması uygulamada bazı zafiyetler oluşturmaktaydı. Komitenin ilk çabası bu zafiyeti gidermek adına olmuştur.)

b) Nükleer madde ve buna ilişkin teknolojinin, nükleer olmayan devletlere barışçıl amaçlarla kullanımı adına ihracatı söz konusu olduğunda haksız rekabetin yaratılmaması gerektiği hususu, komite tarafından dile getirilen ve üzerinde anlaşmaya varılan ikinci maddedir.¹⁷⁶

Bu genel kabullerden sonra Komite amaç olarak, NPT'nin 3. maddesinde belirtilmiş olan nükleer madde ve teknolojilerinin ihracatı konusunda mutlaka bazı güvenlik tedbirlerinin oluşturulmasını benimsemiştir.¹⁷⁷ İlk toplantı sonrasında komite, üyelerinin yılda iki kez toplanma konusunda mutabakata varmalarının yanında, komite toplantılarında alınan kararların hukuki bağlayıcılıktan yoksun olacağını ve sadece birer "rehber ilke" özelliği taşıyacağını karara bağlamıştır.¹⁷⁸

1972 yılında Komite, yukarıda belirtilen genel kabullerin ışığında iki ayrı davranış ilkeleri rehberi üzerinde anlaşmaya varmış ve bugün de bu iki davranış ilkeleri rehberi komitenin çalışma alanlarını temsil etmektedir. Birincisi, özel fisyon

¹⁷⁴ ZAC-Zangger Committee.

¹⁷⁵ Fritz W. Schmidt , "The Zangger Committee:Its History and Future Role" , **The Nonproliferation Review** , (Fall 1994) , p.38, ya da [<http://www.fas.org/nuke/control/zangger/index.html>], (Erişim Tarihi: Nisan 2008).

¹⁷⁶ "Zangger Committee and NPT", [<http://www.zanggercommittee.org/Zangger/NPT/default.htm>] (Erişim Tarihi: Nisan 2008).

¹⁷⁷ Kibaroglu, **İbid.**, s. 214.

¹⁷⁸ "History", [<http://www.zanggercommittee.org/Zangger/History/default.htm>] (Erişim Tarihi: Nisan 2008).

maddelerinin kaynağı, ikincisi ise bahsedilen fisyon maddelerinin üretimi veya geliştirilmesi için tasarlanmış olan ekipman ve teçhizat ile ilgilidir. NPT'nin 3. maddesinde belirtildiği gibi özel fisyon maddeleri sadece barışçıl amaçlarla, belirlenen güvenlik önlemleri çerçevesinde üretilebilecekti. Zangger komitesi, üzerinde anlaşmaya vardığı iki davranış ilkeleri rehberi kendi çalışma alanını teşkil edeceğini ve anılan maddelerin ihracatında yeni bir kontrol rejimi oluşturabileceklerini, antlaşmanın uygulanmasından sorumlu UAEA'nın başkanına bilgilendirme amaçlı olarak bir mektupla bildirmiş ve bu kararlarını da tüm üye devletlere açıklamasını istemişlerdir.¹⁷⁹

III. NÜKLEER SİLAHLARIN SINIRLANDIRILMASI VE DENETİM ALTINA ALINMASI KONUSUNDA YAPILAN ANTLAŞMALAR

Nükleer gücün askeri maksatla kullanılabilmesinin somut bir şekilde anlaşıldığı II. Dünya Savaşı'ndan beri ve özellikle de Soğuk savaş ortamında nükleer silahların yarattığı korku ortamının etkisi ile, bu tür silahların tamamen yasaklanmasına ya da en azından sınırlandırılmasına yönelik uluslararası çabalar da harcanmaya başlanılmıştır.¹⁸⁰

Böylece, nükleer silahların yapımının, denemesinin kullanmasının yasaklanması konusu, II. Dünya Savaşı'ndan sonra milletlerarası görüşme konusu olmuş ve bu alanda antlaşmalar akdedilmiştir.

10 Şubat 1947 tarihli Barış Antlaşmaları, İtalya'nın¹⁸¹, Bulgaristan'ın¹⁸², Finlandiya'nın¹⁸³, Macaristan'ın¹⁸⁴ ve Romanya'nın¹⁸⁵ nükleer silah sahibi olmalarını, bu silahları yapmalarını veya denemelerini yasaklamaktadır. 15 Mayıs 1955 tarihli Avusturya Devlet Antlaşması da nükleer silahlarla birlikte öteki kitle

¹⁷⁹ Fritz W. Schmidt , “NPT Export Controls and the Zangger Committee”, **The Nonproliferation Review** , (Fall-Winter 2000) , p.137.

¹⁸⁰ Yücel Acer, “Uluslararası Hukuk ve Nükleer Silahlar” [<http://www.usakgundem.com/yazarlar.phd?id=318&type=7>] (Erişim Tarihi: Ocak 2008).

¹⁸¹ *Antlaşmanın 51. maddesi*

¹⁸² *Antlaşmanın 13. maddesi*

¹⁸³ *Antlaşmanın 17. maddesi*

¹⁸⁴ *Antlaşmanın 15. maddesi*

¹⁸⁵ *Antlaşmanın 14. maddesi*

imha silahları da yasaklamaktadır. Bundan başka, 23 Ekim 1954 tarihli Paris Antlaşmalarının III. sayılı Protokolü'nün II. Eki gereğince Federal Almanya, ülkesinde nükleer ve öteki kitle imha silahları yapmamayı taahhüt etmektedir.¹⁸⁶ Almanya'nın bu tek taraflı taahhüdü, Birleşik Krallık, Fransa, İtalya, Lüksemburg, Hollanda ve Belçika'ya verilmiştir. Buna karşılık, anılan Devlet Hükümleri Federal Almanya'nın bu taahhüdünü kaydettiklerini ve kabul eylediklerini bildirmektedirler.¹⁸⁷

Yalnız, nükleer silahsızlanma konusuna yönelik ciddi çalışmalar 1960'lardan sonra başlanmıştır. Bunun sebebi Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği arasında başlayan yumuşama dönemidir. Anti-balistik füze sistemleri ve stratejik saldırı silahlarının sınırlandırılması yönünde olumlu adımlar atılmıştır. Orta Menzilli Nükleer Silahları Sınırlandırma Antlaşmasının 1987 Aralık ayında imzalanması ile silahsızlanma konuları daha da artmıştır. Nükleer silahsızlanma konusunda bugüne kadar yapılmış olan tüm antlaşmaları iki gruba ayırabiliriz.

1. Çok taraflı antlaşmalar; bu antlaşmalar birçok ülke tarafından imzalanan genellikle Birleşmiş Milletler bünyesinde yapılan antlaşmalardır.
2. İki taraflı antlaşmalar; bu antlaşmalar, iki ülke, ABD-SSCB arasında imzalanan antlaşmalardır.

A. Çok Taraflı Antlaşmalar

1. Antarktika Antlaşması

Amerika Birleşik Devletleri'nin önerisi üzerine 15 Ekim – 30 Kasım 1959 tarihleri arasında Washington'da yapılan “Uluslararası Bilimsel İşbirliği Konferansı”nda hazırlanmıştır. Konferansa, Antarktika'da bilimsel araştırma yapan 11 devlet ile burada “bilimsel üssü” bulunan Güney Afrika katılmışlardır. Güney

¹⁸⁶ **Bundesgesetzblatt**, No: 7, Bonn, Bundes Republik Deutschland, 25 Marz 1955 (Federal Yasa Tasarısı, No: 7, Bonn, Federal Almanya Cumhuriyeti, 25 Mart 1955).

¹⁸⁷ Tacar, **İbid.**, s. 27.

Afrika dışındaki devletler şunlardı: Amerika Birleşik Devletleri, Arjantin, Avustralya, Belçika, Fransa, İngiltere, Japonya, Norveç, Sovyetler Birliği, Şili ve Yeni Zelanda.¹⁸⁸

1 Aralık 1959'da yukarıda yer aldığı 12 devlet katılımıyla Washington'da imzalanıp 30 yıl süreli antlaşma 23 Haziran 1961'de yürürlüğe girmiştir. Antarktika Antlaşması'yla¹⁸⁹ taraflar Antarktika'yı barışçıl ve bilimsel amaçlarla kullanmayı, bölge üzerindeki toprak iddialarını ve anlaşmazlıklarını dondurmaya ve 5 milyon mil karelik bir alanda uluslararası bir denetim sisteminin kurulmasını kabul etmişlerdi. Bu antlaşma aynı zamanda nükleer denetimlerin yasaklanması konusunda bir ilki oluşturması bakımından da önemlidir. Birçok ülke, bugüne kadar, denetleme hakkını kullanmış, ilgililerin hepsinin antlaşmaya uydukları saptanmıştır.¹⁹⁰

Antarktika Antlaşması II. Dünya Savaşı sonrasında imzalanan ve nükleer silahlarla ilgili maddeler içeren ilk antlaşmasıydı. Antlaşmanın 1. maddesinde nükleer silahlar özel olarak belirtilirken, bölgede askeri üsler bulundurulması, askeri manevralar yapılması, her türden silahın denenmesi, 5. maddede ise bölgede her türlü nükleer patlama ve radyoaktif atıkların bulundurulmasını yasaklamaktadır.¹⁹¹ Oysa, bölge barışıl patlamalar için müsait bir bölge addedilebilmekteydi. Ancak, yıl 1959 idi ve Dünya kamuoyunca, o devirde, her türlü patlama faydasız addedilmekteydi.¹⁹²

Antlaşma ile bölgede nükleer denemeler ve nükleer atıkların bulundurulması yasaklanırken, kıta üzerindeki bilimsel çalışmalarda işbirliği yapılması gibi konular da karara bağlanmıştır. Antarktika antlaşmasının nükleer silahların azaltılması yönünde etkili bir adım olduğunu iddia edememekle birlikte, bu alanda atılan ilk adımlardan biri olması ve “nükleer antlaşmalar” kültürüne bir katkı sağlanmış olması vesilesi ile tüm zayıflıklarına rağmen önemli bir antlaşma

¹⁸⁸ Gönlübol, **İbid.**, s. 463.

¹⁸⁹ Antarktika Antlaşması, Antlaşma metni için bkz:

[<http://www.un.org/russian/documen/convents/disarmament.htm>] ya da

[<http://sedac.ciesin.org/entri/texts/acrc/at.txt.html>] (Erişim tarihi: Ocak 2008).

¹⁹⁰ Türkkaya Ataöv, **Silahsızlanma Gereği**, Doğan Basımevi, Ankara, 1979, s. 5.

¹⁹¹ Gerger, **İbid.**, s. 120.

¹⁹² Tacar, **İbid.**, s. 29.

olduğunu söylemek mümkündür. Bu Antlaşma aynı zamanda Doğu ve Batının birlikte katıldıkları ilk silahsızlanma antlaşmasıydı.¹⁹³

2. Atmosferde, Dış Uzayda ve Su Altında Nükleer Silah Denemelerini Yasaklayan Antlaşma

Amerika Birleşik Devletleri, Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği tarafından 5 Ağustos 1963 tarihinde Moskova’ da imzalanan antlaşma, diğer devletlerin de imzasına açılmıştır. Atmosferde, dış uzayda ve karasuları dahil denizlerdeki nükleer denemeleri yasaklayan Antlaşma¹⁹⁴, yer altı denemelerini serbest bıraktığı için, aynı zamanda, “Sınırlı Deneme Yasağı Antlaşması” olarak da anılmaktadır.¹⁹⁵

Beş maddeden oluşan bu antlaşmanın 1. maddesinde taraflar su altında, atmosferde ve uzayda nükleer deneme yapmamayı ve bu tür denemelerin yapılmasında yardım etmemeyi üstlenmişlerdir. Yeraltı denemelerinde ortaya çıkan radyoaktif kalıntılar, patlamanın yapıldığı ülkenin sınırları dışına çıkarsa, bu tür denemeler de yasaklanmıştır. Sözkonusu maddede “herhangi başka nükleer patlama” ifadesi kullanılarak, barışçıl olsa bile, karadaki tüm denemeler yasaklanmaktadır. Antlaşmanın 4. maddesinde, ulusal çıkarlarının tehlikeye düşmesi halinde, taraflara anlaşmadan çekilme olanağı verilmektedir. Nükleer devletler denemelere sınırlar getirmekle insan çevresinin radyoaktif maddelerle kirlenmesine bir son verme ortak hedefine de birleşmiş sayılmaktadırlar.¹⁹⁶

Moskova Antlaşmasına dünya devletlerinin büyük çoğunluğu olumlu tepki göstermişler ve Antlaşma ile bağlı olmayı kabul etmişlerdir. Antlaşmanın 3. maddesine göre antlaşma tüm ülkelere açık tutmuş ve antlaşmayı bugüne kadar 108

¹⁹³ **İbid.**,

¹⁹⁴ “Atmosferde, Dış Uzayda ve Su Altında Nükleer Silah Denemelerini Yasaklayan Antlaşma Moskova Antlaşması (Partial Test Ban Treaty)”, Antlaşma metni için bkz; [<http://www.un.org/russian/document/convents/disarmament.htm>], (Erişim Tarihi: Ocak 2008).

¹⁹⁵ Gerger, **İbid.**, s. 121.

¹⁹⁶ Ataöv, **İbid.**, s. 6.

ülke imzalamıştır.¹⁹⁷ Türkiye de 1965 yılında bu Antlaşmaya taraf olmuştur.¹⁹⁸ Yalnız şu devletler antlaşmayı kabul etmediklerini açıklamışlardır: Çin, Fransa, Arnavutluk, Kamboçya, Kongo, Küba, Gine, Kuzey Vietnam, Kuzey Kore ve Suudi Arabistan.¹⁹⁹ Bu sırada Fransa ilk nükleer denemesini yapmış (1960), Çin ise ilk denemesini yapabilmek için çalışıyordu ve nitekim Çin de bundan bir yıl kadar sonra, 1964 yılında ilk nükleer bombasını patlatmıştır. Öte yandan, İngiltere 1952 yılından beri nükleer güce sahip bulunuyordu.

Fransa'nın Moskova Anlaşmasına katılmamasının nedeni şöyle açıklanmıştır²⁰⁰: Bu anlaşma, Anglo-Saksonlar ile Sovyetler Birliği'nin nükleer üstünlüklerini sürdürmek için düşündükleri bir yöntemdir. Tüm nükleer devletler, bu tür silahlarını ortadan kaldırmadıkça, Fransa kendi nükleer caydırıcı gücüne sahip olmaya devam edecektir. Çin Halk Cumhuriyeti ise, bu anlaşmanın üç devletin nükleer tekeli sürdürmek için yaptıkları bir girişim olduğunu ileri sürmüştür ve bu açıklama, Çin ile Sovyetler Birliği arasındaki sürtüşmeyi daha fazla arttırmıştır.

Nükleer denemelerin kısmen durdurulması kendi başına bir 'silahsızlanma önlemi' değildir. Bu nedenle, Moskova Anlaşması, nükleer tehdidi ortadan kaldırmaktan veya azaltmaktan çok, iki blok arasındaki gerginliğin yumuşamasına kısmen yardım etmiş olması bakımından önemlidir.

Nitekim, Moskova Anlaşmasından sonra, yer altı denemeleri giderek artan bir biçimde sürmüş, anlaşma iki "dev" arasındaki yarışı azaltmamıştır. Doğaldır ki, asıl önemli olan "laboratuardaki yarış"tır; Moskova Anlaşması bunu hiçbir biçimde etkilemediği gibi, belki de bunun artmasına neden olmuştur. Buna karşılık, Moskova Anlaşması radyoaktif serpintiler tehlikesini azaltmış olmakla birlikte, bunu da tamamen ortadan kaldırmamıştır. Anlaşmaya katılmayan devletlerin atmosferde denemelerini sürdürmeleri, radyoaktif serpintilerin, az da olsa, atmosferden de yayılmasına neden olmuştur. Kaldı ki, yer altı denemeleri de radyoaktif serpintiler

¹⁹⁷ Bu rakamlara Ukrayna ve Beyaz Rusya Cumhuriyetleri de dahildir. Nükleer güçlerden Fransa ve Çin Antlaşmayı imzalamayı reddetmişlerdir. Gerger, **İbid.**, s. 121.

¹⁹⁸ Türkiye'nin Moskova Antlaşması'na tarafı, [<http://www.state.gov/t/ac/trt/4797.htm>], (Erişim Tarihi: Eylül 2008).

¹⁹⁹ Gönlübol, **İbid.**, s. 466.

²⁰⁰ **İbid.**, s.468.

bakımından tamamen zararsız değillerdir çünkü bu tür denemelerde bir miktar sızıntı meydana gelebilmektedir. Bu serpintiler, denemelerin yapıldığı ülkelerin sınırları ötesine de yayıldıklarından, Moskova Anlaşmasına aykırı olmaktadır. Bütün bunlara rağmen, Moskova Anlaşmasının imzalanması, iki "Süper Devlet" arasında varılan ilk önemli nükleer anlaşma olması bakımından önem taşımaktadır; bu anlaşma detant politikasının temel taşlarından biri olmuştur.²⁰¹

Bu Antlaşmanın bir devamı olarak Nükleer Denemeleri Yasaklayan Eşik Antlaşması adıyla 3 Temmuz 1974 tarihinde SSCB ve ABD arasında yapılan antlaşma 150 kilotondan daha güçlü nükleer silah denemesi yapılmasını yasaklamaktaydı. Antlaşmaya göre, taraflar bütün yer altı denemelerinin durdurulması hususunda bir antlaşmaya varmak için görüşmeleri sürdürecekti. Son olarak 1996'da imzalanan çok taraflı Nükleer denemeleri Kapsamlı Yasaklama Antlaşması, 1963 Antlaşmasını güncel gelişmelere uydurma konusunda en ileri adımı ifade etmekteydi.²⁰²

3. Ay ve Gök Cisimleri Dahil Dış Uzayın Araştırılması ve Kullanımında Devletlerin Çalışmalarını Yönlendirmeye İlişkin Antlaşma

İki büyük güç arasında nükleer silahların sınırlandırılması için çalışmalar sürerken, BM çerçevesinde de bu konuda yeni tedbirlerin alınması için çaba sarf edilmekteydi ve bu çabalar sonucunda 13 Aralık 1963 tarihinde BM Genel Kurulunda 1962 sayılı karar alınmıştır.²⁰³ Bu karar "Uzayın Araştırılması ve Kullanılması Konusunda Devletlerin Çalışmalarını Düzenleyen Hukuki İlkeler Bildirisi" başlığını taşımaktaydı. Bu bildirinönngördüğü ilkelerin pek çoğu, BM Genel Kurulu tarafından 1966'da onaylanmıştır. Daha sonra 27 Ocak 1967 imzaya açılıp 10 Ekim 1967'de yürürlüğe giren "Ay ve Gök Cisimleri Dahil, Uzayın

²⁰¹ **İbid.**

²⁰² Conway W. Henderson, **İnternational Relations, Conflict and Cooperation at the Turn of the 21th Century**, New York, McGraw Hill, 1998, s. 320.

²⁰³ 1963'te SSCB, BM Genel Kuruluna nükleer silahlar taşıyan cisimlerin uzaya yollanmasının yasaklanmasına dair bir antlaşmanın yapılmasını önermiştir. 1966'da hem SSCB, hem ABD ayrı antlaşma metinleri sunmuşlardır. ABD'ninki yalnız uzay cisimlerine ilişkindi; SSCB önerisi bütün uzay çevresini kapsamaktaydı. Sonunda Amerika, Sovyet önerilerini kapsam yönünden benimsemiş ve antlaşma imzalanmıştır. Ataöv, **İbid.**, s. 7.

Araştırılması ve Kullanılmasında Devletlerin Çalışmalarını Yönlendirmeye İlişkin Anlaşma”²⁰⁴ da bildiride yer almıştır.²⁰⁵ Yürürlüğe girdiği anda 84 devletin katılımıyla imzalanmıştır. Bugün Antlaşmayı kabul eden ülkenin sayısı 91’e²⁰⁶ ulaşmıştır.

Anlaşmanın silahsızlanma ile ilgili hükümleri 4. maddede belirtilmektedir. Söz konusu maddeye uyarınca:

1. Ay ve gök cisimleri sadece barışçıl amaçlarla kullanılacaklar;
2. Nükleer silahlar veya öteki kitlesel yok etme silahları taşıyan cisimler dünyanın yörüngesine, diğer uzay cisimlerine veya diğer başka bir biçimde uzaya yerleştirilmeyecekler;
3. Ay ve gök cisimlerine askeri tesisler kurulmayacak, manevra ve silah denemeleri yapılmayacaktır.²⁰⁷

Bu antlaşma, Antarktika’ya ilişkin antlaşma gibi, yeni alanlarda rekabeti engelleyen önemli bir silahsızlanma uzlaşısıydı.²⁰⁸

4. Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması

Amerika’dan sonra Sovyetler Birliği (1949), İngiltere (1952), Fransa (1960) ve Çin Halk Cumhuriyeti’nin (1964) nükleer devlet olmaları ve 1985’e kadar 300 adet nükleer reaktörün çalışabilecek duruma gelmesi olasılığı nükleer silahların yayılmasından doğacak tehlikeleri çoğaltmıştır. Bu reaktörler kimya işlemleriyle ayrılabilen ve nükleer silah yapımında kullanılan plütonyum maddesini de

²⁰⁴ “Ay ve Gök Cisimleri Dahil, Uzayın Araştırılması ve Kullanılmasında Devletlerin Çalışmalarını Yönlendirmeye İlişkin Anlaşma (Outer-Space Treaty)”, Antlaşma metni için bkz: [<http://www.un.org/russian/document/convents/disarmament.htm>], (Erişim tarihi: Ocak 2008).

²⁰⁵ Gönlübol, **İbid.**, s. 467.

²⁰⁶ Gerger, **İbid.**, s. 122.

²⁰⁷ Gönlübol, **İbid.**, s. 467.

²⁰⁸ Ataöv, **İbid.**, s. 7.

üretebilmektedir. “Sayıları gitgide artan ülkeler nükleer silahlar yapabilecek duruma geldikçe, nükleer savaş tehlikeleri ona göre artmaktadır”.²⁰⁹

1960'ların sonlarında nükleer silahlara sahip olma çabaları ABD ve SSCB dışındaki devletlerde de görülmüş ve Hindistan, İtalya, Japonya, İsveç, Brezilya, Federal Almanya, Pakistan, İsrail, Güney Kore, Libya ve İran gibi ülkeler bu konuda çalışmalarına başlamışlardır. Bu türden bir gelişmeler hem nükleer gücün çatışmalarda bir silah olarak kullanılması olasılığını artıracak hem de bu silahlara sahip ülkeler, özellikle de iki süper gücün diğer devletler üzerindeki etkilerini azaltabilecekti.²¹⁰ Bu dönemde Bağlantısızlar grubu nükleer silah sayısının atmasına karşı çıkmış ve bu konudaki amaçlarını gerçekleştirmek için BM nezdinde geniş kapsamlı tedbirler üzerinde durarak, nükleer yayılmanın tümünden yasaklanması konusu üzerinde ısrar etmişlerdir.²¹¹ Daha çok ABD ve SSCB'nin dayatmasıyla ile hazırlanan antlaşma²¹², devletleri nükleer silahlara resmi olarak sahip olanlar ve olmayanlar olmak üzere iki gruba ayırma²¹³ özelliği taşımaktadır.

Antlaşma hükümlerince (Madde 9. paragraf. 3) 1 Ocak 1967 tarihinden önce nükleer patlayıcıya sahip olmuş konumdaki ülkeler uluslararası hukuk nezdinde yasal olarak "Nükleer Silaha Sahip Devlet" olarak tanımlanmıştır. Diğer ülkeler ise "Nükleer Silaha Sahip Olmayan Devlet" olarak tanımlanmıştır.²¹⁴ Antlaşmaya göre, 1 Ocak 1967 tarihinden önce bir nükleer bombaya sahip ülkeler nükleer güçler ya da nükleer kulübe üye ülkeler olarak geçmektedir.

²⁰⁹ **İbid.**, s. 9.

²¹⁰ Sönmezoğlu, **Uluslararası ve Dış Politika...**, s.547.

²¹¹ Gönlübol, **İbid.**, s.470.

²¹² “Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması”, Antlaşmanın Türkçe tam metni için bkz., [http://www.taek.gov.tr/uluslararası/anlasmalar/npt_and.html], (Erişim Tarihi: Ocak 2008).

²¹³ *Nükleer bomba ya da patlayıcı yapmış ülkeler birinci gruba, ötekiler ise ikinci gruba dahil edilmişlerdir.*

²¹⁴ *1 Ocak 1967 tarihinden sonra nükleer patlayıcıya sahip olan ülkeler ise (Hindistan, Pakistan, İsrail ve Güney Afrika) antlaşmaya taraf olmak istedikleri takdirde nükleer silahlarından arınmak ve "Nükleer Silaha Sahip Olmayan Devlet" statüsünü kabul etmek zorundadırlar. Nitekim Güney Afrika, 1990'lı yılların başında, yönetimin beyaz azınlıktan siyah çoğunluğa geçmesinin hemen arifesinde 1980'li yıllarda imal ettiği altı adet nükleer başlığı ve imal aşamasındaki yedinci başlığı tümüyle imha ettiğini açıklayarak nükleer silahlardan ve onları imal edecek askeri altyapı ve tesislerden arınmış bir şekilde NPT'ye taraf olmuştur ve IAEA denetimlerine tabidir.*

Antlaşma nükleer kulübe üye olan devlet sayısını dondurarak nükleer silaha sahip ülkelere bunları diğerlerine vermeme, diğerlerine de bu silahlara sahip olmama ve geliştirmeme yükümlülüğü getirmektedir.

Antlaşmaya göre, 1 Ocak 1967 tarihinden önce bir nükleer bombaya sahip ülkeler nükleer güçler ya da nükleer kulübe üye ülkeler olarak geçmektedir ve bunlar ABD, SSCB, Çin, İngiltere ve Fransa olarak belirlenmiştir. Bu arada, nükleer silahlara sahip olamama yükümlülüğü altına giren ülkelere barışçıl amaçlarla kullanılmak koşuluyla, nükleer enerjiyi kullanma hakkı tanınmıştır.²¹⁵

Mart 1968’de BM Genel Kurulu’nda kabul edilerek Moskova, Washington ve Londra’da 1 Temmuz 1968’de imzaya açılan Antlaşma, 5 Mart 1970’te 99 ülkenin imzalamasıyla yürürlüğe girmiştir.²¹⁶ Fransa ve Çin ise, kendi nükleer güçlerini oluşturmak amacıyla Antlaşmayı imzalamamışlar.

Antlaşmanın 1. maddesi nükleer gücü olan devletleri ilgilendirmektedir ve antlaşmaya taraf nükleer silah sahibi her devlet, nükleer silahları veya diğer patlayıcı nükleer araçları ya da bu gibi silahların veya diğer patlayıcı araçların kontrolünü doğrudan veya dolaylı olarak hiçbir devlete devretmemeyi ve nükleer silah sahibi olmayan herhangi bir devlete nükleer silahları veya diğer nükleer patlayıcı araçların kontrolünü elde etmesi için herhangi bir şekilde yardımda bulunmamayı üstlenmiştir. 2. maddesi ise nükleer güce sahip olmayan devletler için hazırlanmış ve hiçbir şekilde nükleer güç veya onu elde etmek için kullanılabilecek herhangi bir maddeyi devralamayacakları hususu belirtilmiştir.

Ancak antlaşmanın en önemli maddesi ise esasen 3. maddedir. Çünkü bu maddede IAEA’ya, nükleer enerji tesislerinin silah yapımında kullanılmaması için, denetim yetkisi verilmektedir. Antlaşmayı imzalayan her devletin IAEA ile de ayrı bir güvenlik denetim protokolü imzalayarak bu denetimlerin nasıl yapılacağını ayrıntılı şekilde belirtilmesine karar verilmiştir. Antlaşmanın 10. maddesinde belirtildiği üzere ise, “antlaşmanın yürürlüğe girmesinden 25 yıl sonra bir

²¹⁵ *Antlaşmayı imzalamamış olan Hindistan 1974’te yaptığı nükleer patlama denemesinin, barışçıl amaçlı olduğunu ve dolayısıyla söz konusu Antlaşmanın ruhuna aykırı olmadığını öne sürmüştür.*

²¹⁶ “Treaty on Non-Proliferation of Nuclear Weapons”, [www.armscontrol.org/documents/npt.asp], (Erişim Tarihi: Ocak 2008).

konferansın toplanıp, antlaşmanın ne kadar uzatılacağıının belirlenmesine”²¹⁷ karar verilmiştir.

Nükleer Silahsızlanma Anlaşması, yaklaşık 30 yıldan bu yana nükleer silahsızlanma rejiminin en önemli adımıdır. Böylece, 1995’te yeniden süresi uzatırken 168 ülkenin imzaladığı bir Antlaşma haline gelmiştir. Günümüz itibariyle NPT’ye taraf ülke sayısı 189’dur.²¹⁸ Hindistan, Pakistan ve İsrail dışında taraf olamayan ülke kalmamıştır. Antlaşmaya taraf olan devletler istedikleri takdirde antlaşmadan çekilebilmektedir. Bu durumun tek örneği olan Kuzey Kore’nin bir açıklama yapıp 10 Ocak 2003’te NPT’den ayrıldığını görmekteyiz.

Antlaşma, nükleer silah sahibi olan devletleri koruduğu konusunda²¹⁹, özellikle nükleer altyapıya sahip ve silah yapmanın eşiğinde olan devletler tarafından eleştirilmiştir. Çin, Hindistan ve Brezilya bu devletlerden bazılarında örnek olarak verilebilir.²²⁰ Çin ve Brezilya devletleri antlaşmayı imzalamışlardır. İsrail, Hindistan ve Pakistan’ın NPT’yi imzalamaması ise dikkat çekicidir. Hindistan özellikle eleştirel tutumunu halen sürdürmekte ve antlaşmaya taraf olmamaktadır. Fransa da ilk başta çekimser oy kullanmış ancak sözleşmenin ruhuna aykırı hareket etmeyeceğini beyan etmiştir.²²¹

NPT’nin en önemli zayıflığı, her şeyden önce uluslararası camiada egemen devletlere yönelik kısıtlamalar içermesidir. Her ne kadar, anlaşma koşullarına uymayan devletler BM Güvenlik Konseyi’nin, BM Şartı’nın VII. Bölümü’nde ifade edilen kuvvet kullanma da dahil yaptırımlarına tabi olabilecekse de, bu her devlet tarafından caydırıcı bir unsur olarak algılanmamaktadır. Bundan başka, NPT’nin yapısal ve teknik sebeplerden doğan zayıflıkları vardır. Antlaşmanın doğrulama mekanizmasını oluşturan denetimlerin gerçekleşme usulünü belirleyen dokümanların

²¹⁷“Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması”,

[http://www.taek.gov.tr/uluslararası/anlasmalar/npt_and.html], (Erişim Tarihi: Ocak 2008).

²¹⁸ Muhammed Baraday, “Nükleer silahsızlanma rejimi”, (25 Mart 2006’da Almanya’da yaptığı bir toplantıdan konuşma metni), [<http://yenisafak.com.tr/arsiv/2006/mart/28/politika.html>], (Erişim Tarihi: Ocak 2008).

²¹⁹ *NPT, çok önemli güvenlik imkânları sunuyor: Örneğin, nükleer silahlara sahip olmayan ülkelerde nükleer enerjinin nükleer silahlar geliştirilmesi gibi kötü amaçlarla kullanılmasını önüyor. Ayrıca NPT’ye üye beş nükleer ülkenin silahsızlanmaya doğru adım atmalarını sağlaması açısından da bağlayıcı bir işlev görüyor.*

²²⁰ Gönlübol, **İbid.**, s.470.

²²¹ **İbid.**, s.270.

hazırlanışı sürecinde bazı ülkelerin nükleer yayılma endişesinden çok ticari kaygılarını ön plana getirmesi, denetimlerin gerçekte oldukça kısıtlı olarak yapılmasına sebep olmuştur.

NPT'ye taraf olarak Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı ile denetim anlaşması imzalayan ülkeler kural olarak, sınırları dahilindeki nükleer tesisleri ve nükleer malzemeyi beyan etmek zorundadırlar. UAEA de belirli aralıklarla yaptığı denetlemelerle bu tesis ve malzemenin statüsünde şüphe uyandırıcı bir değişiklik (sivil amaçlı kullanımdan silah yapmak amaçlı kullanıma dönüştürme) olmadığını doğrulamak durumundadır. Bu doğrulama işlemi, ülkelerin beyan ettikleri tesislerin belirli bölümlerinde nükleer malzemelerin sayılması yoluyla gerçekleşmektedir. Kural olarak, UAEA denetçileri tesislerin başka bölümlerine giremez ve denetleme yapamaz. Ayrıca, UAEA sadece rapor tutmakla sorumludur, herhangi bir polis gücü yoktur ve bu sebeple beyan edilmeyen tesisleri aramak gibi bir yetki ve sorumluluğu da bulunmamaktadır. Ancak, şüpheli durumları UAEA Governörler Kurulu'na bildirerek BM Güvenlik Konseyi'ne giden süreci başlatabilir. Nitekim Kuzey Kore'de 1994 krizi bu sebeple çıkmıştır. Önümüzdeki dönemde benzer bir süreç yaşanması muhtemeldir.²²²

Günümüzde nükleer silahsızlanma adına atılmış en önemli adım olarak kabul edilen antlaşmanın, silahsızlanmadan ziyade, ABD ve SSCB'nin nükleer gücüne potansiyel rakipler çıkmasını engellediğini ve nükleer kulübe üye ülke sayısının dondurulması amacı gerçekleştirildiğini söyleyebiliriz. Bunun yanında nükleer güç olma konusunda kararlı olan devletlerin bu güce kavuşabileceklerini Hindistan, Pakistan ve İsrail örnekleri ile görmüş bulunuyoruz.

5. NPT Gözden Geçirme Konferansı

²²² Mustafa Kibaroglu, "Kitle İmha Silahlarının Yayılması Sorunu ve Japonya'nın Güvenliği", *Avrasya Dosyası*, Cilt: 5, Sayı: 2, Yaz 1999, s. 75.

“Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması, yıllardır nükleer silahların yayılması ile ilgili küresel anlaşmaların ve nükleer silahsızlanmaya uzanan sürecin mihenk taşı olmuştur”²²³.

NPT Antlaşması'nın 10. maddesinde belirtildiği üzere, antlaşmanın yürürlüğe girmesinden 25 yıl sonra bir konferans toplanacak ve bu konferans antlaşmanın ne kadar uzatılacağına karar verecektir.²²⁴

Yürürlüğe girdiği 1970 yılından itibaren her beş yılda bir (1975, 1980, 1985, 1990, 2000, 2005) "gözden geçirme" konferansları ile güçlendirmeye çalışılan NPT Antlaşması 1995 yılında "Gözden Geçirme ve Uzatma Konferansı" ile yürürlükte kalması "süresiz ve koşulsuz" olarak uzatılmıştır. Konferans'ta ayrıca, gözden geçirme sürecini güçlendirmeye ve bir dizi “Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme ve Silahsızlanma için İlkeler ve Hedefler”in benimsenmesine karar verildi. Beş yılda bir yapılmaya devam edilecek gözden geçirme konferanslarına ek olarak ayrıca bu konferanslara üç yıl kala başlayacak ve her yıl tekrarlanacak "Hazırlık Komitesi" toplantıları ile NPT'nin daha verimli işlemesi ve nükleer silahların yayılmasını gerçekten önleyebilmesi sağlanmaya çalışılacaktır.

24 Nisan-19 Mayıs 2000 tarihleri arasında New York'ta yapılan NPT Gözden Geçirme Konferansı'nda geniş kapsamlı bir sonuç belgesi kabul edildi. Bu belgenin sonuç bölümü, NPT'ye ve şartlarına dünya çapında tam olarak uyulmasına, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın (IAEA) güvenlik önlemlerinin güçlendirilmesine ve nükleer silahsızlanma konusunda gelecekte atılacak adımlara verilen desteğin devam etmesi gerektiğini yansıtmaktaydı.

Kilit amacı "*Nükleer silahların ve nükleer silah teknolojisinin yayılmasını önlemek*" olan bu antlaşma ile ilgili, BM nezdinde, 2005'te düzenlenen son konferansa sadece İsrail, Hindistan, Pakistan ve Kuzey Kore katılmamıştır. Sözü

²²³ NATO El Kitabı, *İbid.*, s. 137.

²²⁴ “Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması”,
[http://www.taek.gov.tr/uluslararasi/anlasmalar/npt_and.html], (Erişim Tarihi: Ocak 2008).

geçen ülkelerden ilk üçü gelişmiş nükleer cephaneliğe sahip, Kuzey Kore'nin ise doğum aşamasındadır.²²⁵

Gözden Geçirme Konferansı'nın pratikteki en önemli başarılarından biri, gerekli onaylar alınır alınmaz Kapsamlı Nükleer Deneme Yasağı Antlaşması'nın (CTBT) yürürlüğe konması konusunda alınan karardır. NATO üyesi ülkeler bu Antlaşmanın bir an önce yürürlüğe girmesi için gereken imza ve onayların alınması ile ilgili taahhütleri doğrultusunda çalışmaktadırlar. Gözden Geçirme Konferansı, ayrıca, nükleer silahlar ve diğer nükleer patlayıcı düzenekler için ayrıştırılabilir maddelerin üretimini yasaklayacak bir anlaşma doğrultusunda kaydedilecek ilerlemelerin önemini vurguladı ve Silahsızlanma Konferansı çerçevesinde bu konudaki görüşmelerin tekrar ele alınması çağrısında bulunmuştur.²²⁶

6. Nükleer ve Diğer Kitle İmha Silahlarının Deniz Yatağı, Okyanus Tabasında ve İlişkin Yeraltında Bulundurulmasını Yasaklayan Antlaşma²²⁷

Moskova, Washington ve Londra'da 11 Şubat 1971'de imzalanan ve 18 Mayıs 1972'de yürürlüğe giren bu antlaşma²²⁸ nükleer silahların henüz girmediği bir alanı bu tehlikeden korumak amacıyla yapılmıştır. Hele okeanografi teknolojisinin 1960'larda hızla gelişmesi ve okyanuslar dibinde şimdiye dek değerlendirilmemiş zenginliklerin bulunması, açıkça ifade edilmiş birtakım kuralların bulunmadığı bir ortamda, bu tehlikeyi da artmaktaydı. 1967'de Malta delegesinin önerisi üzerine, Birleşmiş Milletler genel Kurulu deniz yatağının barışçıl amaçlarla kullanımını inceleyecek bir komite kurmuştur.

1969'da Sovyet Birliği 12 mil açığındaki deniz yatağının bütünüyle silahsızlandırılmasını ve bütün deniz yatağı yapılarının herkese açık olmasını isteyen öneriler sunmuştur. Amerikan önerisi ise, yalnız nükleer ve yığınsal yok etme

²²⁵ Jimmy Carter, "ABD'nin nükleer çifte standartı barışın altını oyuyor", **The Daily Star**, 20 Eylül 2007, ya da [<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=233642>], (Erişim Tarihi: Mart 2008).

²²⁶ NATO El Kitabı, **İbid.**, s. 137.

²²⁷ *Deniz Yatağı Antlaşması olarak da geçmektedir.*

²²⁸ "Deniz Yatağı Antlaşması", Antlaşma metni için bkz:

[<http://www.un.org/russian/document/convents/disarmament.htm>], (Erişim tarihi: Ocak 2008).

silahlarının 3 mil ötesine konmasına karşıydı. Her iki öneri neyin yasaklanacağı konusunda önemli ölçüde ayrılmaktaydılar. Sovyet önerisi deniz yatağının her türlü askeri amaçlar uğruna kullanılmasını yasaklamaktaydı. Bunun içine denizaltıların keşif seyirleri de dahildi. Bu nokta Amerikan çıkarlarına dokunmaktaydı. Deniz yatağındaki bütün yapıların karşılıklı denetime açılmasında da durum aynıydı.²²⁹

İki yıl süren görüşmelerden sonra, son metin Birleşmiş Milletler Genel Kurulunca 7 Aralık 1970’te 2 olumsuz²³⁰ ve 2 çekimsere²³¹ karşı 104 oyla kabul edildikten sonra 89 ülke tarafından imzalanmıştır. Antlaşmanın uygulanmasına ilişkin bir Değerlendirme Konferansı 1977’de yer almıştır.

7. Nükleer Malzemelerin Fiziksel Korunmasına İlişkin Sözleşme

Nükleer silahların Yayılmasını Önleme Antlaşmasının bir uzantısı sayılabilecek olan anlaşma 23 Ağustos 1980’de New York ve Viyana’da imzaya açılıp 8 Şubat 1987’de yürürlüğe girmiştir. Bu antlaşmada “nükleer madde” ve “milletlerarası nükleer taşıma”²³² tanımları yapılmıştır. Buna göre;

a. “Nükleer madde“: Plütonyum-238 izotop konsantrasyonu %80’i aşmayan plütonyum, Uranyum-233; Uranyum-233 veya Uranyum-235 izotoplarınca zenginleştirilmiş Uranyum, cevher ve cevher artığının dışında, tabiatta bulunduğu şekilde izotop karışımlarını ihtiva eden herhangi bir nükleer madde;

b. 235 ve 233 izotoplarınca zenginleştirilmiş uranyum, 235 ve 233 izotoplarının toplamının 238 izotopuna oranı, tabiattaki şekliyle 235 izotopunun 238 izotopuna oranından daha fazla miktarda 235 veya 233 izotoplarından birini veya her ikisini ihtiva eden uranyum;

c. “Milletlerarası nükleer taşıma”, bir nükleer madde yükünün herhangi bir taşıma şekli ile devlet sınırları dışına çıkarılması amacıyla devlet içindeki göndericinin

²²⁹ Ataöv, **İbid.**, s. 10.

²³⁰ *El Salvador ve Peru.*

²³¹ *Fransa ve Ekvador.*

²³² **Resmi Gazete**, Sayı 19188,7 Ağustos 1986.

tesisinden ayrılmasından başlayarak alıcı devlete taşınmasının son bulacağı tesise varmasıyla sona erecek olan taşımadır.²³³

Bu sözleşmede barışçıl amaçlarla kullanılan nükleer maddenin milletlerarası nükleer taşıması sırasında uygulanması gereken kurallar bulunmaktadır.²³⁴ Sözleşme, nükleer materyallerin devletler arasında taşınması sırasında hırsızlığa, sabotaja ve yasa dışı kullanımına karşı alınması gereken önlemleri ve suçların cezalandırılması yöntemlerini içermektedir. Sözleşmeyi imzalanan devlet sayısı 45'e ulaşmıştır.²³⁵

8. Nükleer Denemeleri Kapsamlı Yasaklaması Antlaşması

Nükleer silahsızlanma alanında son yıllarda meydana gelen gelişmeler paralelinde, nükleer denemelerin tamamen yasaklanması da gündeme gelmiştir.²³⁶ Bu gelişmeler doğrultusunda BM Silahsızlanma Konferansı, bünyesindeki Nükleer Denemelerin Yasaklanması Komitesini, Aralık 1993 ayı içinde Nükleer Denemelerin Kapsamlı Yasaklanması Antlaşması'nı (NDYA) hazırlamakla görevlendirmiştir.²³⁷

Bu çerçevede hazırlanan NDYA'nın müzakereleri, 1994 yılından itibaren Cenevre'deki BM Silahsızlanma Konferansı'nda sürdürülmüştür. Çalışmalar neticesinde ortaya çıkan taslak metin 10 Eylül 1996 tarihinde New York'taki BM Genel Kurulu'nda 4462 sayılı Kanunla onaylanmış²³⁸ ve 24 Eylül 1996 tarihinde imzaya açılmıştır. Antlaşmanın BM Silahsızlanma Konferansı yerine, BM Genel Kurulu'nda kabul edilmesi, Hindistan'ın konferansta oy birliğine katılmaması ve

²³³ Haydar Dişbudak, İlhan Günel, **Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Raporu**, Türkiye Atom Enerjisi Kurumu, Teknoloji Dairesi, Mayıs 2004, s. 10

[http://www.taek.gov.tr/uluslararası/anlasmalar/npt_and.html], (Erişim Tarihi: Ocak 2008).

²³⁴ Gerger, **İbid.**, s. 124.

²³⁵ “Конвенция о физической защите ядерного материала”, (Nükleer Malzemelerin Fiziksel Korunmasına İlişkin Sözleşme), Antlaşma metni için bkz: [<http://www.iss.niit.ru/book-2/glav-6-5.htm>], (Erişim Tarihi: Ocak 2008).

²³⁶ Lawrence Sheinman, “**Comprehensive Test Ban Treaty**”, Washington 2003, s.1.

[http://www.nti.org/e_research/e3_9a.html], (Erişim Tarihi: Ocak 2008).

²³⁷ “Nükleer Denemelerin Kapsamlı Yasaklanması Antlaşması”, Antlaşmanın orijinal metni için bkz.

[http://www.taek.gov.tr/uluslararası/anlasmalar/deneme_yasaklama_tr.pdf], (Erişim Tarihi: Ocak 2008).

²³⁸ **Resmi Gazete**, Sayı 23918, 26 Aralık 1999.

kararı engellemesi nedeniyle ortaya çıkacak engeli aşmak için başvurulmuş istisnai bir yöntem olmuştur. Antlaşma 158 olumlu oya karşılık, 3 olumsuz oyla (Hindistan, Bütan, Libya) kabul edilmiş, 5 ülke de (Küba, Suriye, Lübnan, Mauritius, Tanzanya) çekimsiz oy kullanmıştır.²³⁹ Antlaşmaya taraf olan her devlet;

1. “Yetki alanı veya kontrolü altındaki herhangi bir yerde, her türlü nükleer silah deneme patlamasını veya diğer nükleer patlamaları, yapmamayı yasaklamayı ve önlemeyi taahhüt eder.”

2. “Her türlü nükleer silah deneme veya diğer nükleer patlamalara sebep olmaktan, teşvik etmekten veya bunların uygulanmasına herhangi biçimde bizzat katılmaktan kaçınmayı da taahhüt eder.”

Antlaşmanın ulusal uygulama önlemleri şunlardır:

1. Yükümlülükleri yetirmek için gerekli önlemleri almak

a. Ülkesindeki veya uluslararası hukuk ile tanınmış kendi yetkisi alanında olan yerlerdeki gerçek ve tüzel kişilerin, antlaşma uyarınca taraf devlet tarafından yasaklanmış eylemlerin yapılmasını yasaklamak

b. Kendi denetimi altındaki yerlerde gerçek ve tüzel kişilere benzer eylemleri yasaklamak,

c. Uluslararası hukuka uygun biçimde, vatandaşlığındaki gerçek kişilerin herhangi bir yerde benzer eylemlerde bulunmasını yasaklamak.

2. Her bir taraf devlet diğer taraf devletlerle işbirliği içinde olacak ve yükümlülüklerin uygulanmasında birbirlerine yasal yardımlaşmayı yapacaklar, Antlaşmanın genel hükümlerinde ise antlaşma hükümleri ile uyumu doğrulamak için

a. Uluslararası İzleme Sistemi,

b. Danışma ve Açıklama,

c. Yerinde Denetimler,

²³⁹ Sheinman, **İbid.**, s.2.

d. Güvenlik Artırıcı Önlemlerden oluşan bir doğrulama rejimi kurulması
yer almaktadır.

Kapsam olarak tüm nükleer denemelere mutlak yasak getiren NDYA; 1970 yılından beri yürürlükte bulunan Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması'nı tamamlayıcı bir nitelik taşımaktadır. Zira bu antlaşmanın yürürlüğe girmesi NPT Gözden Geçirme Konferansı Sonuç Belgesinde karara bağlanan 13 pratik önlemden birincisi idi, ancak bu husus halen NPT gündeminde sonuçlanmamış bir konudur.

Antlaşmanın yürürlüğe girebilmesi için NDYA Antlaşması'nın 2 numaralı ekinde isimleri verilen 44 ülkenin onayı gerekmektedir. Ek 2 için, 13 ülkenin onayı hala gelmemiştir. Bunların arasında hala Antlaşmayı imzalamaları beklenen Hindistan, Pakistan ve Kuzey Kore de bulunmaktadır. Fransa ve İngiltere, antlaşmayı 1998'de onaylamış ancak ABD Antlaşmayı imzaladığı halde henüz onaylamamıştır. 2006 Nisan ayı itibarıyla 132 devlet tarafından onaylanan NDYA, ABD Senatosu onaylamadığı için halen yürürlüğe giremedi. Bununla birlikte NATO üyesi diğer tüm ülkeler antlaşmayı imzalamış ve onaylamışlardır.

Hindistan NDYA'yı imzalamayacağını açıklamış, Pakistan da Hindistan'ın imzalamadığı bu antlaşmaya katılmayacağını belirtmiştir.²⁴⁰ NDYA'nın yürürlüğe girmesi için onayları gerekli devletler içinde yer alan Hindistan ve Pakistan'ın NDYA'ya karşı olan tutumlarının, antlaşmanın yürürlüğe giriş sürecini olumsuz yönde etkileyebileceği değerlendirilmektedir. Ancak, her iki devletin son olarak gerçekleştirdiği nükleer denemeler sonrasında artan uluslararası hassasiyet neticesinde, Pakistan'ın NDYA'ya katılım için sürdürmekte olduğu Hindistan'a endeksli politikasında bazı değişikliklerin olabileceği yönünde emareler bulunmaktadır. Son olarak ABD Senatosu'nun da NDYA'yı onaylamamış olmasının, atılabilecek olumlu adımları olumsuz yönde etkileyebileceği değerlendirilmektedir.²⁴¹

²⁴⁰ Sheinman, **İbid.**, s.3.

²⁴¹ **İbid.**, s.4.

Taraf devletler antlaşmanın hedefe amaçlarına ulaşmak, Antlaşmaya uyumun denetlenmesi dahil hükümlerinin uygulanmasını temin etmek, Taraf Devletler arasında danışma ve işbirliği için bir forum oluşturmak üzere Nükleer Denemelerin Kapsamlı Yasaklanması Antlaşması örgütü kurulmuştur. Avusturya'nın başkenti Viyana'da olan örgüt bağımsız bir organdır.²⁴² Antlaşmanın küresel ölçekte gözetimi, denetimi, doğrulama, izleme amacıyla oluşturduğu NDYA Örgütü, dünya üzerinde 321 gözlem istasyonu ve 16 radyonükleid laboratuvarı kurmaya karar vermiştir. Bugün kaçak nükleer faaliyetleri gözlemek için 100'ü aşkın istasyon işletmeye geçmiş durumda ama programın tümüyle işletilebilmesi için ekonomik, siyasi ve teknolojik zorluklar aşılammıştır.

9. Nükleer Silahlardan Arındırılmış Bölgelerle ilgili Antlaşmalar

Nükleer silahsızlanma alanında, 1960'ların başında, “nükleer silahlardan arındırılmış bölge” yeni bir olgu olup, uluslararası ilişkilerin önemli bir gerçeği olmuştur. Bu olgu, Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması imzalanmadan önce çıkmış ve daha sonra ilgili antlaşmanın 7. maddesinde yer almıştır.²⁴³

“Bu Antlaşmanın hiçbir hükmü, herhangi bir devletler grubunun kendi topraklarının nükleer silahlardan tamamıyla arındırılmasını sağlamak amacıyla bölgesel antlaşmalar yapma hakkını etkilemez”.²⁴⁴

²⁴² Dişbudak, Günel, **İbid.**, s. 10.

²⁴³ В. С. Слипченко, “Договор о нераспространении ядерного оружия”, Центр по изучению проблем разоружения, энергетики и экологии при МФТИ, (V.S. Slipchenko, Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması, **Moskova Fizik Enstitüsüne bağlı Silahsızlanma, Enerji ve Ekoloji Araştırma Merkezi**, 23 Eylül 2004, [http://www.armscontrol.ru/course/lectures04b/vss040923.htm], (Erişim tarihi: Nisan 2008).

²⁴⁴ Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması'nın 7. Maddesi, Antlaşma metni için bkz., [http://www.taek.gov.tr/uluslararasi/anlasmalar/npt_and.html], (Erişim Tarihi: Ocak 2008).

O zamandan bu yana nükleer silahlardan arındırılmış bölgelerin sayısı dörde ulaşmıştır. Her bölge için bir anlaşma yapılmıştır:

1. Latin Amerika-Tlatelolco Antlaşması
2. Güney Pasifik-Rarotonga Antlaşması
3. Güneydoğu Asya-Bangkok Antlaşması
4. Afrika-Pelindaba Antlaşması

Bölgesel nükleer silahlanmanın önlenmesi amacıyla yapılan bu antlaşmaları tek tek ele alıp özetleyeceğiz.

9.a. Tlatelolco Antlaşması

1962 yılındaki Küba bunalımı sırasında Latin Amerika bölgesine nükleer silahların yerleştirilmesi girişimi, bölgedeki devletlerini, bunu önlemek için tedbirler almaya yöneltmiştir.²⁴⁵ Nükleer silahlardan arınmış bölgeler konusu uzun zamandan beri milletlerarası ilişkiler gündeminde bulunmakla beraber, bu konudaki tek Sözleşme, Latin Amerikalı Devletler arasında akdedilmiştir.

Latin Amerika'nın nükleer silahlardan arınması konusundaki ilk girişme, 1963 yılında yapılmıştır. Bolivya, Brezilya, Ekvador, Meksika ve Şili Devlet Başkanları 23 Nisan 1963'te bir bildiri yayımlayarak, "Latin Amerika ülkeleri arasında bir Sözleşme akdine hazır olduklarını belirtmişlerdi. Kıta dışındaki kalan devletlerin Sözleşmeye katılmalarına müsaade edilmemiştir."²⁴⁶ Bu Sözleşmeye katılan ülkeler nükleer silah imal etmemeyi, almamayı, denememeyi ve bu silahların stokunu yapmamayı taahhüt edeceklerdi. Bu bildiri Birleşmiş Milletler Genel Kurulunca da desteklenmişti.²⁴⁷

²⁴⁵ Gönlübol, **İbid.**, s. 467.

²⁴⁶ Tacar, **İbid.**, s. 157.

²⁴⁷ 1911 (XVIII) sayılı Genel Kurul Kararı.

Latin Amerika Devletlerinin ilk toplantısı 23 ile 27 Kasım 1964 tarihleri arasında Meksika’da yapılmış, bu toplantıda bir Hazırlık Komitesi kurulmuş, bu Komite 1965 Mart ve 1967 Şubat tarihleri arasında dört defa toplanmış ve 14 Şubat 1967 tarihinde Latin Amerika’da Nükleer Silahların Yasaklanmasına İlişkin Antlaşması imzalanmıştır. Bu Sözleşme, Tlatelolco Antlaşması²⁴⁸ adıyla da bilinmektedir.²⁴⁹

Antlaşmaya göre Latin Amerika devletlerinde bulunan nükleer madde ve tesisler barışçıl amaçlarla kullanılacak ve her türlü nükleer silahların denenmesi, kullanılması, yapımı ve hangi yoldan olursa olsun elde edilmesi, depolanması, yerleştirilmesi ve herhangi bir biçimde bunlara sahip olunması yasaklanmaktadır.

Sözleşmeye ekli iki Protokol de bu tarihte hazırlanmıştır. 1. Protokol Sözleşmenin kapsadığı bölgede bulunan ve üzerinde kıta dışı Devletlerin “*de jure*” veya “*de facto*” milletlerarası sorumluları bulunan topraklarla ilgilidir. 2. Protokol ise nükleer silah sahibi Devletlerin, nükleer silahlardan arınmış bölge statüsüne riayetleriyle ilgilidir.

Yukarıda anıldığı gibi, kıta dışında kalan devletlerin Sözleşmeye katılmalarına müsaade edilmemiştir. Antlaşmaya eklenen 1. Protokol ile de, bölgede toprakları bulunan devletlerin²⁵⁰ ilgili hükümlere uymaları sağlanmıştır. Bu devletler 1. Protokole katılarak 1., 3., 5. ve 13. maddelerde öngörülen nükleer silahlardan arınma tedbirlerini “*de facto*” veya “*de jure*” sorumlu oldukları topraklarda uygulayabileceklerdir. Bunun yanı sıra, nükleer devletler²⁵¹ de 2. Protokole katılmaya çağırılmışlardır. 2. Protokole katılmakla, nükleer devletler, şu hususları taahhüt etmektedirler:

1. Sözleşmenin hükümlerini saymak;

²⁴⁸“Treaty for the Prohibition of Nuclear Weapons in Latin America and the Caribbean (Treaty of Tlatelolco)”, Antlaşma metni için bkz., [http://www.state.gov/t/ac/trt/4796.htm], (Erişim Tarihi: Ocak 2008).

²⁴⁹ Tlatelolco, Mexico şehrinde, sözleşmenin imzalandığı Dışişleri Bakanlığının bulunduğu yerin adıdır.

²⁵⁰ ABD, Fransa, İngiltere ve Hollanda.

²⁵¹ ABD, SSCB, Çin, Fransa, İngiltere.

2. Sözleşmenin uygulama alanında, Sözleşmenin 1. maddesine sözü edilen taahhütlere aykırı hareketlere yardımcı olmamak;
3. Sözleşmeye taraf olan devletlere karşı nükleer silah kullanmamak veya nükleer silah tehdidinde bulunmamak.²⁵²

Sonuç olarak, imzalanan bu antlaşma kıtayı nükleer eylemin dışında saymakta ve teftişle görevli bir organ da kurmaktadır. Kıtada toprağı olan ABD, İngiltere ve Hollanda 1. Protokolü imzalamıştır. Toprağına sahip dördüncü devlet Fransa imzalamamıştır. ABD de imzalamışsa da henüz onaylamamıştır. ABD ile Birleşik Krallık 2. Protokolü de imzalamışlardır. Bütün nükleer devletlerin Protokolü imzalayacakları ise pek şüphelidir. Sovyet Birliği bu konudaki tutumunun diğer nükleer devletlerin tutumuna bağlı olacağını bildirmiştir.²⁵³ Latin Amerika ülkelerinden Küba'nın da imzası yoktur. Guyana'nın imza yetkili olup olmadığına dair bir sorun da vardır. Arjantin imzalamış, fakat onaylamamıştır. Brezilya ve Şili onaylamış, fakat bütün yetkili ülkeler onaylamadıkça yürürlüğe girmeyeceği görüşünü benimsemişlerdir.²⁵⁴

Tlatelolco Antlaşması, dibacesine göre, genel silahlanma yolunda önemli bir adımdır. Bu antlaşma, geniş alana sahip bölge devletlerinin kendi istek ve inisiyatifleriyle hazırladıkları bir antlaşmadır. Taraflar arasındaki eşitlik tamdır. Nihayet, 1962 Küba bunalımı sırasında bu ülkeye atom başlıklarının yerleştirilmesi bölge devletlerini tedbir almaya sevk etmiştir. Antlaşma son olarak 33 ülke tarafından imzalanmış bulunmaktadır.²⁵⁵

9.b. Rarotonga Antlaşması

5 Ağustos 1985 tarihinde Güney Pasifik'teki ada devletinin hükümet başkanları, Pasifik Okyanusu'nda nükleer silahlardan arındırılmış bir bölge

²⁵² Тагар, **İbid.**, s. 157.

²⁵³ **İbid.**,

²⁵⁴ Атаöv, **İbid.**, s. 8.

²⁵⁵ Сборник «Ядерное Разоружение, Нераспространение и Национальная Безопасность», (Nükleer Silahsızlanma, Nükleer Silahların Yayılmaması ve Ulusal Güvenlik Dergisi), [<http://www.iss.niit.ru/book-2/glav-6-4.htm>], (Erişim Tarihi: Nisan 2008).

oluşturulması ve bu bölgedeki nükleer denemelerin yasaklanmasını öngören bir antlaşma için görüşmek üzere, Tahiti'nin batısında bulunan Cook Adasındaki Rarotonga'da toplanmışlardır. Görüşme sonucunda, Güney Pasifik bölgesindeki nükleer silah denemelerini, nükleer silahların yayılmasını ve üretilmesini yasaklayan Antlaşma 6 Ağustos 1985'te, Güney Pasifik Ülkeleri Forumu üyesi olan, 15 ülke tarafından imzalanarak 11 Aralık 1991'de yürürlüğe girmiştir. Antlaşmayı, imzalayan ülkelerden sadece 8'i²⁵⁶ onaylamıştır.²⁵⁷

Antlaşmayı, "Nükleer klüp"e üye ülkelerden ilk olarak 1987'de Çin imzalamıştır. Diğer üyeler sözkonusu olan antlaşmaya 1996-1997 yılları arasında katılmışlardır.²⁵⁸ Yalnız ABD Antlaşmayı imzalamış ancak henüz onaylamamıştır.

9.c. Bangkok Antlaşması

Güneydoğu Asya'yı nükleer silahlardan arındırılmış bölge yapmayı amaçlayan Bangkok Antlaşması²⁵⁹, anılan bölgede bulunan ülkeler²⁶⁰ tarafından, 15 Aralık 1995'te imzalanmış ve 27 Mart 1997'de Kamboçya'nın imzalamasıyla yürürlüğe girmiştir.²⁶¹

Sözkonusu olan Antlaşma, nükleer silahlardan arındırılmış bölgelerle ilgili diğer antlaşmalardaki şartlara dayanmakta, aynı zamanda Birleşmiş Milletler bu antlaşmaya da uyum göstermektedir. Antlaşmanın genel amaçları antlaşmanın giriş bölümünde belirtmektedir. "Antlaşmaya taraf Güneydoğu bölgesinde bulunan ülkeler, barış dengesi ve çevre korumasına yönelik, kendi topraklarında radyoaktif

²⁵⁶ *Avustralya, Fiji, Papua Yeni Gine, Tuvalu, Vanuatu ve Batı Samoa Solomon Adaları.*

²⁵⁷ Güney Pasifiği Nükleer Silahlardan Arındırma - Rarotonga Antlaşması, Antlaşma metni için bkz; [<http://www.fas.org/nuke/control/spnfz/index.html>], (Erişim Tarihi: Şubat 2008).

²⁵⁸ Rarotonga Antlaşması, [<http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B>], (Erişim Tarihi: Ocak 2008).

²⁵⁹ "Treaty on the Southeast Asia Nuclear Weapon-Free Zone (Bangkok Treaty)", [<http://disarmament.un.org/TreatyStatus.nsf/44e6eeabc9436b78852568770078d9c0/3d4956d9383d92d0852568770079dda0?OpenDocument>], (Erişim Tarihi: Şubat 2008).

²⁶⁰ *Brunei-Darussalam, Filipinler, Endonezya, Laos, Myanmar, Malezya, Singapur, Tayland ve Vietnam*

²⁶¹ Ronald McCoy, "The Southeast Asia Nuclear Weapon-Free Zone Treaty", [<http://www.ask.ne.jp/~hankaku/english/McCoy.html>], (Erişim Tarihi: Şubat 2008).

öp ve diğer radyoaktif maddeleri bulundurmama, üretmeme ve bunların denenmemesini taahhüt etmektedir”²⁶².

9.d. Pelindaba Antlaşması

Soğuk Savaş süresince Afrika ülkelerinin, Sovyetler Birliği ve Birleşik Devletler arasında yaşanacak bir nükleer savaşa sahne olacağı düşünölmekteydi. Bugün ise sorun, kıtanın iki yırtıcı ülke (büyüyen ve istekli bir Çin ile her zaman yayılmacı bir ülke olan Birleşik Devletler) arasında bir nükleer oyuna sahne olup olmayacağı konusudur.

Bundan dolayı, Afrika'nın, muhtemelen en gelişmiş nükleer silahların çoğalmasını önleme anlaşmalarından birine; aynı zamanda Pelindaba Anlaşması²⁶³ olarak da bilinen ve 1996 yılında yürürlüğe giren Afrika Nükleer Silahlardan Arındırılmış Bölge Anlaşmasına sahip olması bir teselli kaynağı. Afrika Birliği'ne göre, bugüne kadar 22 ülke anlaşmayı onayladı.

Pelindaba Antlaşması etkileyici bir şekilde oldukça kapsamlı bir anlaşmadır. Anlaşmayı imzalayan ülkeler, nükleer silahların gelişimine yol açacak herhangi bir eyleme katılamazlar, bu türden silahları kendi topraklarında deneyemezler ya da denenmesine izin veremezler ve bu ülkelerin, aynı zamanda, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın denetimlerine izin verme yükümlölükleri bulunmaktadır. Aynı şekilde anlaşma, bilimsel nükleer gelişmelerin öneminin farkında olup, anlaşmada yer alan hiçbir maddenin, “nükleer bilimlerin ve teknolojinin barışçıl amaçlarla kullanılmasını engelleme anlamına gelmeyeceğini” kesin bir şekilde belirtmektedir.

Anlaşmaya taraf olan dikkate değer bir ülke de, 2003 yılında tüm kitle imha silahlarını yok etme ve nükleer silah geliştirme girişimlerini sona erdirmeye taahhüdünde bulunan Libya'dır. Dikkati çeken diğer bir ülke de, 1993'te De Clerk'in

²⁶² **İbid.**

²⁶³ Pelindaba Anlaşması (ANWFZ -African Nuclear Weapons Free Zone Treaty), Anlaşma metni için bkz., [<http://www.iaea.org/Publications/Documents/Treaties/pelindaba.html>], (Erişim Tarihi: Ocak 2008).

nükleer silahları olduğunu kabul ettiği, sonrasında bu silahları yok eden ve nükleer silahlara sahip olmayı suç olarak kabul eden bir yasa çıkaran Güney Afrika'dır. ANC'nin (ANC-Afrika Ulusal Kongresi-African National Congress). zaferine bu kadar yaklaşmışken, ırkçı rejim nükleer silahların siyahların ellerine geçmesini istemiyordu. ANC hükümeti, buna rağmen, bu ırkçı kararı politize etmeyerek ve Pelindaba Antlaşması'nı 1996'da onaylamıştır.²⁶⁴

Tüm bu gelişmeler sonucunda; nükleer silahlardan arınmış bölgelerin oluşturulmasıyla ilgili imzalanan antlaşmaların bir devamı olarak Yakın Doğu ve Orta Asya'da da böyle bölgelerin oluşturulması gündemi oluşturmaktadır. Aynı bölgelerin Moğolistan, Orta ve Doğu Avrupa'da oluşturulması ile ilgili teklifler daha önce sunulmuştur.

B. İki Taraflı Antlaşmalar

1. Doğrudan Haberleşme Hattı Kurulmasına İlişkin Antlaşma²⁶⁵

Nükleer silahların gelişmesi ve çoğalmasından sonra milletlerarası politikada büyük devletler arasında varolan deşet dengesinin sonucu olarak, nükleer savaştan kaçınma tedbirleri aranmaya başlanmıştır. Özellikle ABD ile Rusya en güçlü silahlara sahip iki devlet olarak, gerek önemli bunalımlarda, gerekse bir yanlışlık neticesi böyle bir savaştan kaçınmaya özel bir önem vermişler, Washington'da Başkanlık evi olan Beyaz Saray ile Sovyet yöneticilerinin Moskova'daki Kremlin Sarayı arasında bu amaçla özel bir telefon bağlantısı kurmuşlardır. Böylece tehlike anında, nükleer silahları harekete geçirmek için, aynı zamanda bölgesel çatışmaların (Ortadoğu devletleri arasındaki çatışmalar gibi) doğrudan temas ile çözümlenebilmesi amacıyla iki devlet yöneticileri derhal özel

²⁶⁴Mukoma Wa Ngugi, "Conversing with Africa: Politics of Change ve Hurling Words at Consciousness", [http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=138712007], (Erişim Tarihi: Nisan 2008).

²⁶⁵ *Kırmızı Telefon Antlaşması olarak da bilinmektedir.*

hatla konuşma olanağına kavuşmuşlardır ve bu telefon bağlantısına kırmızı telefon denmektedir.

Bu bağlantı, 1962 Ekim'inde, Sovyetlerin Küba'da Amerika'ya çevrik füzeler yerleştirmeleri ve ABD'nin yeni füzeler getirmekte olan Sovyet gemilerine karşı deniz kuvvetlerini harekete geçirerek Küba'yı ablukaya almasıyla ortaya çıkan Küba Krizi'ni takiben gerçekleştirilmiştir. Bu krizin şiddetlenmesi iki ülkeyi nükleer bir savaşın eşiğine getirmiştir. İki ülke liderleri arasında hemen devreye girebilecek ve diyalogu kolaylaştıracak, yanlış anlamaları önleyip, gerginlikleri azaltacak bir doğrudan iletişim sistemini kurulması, bu olayla, bir kez daha gündeme geldi ve her iki tarafça da ciddi biçimde düşünölmeye başlanmıştır.

Yapılan karşılıklı temaslardan sonra, iki ülke temsilcileri 20 Haziran 1963'te bir araya gelerek Cenevre'de sözkonusu antlaşmayı imzalamıştır²⁶⁶. Antlaşma imzalandığı tarihten itibaren yürürlüğe girmiştir.

Antlaşmada öngörölen doğrudan haberleşme sistemi şöyledir:

1. Doğrudan iletişim için iki devreli bir telli telgraf hattı;
2. Karşılıklı mesajların gönderilmesi için yine çift devreli ve sürekli bir telgraf hattı (Washington-Londra-Kopenhag-Stokholm-Moskova)
3. Her iki ülkede bulunacak birer terminalin bakımı ve eşgüdüm için de sürekli çalışan bir radyo telgraf hattından (Washington-Tanca-Moskova) oluşturmaktaydı.²⁶⁷

ABD ile Sovyetler Birliği arasında nükleer savaş tehlikesinin ciddiyetini kabul eden bir anlayışının ürünü olan bu ilk ikili anlaşmayla oluşan sözkonusu haberleşme hattı, daha sonraları çeşitli bunalım anlarında kullanılmıştır.²⁶⁸

²⁶⁶ "Kırmızı Telefon Antlaşması", Antlaşma metni için bkz., [http://www.state.gov/t/ac/trt/4785.htm], (Erişim Tarihi: Ocak 2008).

²⁶⁷ "Hot Line Agreement (1963)", [http://www.atomicarchive.com/Treaties/Treaty2.shtml], (Erişim Tarihi: Ocak 2008).

²⁶⁸ Örneğin, 1967 Orta Doğu savaşı sırasında kullanılmıştır.

Amerika ile Sovyet Birliği arasında ilk ikili uzlaşı olarak bilinen bu antlaşma modern nükleer silahlar sisteminden doğan tehlikelerin somut olarak kabulü yönünde atılmış sınırlı fakat pratik bir adımdır. Teknik gelişmelere koşut olarak, 1971’de bugünün gereksinmelerine uygun biçime getirilmiştir.²⁶⁹

2. Kısa ve Orta Menzilli Füzelere (INF) Ortadan Kaldırılması Antlaşması

1977 yılına gelindiğinde Batı Avrupa’nın güvenliği SLBM’ler (Submarine Launched Ballistic Missiles–Denizaltılardan Atılan Balistik Füzelere) ile sağlanmaktaydı.²⁷⁰ SSCB aynı yıl içerisinde SS-4 ve SS-5 füzelerini SS-20’lerle²⁷¹ değiştirme çabası içine girmiştir²⁷² Böylelikle orta menzilli füzeler konusunda SSCB NATO’nun caydırıcılığını tehdit etmeye başlamıştır.²⁷³ Durum böyle olunca da NATO üyeleri doğal olarak kendi bünyelerinde bulunan orta menzilli füzeleri “çift aşamalı” bir modernleştirme kararı ile geliştirme çabası içine girmişlerdir.²⁷⁴ Çift aşamanın ne olduğunu Güney şöyle açıklamıştır;²⁷⁵ “bu aşamalardan birincisi, Sovyet SS-20 füzelerinin kaldırılması için SSCB ile görüşmelere başlanması, ikincisi ise bu görüşmelerden sonuç alınamaması halinde 1983 yılı sonlarında GLCM (Ground Launched Cruise Missiles–Karadan Atılan Cruise Füzelere) ve Pershing II füzelerinin Avrupa topraklarında yerleştirilmeye başlanmasıdır.”

Bu zaman dilimine baktığımızda SALT görüşmelerinin devam ettiğini, SSCB’nin Afganistan’a müdahale ettiğini ve nihayetinde de 1980 yılında Doğu Avrupa topraklarına SS-20 füzelerini yerleştirdiğini görebiliriz. Bütün bu gelişmelerin tek başına bile Soğuk Savaş mantığında birer kriz sebebi olmuştur. Özellikle füze rekabetinin yarattığı krizi sonu olmayan bir mücadeleye

²⁶⁹ Ataöv, **İbid.**, s. 6

²⁷⁰ Nurşin Ateşoğlu Güney, “NATO Nükleer Caydırıcılığı ve INF Antlaşması”, **Dünü ve Bugünü ile Toplum ve Ekonomi Dergisi**, (Eylül 1993), s.63.

²⁷¹ *SS-20 füzeleri hem hareketli hem de MIRV ((Multiple Independently Targetable Re-Entry Vehicle–Bağımsız Olarak Hedefe Yöneltilen Çok Başlıklı Füze)) başlığı taşıyabilen ve 5000 km. menzili olan füzelerdir).*

²⁷² Sönmezoğlu, **İbid.**, s.451.

²⁷³ Güney, **İbid.**, s.68-73.

²⁷⁴ Mesut Hakkı Caşın , “Çağdaş Dünyada Uluslararası Güvenlik Stratejileri ve Silahsızlanma”, **Basılmış Doktora Tezi**, Başbakanlık Basımevi, Ankara,1995, s.228.

²⁷⁵ Güney, **İbid.**, s.74.

benzetebilmektedir. Kriz 1987 yılına kadar devam etmiştir. Reagan'ın ABD ve Gorbaçov'un da SSCB Başkanı olduğu 1985 yılında INF'lerin tamamen kaldırılması konusu gündeme gelebilmiş ve 1987 yılında imzalanan anlaşma ile Avrupa'nın tamamını bu füzelerden arındırmak mümkün olmuştur.²⁷⁶

INF Antlaşmasına²⁷⁷ giden süreçte Reagan ve Gorbachev arasında ilk zirve 1986'da Reykjavik'te (İzlanda) gerçekleştirilmiştir. Bu aynı zamanda şimdiye kadar silahların kontrolü biçiminde işleyen sürecin silahsızlanma biçiminde dönüştürülmesinin de ilk adımını oluşturmaktaydı. Her iki lider silahsızlanma konusunda istekli olduklarını ortaya koymakla beraber Reagan'ın SDI projesi üzerinde ısrar etmesinden dolayı bir ilerleme sağlanamamıştır.

Anlaşmazlıkların belli ölçüde giderilmesiyle bir yıl sonra, 8 Aralık 1987'de, Washington zirvesinde imzalanmış olan INF antlaşması, Avrupa'da ve Sovyet-Çin sınırına konuşlandırılmış bulunan, yaklaşık 3000 kısa ve orta menzilli füzenin (gönderme aracının) imhasını öngören bir antlaşmadır. Bu antlaşma, hem taraflar arasında son on beş yıldır onaylanmış ilk silah antlaşması olması açısından hem de tarafların bu antlaşma ile geniş bir alanda konuşlandırılmış olan büyük miktardaki nükleer silahı kaldırma konusunda anlaşmış olmaları açısından oldukça önemliydi.²⁷⁸

Antlaşma kapsamında, orta menzilli olarak tanımlanan füzelerin sınıfları, teorik olarak LRINF (Long Range Intermediate Nuclear Forces – Orta Menzilli Nükleer Kuvvetler), SRINF (Short Range Intermediate Nuclear Forces – Orta, Kısa Menzilli Nükleer Kuvvetler) tarzında menzil sınıflandırmasına girmesine rağmen, ölçüt olarak, 1000 ve 5.500 km menzil yeteneğine sahip bulunan füzeler, bu Antlaşma kapsamına dahil olunmuşlardır.²⁷⁹

Buna göre, Antlaşmaya; ABD kanadında; Pershing-II (1.800 km) ve Cruise (2.500 km)sınıfı füzeler, Sovyet kanadında; NATO klasifikasyonuna göre, SS-4

²⁷⁶ **İbid.**, s.78.

²⁷⁷ “Kısa ve Orta Menzilli Füzelerin (INF) Ortadan Kaldırılması Antlaşması“, Antlaşma metni için bkz., [<http://www.un.org/russian/document/convents/disarmament.htm>], orijinal metni için bkz., [<http://www.fas.org/nuke/control/inf/index.html>], (Erişim Tarihi: Ocak 2008).

²⁷⁸ Henderson, **İbid.**, s 322.

²⁷⁹ *Antlaşma, 500-1000 km kısa menzilli füzelerle, 1000-5000 km orta menzilli füzeleri kapsamaktadır.*

(2.000 km), SS-5 (4.100 km) ve SS-20 (5.000 km) füzelerinden oluşan orta menzilli füzeler ile ABD'nin elindeki Pershing I-A (700 km) ve Sovyetlerin elindeki SS-12 (900 km) ve SS-23 (500 km) sınıfı füzeler dahil olmuştur.²⁸⁰ Antlaşma, ABD'nin 859, Sovyetlerin ise 1,752 füzesinin imhasını öngörmekteydi. Antlaşma ile ayrıca ABD'nin 859 başlığına karşılık SSCB'nin 3,052 başlığının tasfiyesi gerçekleştirilmekteydi.²⁸¹

Yukarıdaki sınıflandırmaya tabi olan tüm orta menzilli füzelerin, atış rampaları ve konuş mevzilerindeki tesislerin tümü uç yıl kapsamında imha olacaktır. Taraflar, orta menzilli ve daha kısa menzilli füzelerini imhalarının yanı sıra, bu tarihten itibaren sözkonusu silah sistemlerine bir daha sahip olmayacaklardır. Ancak, 500 ve 1000 km ilk menzil kapsamına girenler, 18 ay içerisinde kaldırılacaktır.

“Önceleri söylenenlerin tersine, bu füzeleri atıcı rampaların da bulunduğu aynı mevzilerde tahrip etmek yasaklanmıştır. Rampalarla füzelerin buldukları tesisler birbirinden en az 1000 km uzaklaştırılmış olacaktır.

Bu anlaşmada her iki taraf geleceğe ait bir açık kapı da bırakmışlardır. Örnek olarak: Tahrip edilecek füzeler kategorisinde gren bir füze; “şayet, zemin yüzeyinde bulunan hedefler için geliştirilmemiş ve denenmemiş ise, antlaşma kısıtlamaları bunlara uygulanmayacaktır”. Yani, “Yıldız Savaşlarına” ait füzelere dokunulmayacak demektir. Bu da “Stratejik Savunma Girişimi-SDI” yanlılarını hoşnut etmiştir.²⁸²

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra buradan ayrılan 12 devlet Antlaşmaya Taraf oldular, ancak bulardan sadece dördü – Beyaz Rusya, Kazakistan, Rusya Federasyonu ve Ukrayna - 31 Mayıs 2001'de sona erecek olan INF teftişi rejimlerine ABD ile birlikte katılmaktadırlar.²⁸³

²⁸⁰ NATO klasifikasyonun aksine, Sovyetler, SS-4'leri R-12, SS-5'leri R-14, SS-12'leri OTR-22, SS-20'leri RSD-10 olarak tanımlamışlardır. Çaşın, **İbid.**, s. 239.

²⁸¹ Sabri Yirmibeşoğlu, “Orta Menzilli Nükleer Silahlar (INF) Antlaşması Öncesi ve Antlaşma Sonrası Nükleer Silahların Rölündeki Değişimler”, **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Yıl 108, Sayı 322, Temmuz 1989, s. 12.

²⁸² Çaşın, **İbid.**, s. 239.

²⁸³ Güven ve Güvenlik Arttırıcı Önlemler (CSBM'ler), Denetim, Nükleer Silahların Yayılması, Silahların Kontrolü ve Silahsızlanma Seçenekleri üzerinde Rapor, BASIN BİLDİRİSİ M-NAC-

Bu antlaşmanın gerçekleştirilmesinin önemi, nükleer anlamda Batı ve Doğu arasında varılan ilk somut antlaşma olmasından ileri gelmektedir. Bir başka göz ardı edilmemesi gereken husus ise, her iki tarafın birbirlerinin topraklarında orta menzilli füzelerin imhası ve tekrar geliştirilmemesi ile ilgili olarak daimi denetçilerin bulunacak olmasıdır.²⁸⁴ Yerinde denetim olarak adlandırılan ve daimi denetçilerin icra edeceği bu sürecin 5 şekilde yapılması karara bağlanmıştır.²⁸⁵ Bunlar başlangıç denetimi, kapanan üsler denetimi, imha denetimi, habersiz denetim ve sürekli gözetim.

Bu haliyle denetim sisteminin uzun vadeli, kapsamlı ve silahlar konusunda sadece sınırlandırmayı değil aynı zamanda imhayı da ele alan özellikler taşıdığını söyleyebiliriz. “INF, imha edilecek silah sayısı konusuna asimetric özellikler taşımaktadır. Sebebi ise ABD’nin 400 nükleer başlığına karşılık 1700 SSCB başlığının imhasını öngörmüş olmasıdır.”²⁸⁶

“Bu yönleri ile INF antlaşması, ABD ve SSCB arasında ortaya çıkan yumuşamanın gelişmesine katkıda bulunmuş ve ileride değineceğimiz START görüşmelerinin olumlu şekilde sonuçlanabileceği konusunda umut vaat etmiştir.”²⁸⁷

3. Stratejik Saldırı Azaltma Anlaşması - SORT²⁸⁸

Soğuk Savaş dönemini yönlendirmiş olan tüm stratejik, politik ve ekonomik gerçekler, Sovyetler Birliği’nin yıkılmasının ardından yerlerini yenilerine bırakmıştır. Bu yeni düzen kapsamında ikili ya da çok taraflı ilişkilerin hedefi ve stratejileri de değişmiştir. 11 Eylül 2001’de ABD’nin yaşadığı terör saldırısı sadece uluslararası siyasal dengeler bağlamında değil, ABD-Rusya Federasyonu ilişkileri özelinde de olumlu gelişmeler sağlamıştır. 1991-2001 döneminde Rusya

2(2000)121, Aralık 2000, NATO Raporu, [<http://www.nato.int/docu/other/tr/2000/p00-121tr.pdf>], (Erişim Tarihi: Mart 2008).

²⁸⁴ Sönmezoğlu, *İbid.*, s.452.

²⁸⁵ Cihangir Dumanlı, “INF Antlaşması”, *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, Sayı 320, (Mart 1989), s.28-29.

²⁸⁶ Çaşın, *İbid.*, s.233.

²⁸⁷ Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, İmge Kitabevi, Ankara, 1994, s. 328.

²⁸⁸ *SORT - Strategic Offensive Reductions Treaty*.

Federasyonu ile ABD arasında yaşanan ve genelde olumlu bir görünüm arz etmeyen ilişkiler bütünü, 11 Eylül 2001’i takiben “kabuk değiştirmeye” başlamıştır.

Bunun en sıcak örneği 24 Mayıs 2002 tarihinde ABD Başkanı George W. Bush ile Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin arasında gerçekleştirilen Moskova Zirvesi’ni takiben imzalanan Stratejik Saldırı Azaltma Anlaşması (SORT)²⁸⁹ ile ilk somut gelişimini göstermiştir.

24 Mayıs 2002 tarihli Moskova Anlaşması’na²⁹⁰ göre, ABD ve Rusya Federasyonu’nun ellerinde bulundurdukları stratejik nükleer silahların miktarlarının on yıl içinde büyük ölçüde azaltılması amaçlanmaktadır.²⁹¹ Yani taraflar karşılıklı olarak sahip oldukları nükleer başlıkların miktarını, 31 Aralık 2012’ ye kadar üçte iki azaltarak 6.000-7.000 bin adetten 2.200 adete indirmeyi taahhüt etmiş bulunmaktadırlar.²⁹²

Amerikan planlarına göre 2007 yılında ABD’nin harekate hazır başlık sayısı 3800 civarında oluşacaktır. Yine bu kapsamda tek savaş başlıklı Minuteman-III kıtalararası balistik füzeler muhafaza edilirken, B-2 ve B-52 stratejik bombardıman uçakları da yeni oluşabilecek çok yönlü tehditlere karşı daha 30-40 yıl hizmette kalacaktır.²⁹³

24 Mayıs 2002’de yine aynı iki devlet tarafından imzalanan Antlaşma doğal olarak gölgelese de bu anlaşma içerdiği hususlardan ve taraflarca sahip olunan nükleer silahlarda önemli oranlarda bir indirimi gerçekleştirmesinden çok öte anlamlar taşımaktadır. Öncelikle bu anlaşma Soğuk Savaş döneminin sona ermesinin ardından ABD ve Rusya Federasyonu arasında gerçekleştirilen ve yeni barış döneminin başlatılması için varılan ilk resmi anlaşmadır. Bu anlaşmayla Bush ve Putin birbirlerini bir stratejik tehdit ya da düşman olarak görmeyeceklerini aksine global düzeydeki siyasal, ekonomik ve stratejik meselelerde ve de özellikle global

²⁸⁹ *Adı geçen antlaşma, aynı zamanda Moskova Antlaşması olarak anılmaktadır.*

²⁹⁰ “Stratejik Saldırı Azaltma Anlaşması”, Antlaşma metni için bkz., [http://www.whitehouse.gov/news/releases/2002/05/20020524-3.html], (Erişim Tarihi: Şubat 2008).

²⁹¹ “Füze Kalkanı Bunalımı”, **Hürriyet**, 07 Mayıs 2007.

²⁹² “Strategic Offensive Reductions Treaty (SORT),(Moscow Treaty)”, [http://dtirp.dtra.mil/TIC/synopses/moscow.cfm], (Erişim Tarihi: Şubat 2007).

²⁹³ Ali Külebi, “21. Yüzyılda Nükleer Silahlanma”, **TUSAM**, 22.05.2005, [http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=160&sayfa=44], (Erişim Tarihi: Kasım 2007).

terörle mücadelede ortak hareket edeceklerini, görüş ayrılıklarının bulunduğu konularda ise karşılıklı saygı ve hoşgörüyü ilke olarak kabul edeceklerini resmi olarak belgelemişlerdir.

Yalnız, SORT anlaşması tek bir silahın bile yok edilmesini gerektirmiyor ve ABD ile Rusya'nın silahsızlanma taahhütlerini yerine getirmeleri konusundaki bir başka başarısızlıklarını simgelemektedir. SORT Anlaşması yalnızca “konuşlandırılmış” silahlarda kesintiye gidilmesini sağlıyor ve nükleer silahların tümüyle ortadan kaldırılmasına yol açacak olan çok taraflı bir silahsızlanma anlaşmasını test etme niteliği taşıyan NPT anlaşmasına da uygun düşmemektedir. Buna Bush'un Irak'a (veya muhtemel gördüğü bir başka saldırgana) karşı muhtemelen nükleer silah kullanma ve yeni nükleer silah üretme planlarını eklersek, açıkça görülüyor ki, “ABD hem NPT'yi, hem de diğer uluslararası nükleer silahların yayılmasını önleme ve silahsızlanma anlaşmalarını fiilen ihlal etmektedir”²⁹⁴. Bunun da ötesinde, bütün bunlar Bush Yönetimi'nin küresel güvenlik için yakın bir tehdit oluşturduğunu açıkça göstermektedir.

C. Stratejik Silahların Sınırlandırılması Görüşmeleri

1. Stratejik Silahların Sınırlandırılması Görüşmeleri SALT-I

İngilizce adının ilk harflerinden oluşan SALT (Strategic Arms Limitation Talks) diye bilinen Stratejik Silahların Sınırlandırılması Görüşmeleri, Soğuk Savaş sürecinde, nükleer silahsızlanmanın önemli dönüm noktalarından biri sayılmaktadır. Stratejik Nükleer Silahların Sınırlandırılması önerisini ilk kez ABD 1964 yılında yapmış, SSCB 1966 yılında ABM (Antiballistic Missile-Füzesavar Füze) sistemi kurmaya başladığında da bu önerisini yinelemiştir. SALT'ın birinci süreci fiilen 17 Kasım 1969'da Helsinki'de başlamıştır.²⁹⁵ İki buçuk yılın sonunda, 26 Mayıs 1972 tarihinde Moskova'da ABD Başkanı Nixon ile SSCB Devlet Başkanı Leonid Brejnev

²⁹⁴ Dyakonov D. S., Myasnikov E.V., Sokolov N. N., “Rus-Amerikan İlişkilerinde Nükleer Silahların İndirimi süreci ve Kontrolü: Şimdiki Durumu ve Perspektifleri”, **Moskova Fizik Enstitüsü'ne bağlı Silahsızlanma, Enerji ve Ekoloji Araştırma Merkezi'nin Raporu**, 15 Aralık 2006.

(Д. С. Дьяконов, Е. В. Мясников, Н. Н. Соколов, “Процесс сокращения ядерных вооружений и контроль над ними в российско-американских отношениях: Состояние и Перспективы”, (Центр по изучению проблем разоружения, энергетики и экологии при МФТИ).

²⁹⁵ Veli Yılmaz, **Siyasi Tarih**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul 1998, s.282.

arasında imzalanan SALT-1 çerçevesinde, iki ayrı antlaşma bulunmaktadır. Bunlardan birisi Anti Balistik Füze (ABM) Antlaşması,²⁹⁶ diğeri ise Stratejik Saldırı Silahlarının Sınırlamasını öngören Geçici Antlaşma ve Protokol'dür.²⁹⁷

SALT-I'de kabul edilen iki anlaşma ve bir protokolden başka, bir "Nükleer savaş Riskini Azaltacak Önlemler Antlaşması", bir de "Doğrudan Haberleşme Bağlantısının Geliştiren Antlaşma"²⁹⁸ imzalanmıştır.²⁹⁹

Sözkonusu olan gelişmeleri tek tek ele alıp, kronolojik sırayla inceleyeceğiz.

1.a Nükleer Savaş Riskini Azaltacak Önlemler Antlaşması

İki ülke arasında başlatılan Stratejik Silahların Sınırlandırılması Görüşmeleri sırasında, özellikle bir yanlışlık ya da hata sonucu, istenmeyen bir nükleer savaşın çıkma olasılığının önemli bir sorun olmakta devam ettiği görülmüştü. Bunun üzerine oluşturulan iki komisyon bu konuda neler yapılabileceğini incelemiştir ve "Nükleer Savaş Riskini Azaltacak Önlemler Antlaşması"³⁰⁰ 30 Eylül 1971'de Washington'da imzalanmıştır.

Antlaşma ile her iki taraf, kendi ülkesinde, yanlışlıkla ve emir-komuta zinciri dışında, nükleer silahların kullanılmasını önlemek için örgütsel ve teknik önlemler almayı kabul etmişlerdir. Ayrıca, istenmeyen bir nükleer patlama sözkonusu olursa, taraflar birbirlerini derhal haberdar etmeyi ve yanlışlıkla savaş çıkmasını önlemek ve sözkonusu nükleer silahın zarar vermemesi için her türlü önlemi almayı yükümlenmişlerdir. Şayet tarafından erken uyarı sistemleri uyarıcı sinyaller alır ve bu durum bir nükleer savaş çıkması olasılığını yaratırsa, taraflar birbirleriyle derhal temasa geçeceklerdir. İki taraf, ayrıca, ülke sınırlarını aşan ve

²⁹⁶ Başka bir deyişle Füzesavar Füze Sistemlerinin Sınırlandırılmasına İlişkin Anlaşma.

²⁹⁷ Yılmaz, **İbid.**, s. 284.

²⁹⁸ 20 Haziran 1963 tarihli Kırmızı Telefon Anlaşması'nın bir devamıdır.

²⁹⁹ Gönlübol, **İbid.**, s.476.

³⁰⁰ "Nükleer Savaş Riskini Azaltacak Önlemler Antlaşması", Antlaşma metni için bkz., [http://untreaty.un.org/unts/1_60000/23/17/00044806.pdf], (Erişim Tarihi: Ocak 2008).

öteki ülke doğrultusunda füze atışı yapacaklarsa, bunu önceden bildirmeyi taahhüt etmişlerdir.³⁰¹

1.b Doğrudan Haberleşme Bağlantısının Geliştiren Antlaşma

Uydu haberleşmesi alanındaki teknolojik gelişmeler, iki ülke arasındaki doğrudan iletişimi daha güvenilir, daha kolay ve daha çabuk hale getirilmesini olanaklı yapmaktaydı. Bu gelişmelerin ışığı altında, iki ülke, 30 Eylül 1971 tarihinden sözkonusu Antlaşmayı³⁰² Washington’da imzalamışlardır.

Antlaşma ile, ABD İntersat sistemi, Sovyetler Birliği de Molniya II sistemi ile birer uydu haberleşme hattı kurmuşlardır.³⁰³

1.c Anti Balistik Füze (ABM) Antlaşması

Sovyet Birliği ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki “silah denetimi” sürecinin en önemli halkası, hiç kuşkusuz Stratejik Silahların Sınırlandırılması Görüşmeleridir. Bu görüşmeler çerçevesinde süresiz olmakla, beraber beş yılda bir gözden geçirilmek üzere Moskova’da 26 Mayıs 1972’de SALT-I adı ile anılan stratejik silahların aynı düzeyde dondurulmasını öngören Anti Balistik Füzeler (ABM) Antlaşması³⁰⁴, ABD ve SSCB Başkanları tarafından imzalanmıştır.³⁰⁵

ABM sistemlerini sınırlayan antlaşma iki tarafın anti balistik füze sistemlerini iki bölgeye sınırlamaktaydı. Diğer bir ifadeyle ABM sistemlerinin

³⁰¹ Gerger, **İbid.**, s. 125.

³⁰² “Doğrudan Haberleşme Bağlantısının Geliştiren Antlaşma”, Antlaşma metni için bkz., [http://untreaty.un.org/unts/1_60000/23/17/00044806.pdf], (Erişim Tarihi: Ocak 2008).

³⁰³ Gerger, **İbid.**, s. 125.

³⁰⁴ “Anti-Ballistic Missiles Treaty (Anti Balistik Füzeler (ABM) Antlaşması)”, Antlaşma metni için bkz., [http://www.fas.org/nuke/control/abmt/index.html], (Erişim Tarihi: Ocak 2008).

³⁰⁵ Çaşın, **İbid.**, s.200.

Sınırlandırılması Antlaşması ile her iki ülkeye sadece iki balistik füze savunma sistemi kurma hakkı tanınmaktaydı.

Füze-Savar-Füzeler konusundaki anlaşmaya göre; taraflar, sadece başkentler ile kıtalararası balistik füze mevzilerini savunabileceklerdir. Füzesarar tesisleri başkentler ve ICBM füze üsleri merkez olmak üzere 150 km. çapında bir bölge içinde olacak, en fazla 100 füze ile 100 füze rampası bulunacaktır. Keza, bu füzelerle ilgili radarların sayısı da iki büyük ve 8 küçük radar olarak sınırlandırılacaktır.

Füze-Savar-Füze'lerde anlaşmanın kolay yapılmasının ve bu füzelerin sadece başkentlere inhisar ettirilmesinin sebebi, ABM sisteminin çok karmaşık ve pahalı olmasından ve ayrıca, saldırgan füzeleri havada yakalama yeteneğinin de çok fazla olmamasından ileri gelmekteydi.

Süresiz olan 16 maddelik bu anlaşmaya göre, taraflar, karada üslenmiş sabit ICBM fırlatıcısı (mevcutlar haricinde) inşa etmeyecek³⁰⁶ ve kendi toprakları dışında bu tür savunma sistemleri kurmamayı taahhüt etmişlerdir.

İki ülke arasındaki silahlanma yarışını körükleyici bir etki yapan ve stratejik istikrarı bozma eğilimi gösteren balistik füze savunma sistemlerini sınırlayan bu antlaşmanın, ayrıca, her 5 yılda bir gözden geçirilmesi de kararlaştırılmıştır. 1977'de yılındaki ilk gözden geçirme görüşmesi sonunda taraflar antlaşmanın devamında yarar gördüklerini açıklamışlardır.

Fakat, “11 Eylül olaylarının tehdit algılamalarında meydana getirdiği parametre değişimi sonucu Bush yönetimi, neo-realist perspektifte sert güçle ABD'nin küresel hegemonyasını pekiştirecek olan füze kalkanı projesinin bütçeden büyük paylar aktararak etkinleştirilmesine karar vermiştir”³⁰⁷. Bu amaçla Bush yönetimi 2002 tarihinde ABM anlaşmasından çekilmiş, buna karşı, Rusya da bir misilleme olarak “Stratejik Silahların Azaltılması Anlaşması”ndan³⁰⁸ çekilerek tepki

³⁰⁶ Özgür, *İbid.*, s. 202.

³⁰⁷ Muharrem Ekşi, “Uluslararası Sistemde Paradigma Değişimi Olasılığı: Füze Kalkanı Projesi ve ABD-Rusya İlişkileri”, [http://www.globalstrateji.org/TUR/Icerik_Detay.ASP?Icerik=1326], (Erişim Tarihi: Ocak 2008).

³⁰⁸ *The Strategic Arms Reduction Treaty, START-II.*

göstermiştir. 2002 yılından itibaren Bush Yönetimi füze kalkanı projesini geliştirmek için bütçeden büyük paylar aktarmaya başlamıştır.

1.d Stratejik Saldırı Silahlarının Sınırlanmasını Öngören Geçici Antlaşma ve Protokol

17 Kasım 1969'da, Sovyet Rusya ile ABD arasında başlayan Stratejik Silahların Sınırlandırılması (SALT) görüşmeleri iki buçuk yıl kadar sürdü. Bu süre içinde tartışmaların ağırlık noktasını, "Stratejik Füzelere denemeler, kıtalararası Balistik Füzelere ile Denizaltılardan atılan Balistik Füzelere (SLBM) teşkil etti. Bunlara saldırgan füzelere denilmektedir ve bilhassa kıtalararası füzelere (ICBM) içinde MIRV denemeler çok başlıklı ve her nükleer başlığın aynı hedefe yöneltebildiği füzelere vardı. "Saldırgan" olarak ifade edilen kıtalararası füzelere (ICBM) ve (SLBM) konusunda beş yıl süreli 8 maddelik bir "geçici anlaşma" imzalanmıştır.

Dört yıl süren yoğun diplomatik ve askeri çalışmalar sonunda³⁰⁹ bu iki çeşit füzelere kapsayan SALT-I Antlaşması³¹⁰, 26 Mayıs 1972'de Moskova'da ABD Cumhurbaşkanı Richard Nixon ile Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreteri Leonid Brejnev arasında imzalandı. Söz konusu olan Anlaşma 3 Ekim 1972'de yürürlüğe girmiştir. Antlaşma, taraflar arasındaki görüşmelerin daha kapsamlı bir sonuca ulaştırılması kararıyla, 5 yıl için imzalanmış ve anlaşmanın sona erdiği tarihte³¹¹ taraflar anlaşma hükümleri ile çelişen davranışlardan kaçınma kararı almışlardır.

Bu anlaşma ile taraflar, 1 Temmuz 1972'den itibaren, ICBM olsun, SLBM olsun, yeni kıtalararası füze yapmamayı taahhüt ediyorlardı. Bununla birlikte, bu füzelere de kesin olarak sınırlandırılması hususunda bir anlaşma yapmak için müzakerelere aktif olarak devam edeceklerdi.

Anlaşma, tarafların mevcut ve yapım halindeki kıtalararası balistik füzelere, anlaşmanın imzalandığı tarihteki sayıda dondurmaya öngörmüştür.

³⁰⁹ Cemal Özkan, "Orta ve Kısa Menzilli Nükleer Başlıklı Füzelere Kaldırılması ve Bunun NATO Savunma Stratejisi Üzerindeki Etkileri", **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, 13 Mart 1988, s. 314.

³¹⁰ "SALT-I Antlaşması", Antlaşma metni için bkz.,

[<http://www.fas.org/nuke/control/salt1/index.html>], (Erişim Tarihi: Ocak 2008).

³¹¹ 3 Ekim 1977.

Ayrıca, kıtalararası balistik füzeler ile denizaltıdan atılan balistik füzelerin toplam sayısı da sınırlandırılmıştır ve denizaltıdan atılan balistik füzelerle bu füzeleri atabilen denizaltı sayısına da bir tavan getirilmiştir.

Anlaşmanın imzalandığı tarihte ABD'nin 1054, Sovyet Birliği'nin ise 1618 kıtalararası balistik füzesi bulunmaktaydı.

Anlaşmanın 3. maddesiyle, her iki tarafa Kıtalararası Balistik Füzeler (ICBM) ve Denizaltılardan Atılan Balistik Füzeler (SLBM) ile Nükleer Güçlü Denizaltılar (SSBN) bakımından aşağıda belirtilen sınırlamaları kabul etmiştir.³¹² Bunlardan, ICBM miktarında indirim yapmak koşulu ile SLBM ve Nükleer Denizaltı Miktarlarında artırım yapılabileceği, ancak bunun ABD için 44 nükleer denizaltı ile 170 SLBM'yi, SSCB için ise 62 nükleer denizaltı ile 950 SLBM'yi geçmeyeceği kabul edilmiştir. Aslında, Amerika aleyhine olan bu farklılık, Amerika'nın kendi denizaltılarının ve kıtalararası füzelerinin teknolojik üstünlüğüne güvenmesinden ileri gelmekteydi.³¹³ Bu tavan sayılara ulaşabilmek için de, tarafların 1964 öncesi eski kıtalararası balistik füzelerinden ya da denizaltıdan atılabilen füzelerinden aynı miktarlarda sökmeleri kabul edilmiştir. Yani, tavan sayılara ulaşmaya kadar yeni denizaltılardan atılabilen balistik füzeler ancak eski karadaki ve denizdeki füzelerin yerine üretilebilecektir.³¹⁴

SALT-I Anlaşmasının, nükleer silah yarışını belirli bir ölçüde durdurmak ve genel savaş tehlikesini azaltması bakımından yararlı olduğunu söyleyebiliriz. ABD ve SSCB'yi bu antlaşmayı imzalamaya iten en önemli neden, güvenliklerini arttıracaklarına dair olan inançlarıydı. Nükleer alandaki hızlı teknolojik gelişmeler, aslında hem ABD hem de SSCB için korku unsuru olma özelliği taşımaktaydı. Karşı tarafın ulaştığı gücün sınırlarını bilememek gibi önemli bir belirsizlik durumu, bu korkunun önemli yaratıcısı konumuna gelmiştir. SALT-I antlaşması ile nükleer dengeye istikrar kazandırma yani bir bakıma güvenliği tesis etme çabası gündeme

³¹² Gönlübol, **Uluslararası Politika , İlkeler ...**, s.476.

³¹³ Рогов С.М. Российско-американские отношения: итоги и перспективы, **США – Экономика, Политика, Идеология**, 1996, №11, с. 6. (Rogov S.M. Rusya Amerika İlişkileri: Sonuçlar ve perspektifler, **ABD-İktisat, Siyaset, İdeoloji**, Moskova, 1996, No: 11, s. 6).

³¹⁴ Hallük Gerger, **Soğuk Savaşın Yumuşamaya: Helsinki Son Belgesi Ekli**, Ankara, Işık Yayınları, 1980, s.97.

gelebildiği için, ABD ve SSCB bu antlaşmayı imzalamışlardır.³¹⁵ Özellikle Çin ile gergin bir dönem yaşayan SSCB'nin en azından Batıdan gelen baskıyı azaltmak için bu antlaşmayı bir fırsat olarak gördüğünü düşünüyoruz. SALT-I'in belki de en cazip yanının silahlanma yarışını yavaşlatarak iki devleti de önemli bir maddi külfetten kurtarması olduğunu da burada belirtmek gerekecektir. Zira ABM sistemlerinin maliyetlerinin iki devlet için de yabana atılmayacak kadar fazla olduğu bilinmektedir.

Anlaşma, ana metin dışında, bir protokol ve üzerinde uzlaşılan açıklamalar, ortak mutabakat metinleri ve tek taraflı beyanlardan oluşmaktadır. Ancak, SALT-I konunun daha ayrıntılı ele alınmasını SALT-II'ye bırakmıştır.³¹⁶

Nitekim, Amerika ve Sovyet Rusya, SALT-I Antlaşmasını imzaladıktan üç gün sonra, 29 Mayıs 1972'de Moskova'da imzaladıkları protokol ile iki ülke arasındaki temel ilkeleri tespit ve ilan etmişlerdir:

“12 ilkeyi ihtiva eden bu belgeye göre, her iki taraf, nükleer çağda barış içinde bir arada yaşamadan başka alternatif olmadığını kabul ederek, aralarındaki münasebetlerin tehlikeli boyutlara varmasını önlemeye; birbirleri aleyhine avantaj sağlamamaya; karşılıklı çıkarları konusunda birbirlerine devamlı temas halinde olmaya; stratejik silahlar da dahil olmak üzere tam ve genel bir silahsızlanma için çaba harcamaya; aralarında ticari ve ekonomik, teknik ve teknolojik işbirliğini arttırmaya; kültürel münasebetlerini geliştirmeye; dünya meselelerinde birbirinden daha üstün bir durum elde etmemeye ve bütün devletlerin egemen eşitliğine saygı göstermeye çalışacaklardı.”³¹⁷

2. Stratejik Silahların Sınırlandırılması Görüşmeleri SALT-II

SALT-I çalışmalarının 26 Mayıs 1972'de olumlu sonuçlar vermesinden sonra, iki “Süper Devlet” 21 Kasım 1972'de Cenevre'de SALT-II görüşmelerine

³¹⁵ Sönmezoğlu, *İbid.*, s.449.

³¹⁶ Tayyar Arı, *İbid.*, s. 587.

³¹⁷ *İbid.*

başlamışlardır³¹⁸. Görüşmelerde iki yıl hiçbir gelişme kaydedilmemiştir. 1973 yılında Washington’da yapılan doruk düzeyindeki toplantıda iki devletin yöneticileri stratejik saldırı silahlarının hem niteliksel, hem de niceliksel yönleri üzerinde durulması hususunda görüş birliğine varınca, SALT-II görüşmelerine ilk kez siyasi bir dürtü kazandırılmış olmaktadır.³¹⁹ 1974 yılının Haziran ve Temmuz aylarında Moskova’da yapılan doruk toplantısında, ilk düşünüldüğü biçimde sürekli bir anlaşma yerine, daha da gerçekçi olmak için, 1985 yılına dek sürecek bir anlaşmanın yapılması üzerine görüş birliğine varılmıştır. Fakat, SALT-II görüşmelerinde asıl gelişme, Başkan Ford ile Genel Sekreter Brejnev’in 1974 yılının sonuna doğru Vladivostok’da yaptıkları toplantıda kaydedilmiştir. 24 Kasım 1974’te Ford ve Brejnev tarafından Vladivostok’ta imzalanan geçici antlaşmayla tarafların sahip olabilecekleri gönderme araçları 2400 sınırlanmıştır.

ABD ve SSCB görüşmeleri sürdürmeyi tercih etmiş ve 1979’da daha kapsamlı bir antlaşma yapılması sağlanmıştır. “Zorlu ve çetin geçen 7 yıllık bir sürecin ardından 18 Haziran 1979’da Viyana’da Jimmy Carter ve Leonid Brejnev arasında imzalanan”³²⁰ SALT-II Antlaşması³²¹ zamanında her iki tarafın sahip olduğu stratejik nükleer kuvvetlerin bulundurulmasıyla ilgili belirlenen tavan; ABD için 1751, Sovyetler Birliği için 2400 lançer olarak tespit edilmiştir. Ayrıca, bu antlaşmada:

1. Tavan rakamlar aşılmamak koşulu ile taraflar, atma sistemleri terkinde değişiklik yapabilirler;
2. Taraflar, mevcut olanların dışında ilave ICBM sabit lançer tesisi yapmamayı kabul ederler;
3. Mevcut füze sistemlerinde harp başlığı miktarı artırılmayacaktır;

³¹⁸ “Treaty Between the United States of America and the Union of Soviet Socialist Republics on the Limitation of Strategic Offensive Arms”, [<http://www.armscontrol.org/documents/salt2.asp>], (Erişim Tarihi: Şubat 2008).

³¹⁹ Gönlübol, **İbid.**, s. 484.

³²⁰ Yılmaz, **İbid.**, s.283.

³²¹“Strategic Arms Limitation Treaty (SALT-II)”, Antlaşma metni için bkz; [<http://www.fas.org/nuke/control/salt2/index.html>], (Erişim tarihi: Ocak 2008).

4. Antlaşmanın devamı süresince, taraflar, birden fazla olmamak koşulu ile seyyar, ya da sabit yeni bir silah sistemi geliştirebilirler, ancak bu yeni silah sisteminin MIRV harp başlığı sayısı 10'dan fazla olmayacaktır.³²²

Sözkonusu olan Antlaşma taraflara ilk başta 2400 gönderme aracına sahip olmaları hakkı verilmekle beraber 1981'den başlamak üzere bu sayı 2250'ye düşürmeleri öngörülmektedir. Tarafların sahip olabilecekleri MIRV'li³²³ balistik füze rampası 1200'ü geçemeyecek ve bunların en fazla 820'si MIRV'li karadan atılan kıtalararası balistik füzelerden oluşabilecekti. Bu arada "ağır" ve çok başlıklı kıtalararası füzelerin sayısı da imza günü tarafların sahip olduğu sayıda dondurulmuştur.³²⁴ Ayrıca, balistik sayılarına sınırlama getirilmiştir.³²⁵

Kapsamlı bir antlaşma olarak nitelenebilecek olan SALT-II, taraflara özellikle denizlerdeki caydırıcı kuvvetlerini sınırlamalar çerçevesinde hareket ettirebilme fırsatı tanımış ve denizaltılardan atılan gönderme araçlarında (balistik füze sayılarında) bir sınırlamaya gitmemiştir.

SALT-II, 1922 Washington ve 1930 Londra Deniz Silahsızlanmaları antlaşmalarından beri, son 50 yıl içinde gerçekleştirilmiş ilk silahsızlanma antlaşması özelliğini taşıyabilecekken ABD kongresi tarafından onaylanmadığı için yürürlüğe girmemiştir. Bundaki temel sebep, stratejik üstünlüğün SSCB'ye kapıtıldığı yönündeki eleştiriler olmuştur.³²⁶ Bunun yanında Aralık 1979'da SSCB'nin Afganistan'ı işgal etmesi, antlaşmanın Kongre tarafından onaylanmaması için ayrı ve belki de en önemli sebebi teşkil etmiştir.³²⁷ İşgal olayı üzerine, ABD tereddütsüz olarak SALT-II Antlaşmasını onaylamaktan vazgeçmiştir. Çünkü Afganistan'ın

³²² Yılmaz Usluer, "Silahsızlanma Silahların Kontrolü ve Türkiye", **M.5 Savunma ve Silah Sistemleri Dergisi**, Aralık-Ocak 1988, s. 36.

³²³ *MIRV - bağımsız olarak hedefe yönlenebilen çok başlıklı füze.*

³²⁴ Haluk Gerger, **Soğuk Savaşın Yumuşamaya**, Işık Yayıncılık, Ankara, 1980, s. 97

³²⁵ *Örneğin, karadan atılan MIRV'lerin taşıyabilecekleri başlık sayısı 10, denizaltılardan atılan MIRV'lerin ise 14 olacaktır.*

³²⁶ *İmzalandıktan hemen sonra Carter tarafından Senato'nun onayına sunulmakla beraber kamuoyunda Antlaşmanın Amerikan aleyhine olduğu tartışılmaya başlamıştır. Dolayısıyla Sovyetler Birliği'nin 1979 Aralık ayında Afganistan'ı işgal üzerine Başkan Carter, zaten Amerikan çıkarlarına aykırı olduğu eleştirilerine maruz kalan antlaşmayı Senatodan geri çekmiştir.*

³²⁷ "SALT-II Antlaşması", [<http://www.fas.org/nuke/control/salt2/index.html>], (Erişim Tarihi: Ocak 2008).

SSCB tarafından işgali, Orta Doğu'da, en az stratejik silahlar anlaşması kadar önemli bir stratejik değişiklik yapabilirdi. Kaldı ki, SSCB'nin Afganistan'ı işgali ABD kamuoyunda, *detant* ve silahsızlanma konusunda SSCB'nin samimi olmadığı ve yumuşamayı kendi yayılma ve genişleme tasarıları için müsait bir fırsat olarak gördüğü şeklinde değerlendirilmiştir.

SALT-II'nin onaylanmamasının diğer bir nedeni de, anlaşmada, nükleer harp başlıklarının esas olarak alınmış olmasıdır. Sovyetlerin 1398 kıtalararası füze de yaklaşık 6400 nükleer harp başlığı varken, ABD'nin 1049 adet kıtalararası füzesinde 2149 harp başlığı bulunmaktadır. Bu nedenle SALT-II, ICBM başlıklarında bir denge yerine, Sovyetlere bire üç oranında lehte bir durum yaratmıştır.³²⁸

Netice olarak, SALT-II doğmadan değil, ama doğduktan biraz sonra, çok kısa bir ömürle sona ermiş oldu.³²⁹ Antlaşma yürürlüğe girmemiş olsa da tarafların daha sonra SALT-I ve SALT-II'ye uyma konusunda açıklamalarda buldukları görülmüştür.³³⁰

D. Stratejik Nükleer Silahların İndirimi Görüşmeleri START

Washington ile Moskova arasında “yumuşama” döneminin ilk mihenk taşı olan SALT-I, 1979'da yeni bir anlaşmayla (SALT-II) sonuçlanan, stratejik silahların sınırlandırılmasına ilişkin yeni görüşmelerin başlamasına da temel oluşturdu. Bununla birlikte ABD'de SALT'a karşı çıkanlar, bu antlaşmaların büyük ölçüde SSCB'nin lehine olduğunu ileri sürmüşlerdir. Sonuçta ABD Senatosu SALT-II'yi onaylamayı reddetti ve 1980'de Ronald Reagan Beyaz Saray'a seçilince, görüşme sürecine tamamen karşı olanlar, kendilerini iktidarda bulmuşlardır. Gene de ABD, tıpkı SSCB gibi SALT-II Antlaşması'nın metnine uydu, ama iki süper güç arasındaki bütün görüşmeler dondurulmuştur.

³²⁸ Usluer, **İbid.**, s. 36.

³²⁹ Yılmaz, **İbid.**, s.283.

³³⁰ Richard Betts, “Nuclear Weapons”, Joseph S. Nye, Jr., ed., **The Making of America's Soviet Policy**, New Haven, Yale University Press, 1984, s. 118.

START (Strategic Arms Reduction) adı verilen yeni görüşmeler tekrar 1983'te, bu sefer yeni Amerikan görüşleri temelinde, başlayabildi. Bu sefer silahları “sınırlamak” yerine “azaltmak” söz konusuydu. Yani, müzakerelerin başlatılmasının esas amacının, SALT-II'nin onayını geciktiren sebepleri ortadan kaldırmak, stratejik silahların sayısını sadece sınırlamak değil, aynı zamanda azaltmak olduğu söylenebilir.

1. START-I Stratejik Silahların İndirimi Antlaşması

1980'de ABD Başkanı olan Ronald Reagan, başlangıçta SALT-II antlaşmasına karşı bir tutum takınmasına karşın, büyük ölçüde NATO'nun Avrupalı müttefiklerinden gelen baskılar karşısında 30 Haziran 1982'de Cenevre'de yeniden bir araya gelerek kısaca START (Stratejik Silahların Azaltılması Görüşmeleri Strategic Arms Reduction Talks) diye adlandırılan Stratejik Silahların Azaltılması görüşmelerine başlamışlardır.³³¹

Bu görüşmelerin ana fikrine göre ABD'nin sunduğu teklife göre her iki taraf da, (her biri için) nükleer başlıklarının sayısını yaklaşık 7.000'den 5.000'e, ICBM'lerin sayısını ise 850'ye indirecek ve savaş başlıklarının da yalnızca 2500'ü karada üslenmiş füzelere yerleştirilebilecekti.³³² Bu teklifi, SSCB tek taraflı bulduğunu ilan ederek aslında SALT-II antlaşması konusunda görüşmelere devam etmek istediğini bildirmiştir. Ancak, 1983 tarihli Avrupa'daki INF krizi³³³ nedeni ile ve Reagan'ın uzayda füze savunması temeline dayanan Stratejik Savunma Girişimi (SDI) çalışmalarını başlatması üzerine Sovyet tarafı görüşmelerden çekilmiştir.³³⁴

Gorbaçov'un SSCB dış politikasına getirdiği canlılık sayesinde 1985'te tekrar başlayan START görüşmeleri, daha kolay anlaşmaya varmak için üç ayrı bölüme ayrıldı. Stratejik nükleer silahlar, orta menzilli füzeler ve uzay silahları. İki önderin 1986 Ekim'inde katıldığı Reykjavik zirvesinde görüşmeler, Reagan'ın SDI'da

³³¹ Gönlübol , **İbid.**, s.495.

³³² “START-I”, [http://www.fas.org/nuke/control], (Erişim Tarihi: Ocak 2008).

³³³ *Söz konusu olay NATO'nun Avrupa'ya Cruise ve Pershing II gibi orta menzilli füzeler yerleştirmesidir.*

³³⁴ Sönmezoğlu, **Uluslararası Politika ve Dış Politika...** , s.453.

ısrarı yüzünden başarıya ulaşamamışsa da, 1987'de orta menzilli füzeler üzerinde anlaşmaya varılmasıyla START'ın önündeki engeller kalktı. Sovyetler Birliği, 1989 Eylül'ünde SDI konusunda yumuşamadı ve ABD'nin yeni Başkanı George Bush'a görüşme önerisinde bulunmuşlardır. İlk önder 1990 Haziran'ında Washington'da bir araya gelerek START kapsamına giren konularda bir ön anlaşmaya vardılar.

Yukarıda denildiği gibi, START müzakerelerinin başlatılmasının esas sebebi SALT-II'nin uygulamasını engelleyen olayları ortadan kaldırmak, stratejik silahları da sadece sınırlandırmak değil azaltma yöntemini de uygulayabilmektir. Aradaki anlaşmazlıklar konusunda uzlaşma sağlanınca, Stratejik Nükleer Silahların indirimi amacıyla başlayan görüşmeler sonunda 31 Temmuz 1991 yılında Moskova'da Bush ve Gorbaçov START Antlaşmasını imzalamıştı.³³⁵

START Antlaşması, 10 protokol ve ekleri de dahil 700 sayfadan oluşmaktadır. Bu tarihi belgeler iki ülkenin stratejik taarruz silahlarını azaltarak sınırlandırmalarına ilişkin kuralları içermektedir. Antlaşma ile iki ülke de ellerinde bulunan stratejik nükleer silahlarda ortalama % 30'luk bir indirimi kabul etmişlerdir.³³⁶ Yine antlaşmaya göre, 1999 yılına kadar ABD'nin elinde bulunan nükleer füze ve bombaların sayısının 12 binden 9 bine, SSCB'ninkilerinin de 11 binden 7 bine düşürülmesi karara bağlanmıştır.³³⁷ Nükleer savaş başlığı taşıyabilecek nitelikteki füze ve denizaltılar için 1600 tavanını öngören antlaşma, on beş yıl süre ile yürürlükte kalacak ve süre bitimlerinde beşer yıllık uzatmalara gidilebilecek biçimde düzenlenmiştir.³³⁸

İmzalanan START-I Antlaşması dakikada 8.000 -9.000 mil gibi korkunç bir hıza sahip olan ICBM'ler konusunda tarafların en ciddi indirimlerde bulunduğu ilk antlaşma olmuştur. START-I süper devletlerin artık topyekun caydırma yerine

³³⁵ "START-I", [<http://www.fas.org/nuke/control/start1/index.html>], (Erişim Tarihi: Ocak 2008).

³³⁶ *START Antlaşması hem her iki tarafın konuşlandırabileceği stratejik nükleer silahlar için eşit tavanlar teşkil etmektedir. Antlaşmaya göre taraflarda toplam savaş başlığı sayısı 6000 adet (önceden 10000 idi) fırlatma vasıtaları 1600 adet, Ağır Balistik Füze savaş başlıklarının 1540 adet seviyesine indirilmesine karar verilmiştir, Linton F. Brooks, "Stratejik Silahların İndirimi Antlaşması savaş riskini azaltıyor", NATO Dergisi, 1991, No: 4, s. 7.*

³³⁷ David Anderson, **The Achievements of the Strategic Reduction Treaty and Future Possibilities for Strategic Arms Reduction** , Published by the Department of the Parliamentary Library, Australia, 1991, s. 12.

³³⁸ Sönmezoğlu, **Uluslararası İlişkiler ...**, s.638.

minimum caydırma stratejisini benimsemeleri anlamına gelmektedir. 1992’de süper devletlerin her biri halen 10.000 savaş başlığına sahip bulunmaktaydı. Antlaşmaya göre 1999’a kadar ABD bu sayıyı 8.500’e SSCB ise (Rusya, Beyaz Rusya, Ukrayna ve Kazakistan) 6.500’e indirecekti. Bunun dışında taraflar en fazla 6.000 savaş başlığı bulunduran 1.600 adet ICBM’ye sahip olabileceklerdi. Taraflar geri kalan savaş başlıklarını uçaklara yerleştirilen Cruise’lerde kullanabileceklerdi. Denizaltıdan atılan kıtalararası balistik füzelerin (SLBM) sayısı 880’i geçmeyecekti.³³⁹ Bunların dışında Sovyetler, MIRV’li olan SS-18 stokunun yarısını imha edecekti. START-I ile denetim sistemi de getirilmekte ve buna göre önceden haber vererek tarafların birbirlerini karşılıklı denetmeleri söz konusu olabilecekti.³⁴⁰

Antlaşmadaki indirimler ve sınırlamalar son derece müdahaleci denetim prosedürünün koşulları altında gerçekleştirilecektir. Her bir taraf diğer tarafın bütün önemli stratejik konuşlandırmalarının denetimi üzerine temellenmiştir. Toplam olarak 12 farklı denetim tipini, ayrıca hareketli ICBM ya da bunların ön aşamaları olan tesislerin devamlı denetim altında tutulmasını içermektedir.

Bu süreç içinde SSCB'nin dağılmasını takiben Rusya Federasyonu, Ukrayna, Beyaz Rusya ve Kazakistan nükleer silah sahibi devletler olarak SSCB'den ayrılmış ve bu sebepten 23 Mayıs 1992’de ABD ile Lizbon Protokolü’nün imzalamışlardır. START-I Antlaşması Rusya Federasyonu, Beyaz Rusya ve Kazakistan tarafından 1992-1993 yılları arasında onaylanmış. Ancak Ukrayna Parlamentosu onaylamamıştır. Bu sebeple START-I bir süre yürürlüğe girememiştir. Bu durum Rusya Federasyonu ve Batılı Devletlerin Ukrayna üzerine baskı yapması ve Ukrayna Parlamentosu'nun 18 Kasım 1993’te START-I’i ve Lizbon Protokolü’nü şartlı olarak onaylaması sonucu ortadan kalmıştır. 13-15 Ocak 1994 tarihleri arasında Clinton-Yeltsin arasında gerçekleşen Moskova Zirvesine 14 Ocak’ta Ukrayna’nın iştiraki ile üç ülkenin devlet başkanları Ukrayna’nın topraklarındaki SSCB’den kalan

³³⁹ *SLBM’ler bir ilk vuruşa kolaylıkla vurularak bertaraf edilemeyen silahlar oldukları için elinde bulunduran tarafa önemli bir ikinci vuruş yeteneği sağladığından caydırıcı özellikleri oldukça fazladır.*

³⁴⁰ Conway W. Henderson, **International Relations, Conflict and Cooperation at the Turn of the 21th Century**, New York, McGraw Hill, 1998, s. 323.

bütün nükleer silahların imhası şartıyla Rusya Federasyonu'na devredilmesini kararlaştıran anlaşmayı Kremlin'de imzalanmıştır.³⁴¹

START-I Antlaşması 15 yıl süre ile yürürlükte kalacak ve süre bitimlerinde beşer yıllık uzatmalara gidilecek şekilde düzenlenmiştir.

START-I Antlaşması'ndan sonra her iki ülke lideri, nükleer silahlarda köklü indirimi öngören planlar ileri sürmüşlerdir. ABD Başkanı G.Bush'un 28 Eylül 1991 tarihinde yaptığı önerinin temel maddeleri şunlardır:³⁴²

- a) Yurt dışında bulunan ve karadan fırlatılan kısa menzilli füzelere ait tüm nükleer savaş başlıklarının imha edilmesi,
- b) Savaş gemileri ile denizaltıların tüm kısa menzilli nükleer silahlardan arındırılması,
- c) Stratejik bombardıman uçaklarının günlük alarm durumundan çıkartılması,
- d) On savaş başlığı taşıyan MX füzesinin raylı arabalara yerleştirilmesi planından vazgeçilmesi,
- e) Kısa menzilli nükleer saldırı füzelerinin yok edilmesi
- f) ABD ve SSCB'nin ellerinde bulunan tüm çok başlıklı Kıtalararası Balistik Füzelere için anlaşmaya varmaları,
- g) ABD'ye ait tüm stratejik ve nükleer güçlerin kumanda ve denetimini geliştirmek için yeni bir stratejik kumanda sisteminin kurulması,
- h) Tek savaş başlığı taşıyan "Midgetman" füzesi için gezici bir fırlatıcı geliştirilmesine ilişkin plandan vazgeçilmesi.

³⁴¹ Saffet Akbulut, Süleyman Ertekin, **Dünyadaki Silahsızlanma Çalışmaları ve Türkiye**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1995, s. 11.

³⁴² Anderson , **İbid.**, s.14.

Bu planın açıklanmasından sonra SSCB lideri Gorbaçov'un 5 Ekim 1991 tarihinde açıkladığı indirim planı ise şu biçimdedir.³⁴³

- a) Tüm kısa menzilli nükleer füzeler ve nükleer top mermilerinin yok edilmesi,
- b) Nükleer bombardıman uçakları ile beş yüz kadar uzun menzilli füzenin alarm durumundan çıkarılması,
- c) Stratejik silahlarda START Antlaşması'nda kabul edilenden daha fazla indirim yapılması ve buna göre Sovyet füze ve ordu mevcudunun azaltılması,
- d) Nükleer denemelere bir yıllık moratoryum konulması,
- e) Kıtalararası Balistik Füzelelerin geliştirilmesine son verilmesi ve eldekilerin sabit depolarda konuşlandırılması, SSCB'nin Yıldız Savaşları diye bilinen projeye katılması.

Yapılan tüm bu açıklamalar dünyada olumlu karşılanırken, bir yandan da nükleer silahların yaygınlaşması nedeniyle SDI projesinin önem kazanmasına yol açmıştır. Bu çerçevede sürdürülen görüşmeler Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ABD ile Rusya arasında gerçekleşmiştir.³⁴⁴

2. START-II Antlaşması

1991'de SSCB ve Gorbachev'in siyasal yaşamının sona ermesi ve Boris Yeltsin'in yeni Rus liderliğini ele geçirmesiyle beraber bundan sonraki görüşmeler SSCB ve Gorbachev yerine Rusya ve onun lideri Yeltsin ile yürütölmeye başlamıştır.

START-I Antlaşması'nı daha da genişleterek stratejik nükleer silahlarda daha alt düzeylerde uzlaşmayı gerçekleştirmek amacıyla ABD ve Rusya Federasyonu

³⁴³ Sönmezoğlu, **Uluslararası İlişkiler...**, s.639.

³⁴⁴ Özgür, **İbid.**, s. 206.

arasında 3 Ocak 1993 tarihinde Clinton ve Yeltsin Moskova'da START-II Antlaşması'nı imzalamışlardır.³⁴⁵

START-II Antlaşması³⁴⁶ “5+2” formülü ile de tanınmaktadır. Antlaşmada “5” ile ifade edilen beş indirim konusu, bombardıman uçakları, nükleer başlıklar, nükleer silahlar, konvansiyonel silahlar ve uzayda ortak çalışma olarak saptanmıştır. Antlaşmada “2” ile ifade edilen konu ise ABD ve Rusya Federasyonu arasında, ekonomik ve mali işbirliğinin geliştirilmesi olarak karara bağlanmıştır.³⁴⁷

İmzalanan START-II ile beraber 1 Ocak 2003 tarihine kadar ABD, sahip olduğu stratejik nükleer savaş başlığının sayısını 3.500'e, Rusya ise 3.027'ye indirecekti.³⁴⁸ Ayrıca taraflar MIRV sistemlerinden vazgeçecekler ve yalnız tek savaş başlığı taşıyan ICBM'ler bulundurabileceklerdi. Bu çerçevede Rusya elinde kalan, karada konuşlu çok başlıklı kıtalararası balistik füzeler SS-18'leri imha edilecekti. Taraflar denizaltından atılan balistik füze başlığı adedini 1750-1700 seviyesine indirecek, ağır bombardıman uçaklarından savaş başlıkları 1250-750³⁴⁹ olacak ve toplam atma aracı miktarı 1600 olacaktı.³⁵⁰

1994'te Bill Clinton ve Boris Yeltsin arasında varılan anlaşmayla START-II'de öngörülen hedeflere 2003'ten önce varılması kararlaştırıldı. 1996 Ocağında Amerikan Senatosunda onaylanan Antlaşma Rusya Parlamentosuna ilk defa 1995'te sunulmuş olmasına karşılık, Duma tarafından birkaç defa ertelendikten sonra 2000 Nisanda onaylanmıştır.

11 Eylül olaylarının, tehdit algılamalarında meydana getirdiği parametre değişimi sonucu Bush yönetimi, neo-realist perspektifte sert güçle ABD'nin küresel hegemonyasını pekiştirecek olan füze kalkını projesinin bütçeden büyük paylar aktararak etkinleştirilmesine karar vermiştir. Bu amaçla Bush yönetimi Aralık 2002

³⁴⁵ Akbulut, **İbid.**, s. 14.

³⁴⁶ “START-II”, [http://www.fas.org/nuke/control/start2/index.html], (Erişim Tarihi: Ocak 2008).

³⁴⁷ Sönmezoğlu, **Uluslararası İlişkiler...**, s.640.

³⁴⁸ McGeorge Bundy, William J. Crowe, Jr. Ve Sidney Bull, “Reducing Nuclear Danger”, **Foreign Affairs**, Vol. 72, No. 2, (Spring 1993), s. 53.

³⁴⁹ Akbulut, **İbid.**, s. 14.

³⁵⁰ Bknz., Ek-III, s. 127.

yılında ABM anlaşmasından çekilmiş, buna karşı, Rusya da bir misilleme olarak START-II Anlaşması'ndan çekilerek tepki göstermiştir.³⁵¹

Böylece, 1993 yılında yine ABD ve Rusya Federasyonu arasında imzalanan ve nükleer savaş başlıklarını 3.500'e indirmeyi hedefleyen START-II Anlaşması ise yukarıda denildiği gibi, Rusya tarafından ancak 2000 yılında onaylanmıştır. Ancak antlaşma kağıt üstünde kalmıştır.³⁵²

3. START-III Görüşmeleri

START-I ve START-II anlaşmalarının uzantısı olarak ise, silahsızlanma sürecini ileriye götürmek amacıyla 31 Aralık 2007 tarihinde START-III görüşmelerine başlanması planlanmıştır.³⁵³ START-II'nin onaylanmasından sonra silahlarda yine büyük indirim öngören START-III görüşmeleri için 19 Nisan 2000 tarihinde iki ülkenin yetkilileri, Rusya'nın Cenevre'deki diplomatik temsilciliğinde kapalı kapılar ardında görüşmeye başlamıştır.

Görüşmelerde, var olan tüm stratejik silah ve başlıklarının % 30 ila % 45 arasındaki oranlarda imha edilmesi konuşulması planlanmaktadır.³⁵⁴ Bu antlaşma ilk kez stratejik nükleer savaş başlığı envanterlerinde ve stratejik nükleer savaş başlıklarının imhasında şeffaflık getirecek maddeler içerecekti. START-III uygulandığı zaman ABD ve Rusya'nın konuşlandırılmış stratejik nükleer savaş başlıklarına her bir ülke için 2000-2500 arasında indirim getirecekti, ki bu miktar Soğuk Savaş yıllarındaki en yüksek miktarın %80'i demektir. START-II Anlaşması gecikince bir çözüm amacıyla başlatılan START-III görüşmeleri, esnasında Rusya'nın nükleer savaş başlıklarını 1500'e indirilmesini önerdi fakat bu anlaşma hiç uygulanamamıştır.

³⁵¹ Muharrem Ekşi, "Uluslararası Sistemde Paradigma Değişimi Olasılığı: Füze Kalkanı Projesi ve ABD-Rusya İlişkileri", [http://www.globalstrateji.org/TUR/Icerik_Detay.ASP?Icerik=1326], (Erişim Tarihi: Mart 2008).

³⁵² Özgür, **İbid.**, s. 217.

³⁵³ Kuzey Atlantik Konseyi Savunma Bakanları Toplantısı Sonuç Bildirisi, Brüksel, 2 Aralık 1997, **NATO Dergisi**, No. 1, s. 13.

³⁵⁴ "START-III", [http://www.fas.org/nuke/control/start3/index.html], (Erişim Tarihi: Ocak 2008).

START-III anlaşmasının arzu edilen şekilde sonuçlanmasını müteakip ise, bu sefer sadece Rusya ve ABD değil, nükleer güce sahip olan bütün devletlerin katılacağı START-IV görüşmelerine başlanması planlanmaktaydı.³⁵⁵ Yalnız, Rusya'nın START-II Antlaşması'ndan çekilmesiyle bu görüşmeler gündemlik önemini kaybetmiştir.

³⁵⁵ "START-IV", [<http://www.fas.org/nuke/control/start4/index.html>], (Erişim Tarihi: Ocak 2008).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Nükleer gücün askeri amaçla kullanılabileceğinin somut bir şekilde anlaşıldığı II. Dünya Savaşı'ndan beri ve özellikle de Soğuk Savaş ortamında, nükleer silahların yarattığı korku ortamının etkisiyle, bu tür silahların tamamen yasaklanmasına ya da en azından sınırlandırılmasına yönelik uluslararası çabalar harcanmaya başlamıştır. Dünyayı Nükleer Savaş eşiğine getiren Küba Füze Krizi ile insanlığın yaşabileceği korkunç yıkım anlaşılmış ve Kriz devletleri silahsızlanma konusunda daha etkili olacak adımlar atmaya yöneltmiştir. Krizin bitmesiyle birlikte başlayan “Detant” döneminde nükleer silahlanmanın sınırlandırılmasına yönelik bir dizi, çok taraflı ve iki taraflı, antlaşma imzalanmıştır. Söz konusu olan antlaşmalar araştırmamızın asıl konusu olup analiz edilmiştir.

Bu araştırmada, 1960'lardan günümüze olan süreçte nükleer silahsızlanma alanında yaşanan gelişmeler, konuyla ilgili tüm çalışmalar incelenip aşağıda belirtilen sonuçlara varılmıştır.

Nükleer silahların kullanılmasını açıkça yasaklayan çok taraflı ve geniş kapsamlı uluslararası bir sözleşme henüz oluşturulabilmiş değildir. Nükleer silahlar konusunda kaydedilen gelişmeler, bu tür silahların üretiminin, elde tutulmasının ve kullanılmasının tamamen yasaklanmasından ziyade bu silahların sınırlandırılmasına ya da yayılmasının önlenmesine yönelik olmuştur. Oluşturulan sözleşmelerden bazıları, nükleer silahların denenebileceği mekânları sınırlandırmakta ve kutuplarda, denizlerde, deniz altında ve havada nükleer silah denemelerini yasaklamaktadır. Bunlar arasında 1959 tarihli Güney Kutup bölgesine ilişkin antlaşma³⁵⁶ ve 1963 tarihli Moskova Antlaşması sayılabilmektedir.

Nükleer silahların üretiminin ve kullanımının tamamen yasaklandığı 14 Şubat 1967 tarihli sözleşme, sadece belirli bir bölge ile sınırlı kalmıştır. Beş Latin Amerika ülkesi arasında imzalanan bu sözleşme nükleer silahların üretimini, stoklanmasını, alınıp satılmasını ve denemesini yasaklamaktadır.

³⁵⁶ *Antarktika Antlaşması kastedilmektedir.*

1968 yılında imzalanan ve 1970 yılında yürürlüğe giren Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması, bu doğrultuda oluşturulan en önemli antlaşma konumundadır ve o tarihe kadar nükleer silahlara sahip olmayan devletlerin bu silahlara sahip olmasını engellemeye yöneliktir. Antlaşma, nükleer silahlara sahip olan devletlerin, sahip olmayan devletlere nükleer silah üretme ya da elde etme konularında yardım etmemesini öngörmektedir. Öte yandan, antlaşmaya taraf olan ve henüz nükleer silah sahibi olmayan devletler de bu silahları üretmeme, almama veya elde etmemeyi yükümlenmektedirler. Günümüzde 190 devletin taraf olduğu Anlaşma'ya İsrail, Hindistan ve Pakistan üye değildir. Kuzey Kore ise 2003'te Anlaşma'dan çekilmiştir.

Nükleer silahsızlanmaya yönelik yapılmış antlaşmaların yanı sıra uluslararası düzeyde iki taraflı görüşmeler de düzenlenmiştir. Bu görüşmelerin sonucu olan bazı antlaşmalar hala uygulanmaktadır. Bazıları ise günümüz şartlarına uyarlanmadığı için önemini yitirmiştir. Duruma örnek, Stratejik Silahların İndirimi (SALT) görüşmelerinin sonucu olan iki taraflı ABM Antlaşmasıdır. Antlaşma 2002 yılında ABD'nin Füze Kalkanı Projesi'ne uymadığından dolayı ABD tarafından reddedilmiştir. Bunun yansıması olarak, 1993 yılında imzalanan ve 2000 yılında Duma tarafından onaylanan, yine iki taraflı bir antlaşma olan ve nükleer savaş başlıklarını 3.500'e indirmeyi hedefleyen, START-II Anlaşması'ndan bu sırada Rusya çekilmiştir.

Tüm bu gelişmeler ışığında şöyle bir kanıya varmak mümkündür; nükleer silahsızlanmada bir durgunluk görünmektedir. Bugünkü dünya siyaseti silahsızlanmadan daha çok silahlanmaya yönlendirilmiştir. Nükleer silahsızlanma konusunun uluslararası gündemde bu kadar ön planda olduğu bir dönemde, nükleer silahların yayılmasını önleyebilecek en önemli anlaşmanın, geçmişinde hiç olmadığı kadar sarsıntılı bir süreçte olduğu görünüyor.

Sonuç olarak şöyle diyebiliriz; hiçbir siyasal amaç, ideolojik yarar ya da ulusal çıkar nükleer silahların kullanılmasını haklı gösteremez. İnsanlığa karşı bir imha hareketi demek olan nükleer silahların günümüzde gerçek ve yakın bir tehlike

olması, nükleer silahlara karşı çıkmanın en önemli noktasıdır. Bugün nükleer silahların erişmiş olduğu düzeyle uluslararası silahlanma yarışı insanlığı tehdit eden, ciddi bir boyuta ulaşmıştır. Bir bakıma, geçmişteki dünya savaşlarının benzeri faciaların oluşmasını engellemiş olması yönünden olumlu ise de yarattığı potansiyel tehlike hala süregelmektedir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

AKBULUT, Saffet, ERTEKİN, Süleyman, **Dünyadaki Silahsızlanma Çalışmaları ve Türkiye**, İstanbul: Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, 1995.

ALLISON, Graham, **Nükleer Terörizm, Önlenebilir Nihai Felaket**, İstanbul: Salyangoz Yayınları, 1995.

ALSAN, Zeki Mesud, **Silahsızlanma Problemi**, Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1953.

ANDERSON, David, **The Achievements of the Strategic Reduction Treaty and Future Possibilities for Strategic Arms Reduction**, Australia: Published by the Department of the Parliamentary Library, 1991.

ARI, Tayyar, **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, İstanbul: Alfa Basım Yayım, 2004.

ATAÖV, Türkkaya, **Silahsızlanma Gereği**, Ankara: Doğan Basımevi, 1979.

BETTS, Richard, Nuclear Weapons”, Joseph S. Nye, Jr., ed., **The Making of America’s Sovyet Policy**, New Haven: Yale University Press, 1984.

CANKARA, Yavuz, **Yeni Oyun, İran’ın Nükleer Politikası**, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2005.

DABAĞYAN, Levon Panos, **Pearl Harbor’dan Hiroşima’ya (1941-1945)**, İstanbul: Kum Saati Yayıncılık, 2004.

DİKBAŞ, Yılmaz, **İsrail’in Nükleer Silah Cephaneliği**, İstanbul: Asya Şafak Yayınları, 2006.

ELLİOT, Jeffrey M., REGİNALD, Robert, **The Arms Control, Disarmament and Military Security Dictionary**, California: Santa Barbara, 1985.

ERDOĞDU, Hikmet, **Avrupa’nın geleceğinde Türkiye’nin Önemi ve NATO İttifakı**, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2004.

FİŞHER, David, **History of the International Atomic Energy Agency, The First Forty Years**, Austria: Printed by the IAEA in Austria, 1997.

FREEDMAN, Lawrence, **The Evolution of Nuclear Strategy**, New York: Martin Press, 1986 .

GERGER, Haluk, **Soğuk Savaştan Yumuşamaya: Helsinki Son Belgesi Ekli**, Ankara: Işık Yayınları, 1980.

GERGER, Haluk, **Nükleer Tehlike, Nükleer Silahlar ve Nükleer Savaş**, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1983.

GERGER, Haluk, **Yıldız Savaşları**, Ankara: Kalem Yayıncılık, 1985.

GERGER, Haluk, **Kan Tadı; Belgelerle ABD'nin Kara Kitabı**, İstanbul: Ceylan Yayınları, 2006.

GÖNLÜBOL, Mehmet, **Uluslararası Politika, İlkeler, Kavramlar, Kurumlar**, Ankara: A. Ü. SBF Yayınları, 1978.

GÜRKAYNAK, Muharrem, **Avrupa'da Savunma ve Güvenlik**, Ankara: Asil Yayın Dağıtım LTD. ŞTİ, 2004.

GÜRSOY, Barış, **Soğuk Savaştan Günümüze Asimetrik Tehdit**, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları, 2005.

HALLIDAY, Fred, **2000'lerde Dünya Tehlikeler ve Vaatler**, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002.

HENDERSON, Conway W., **International Relations, Conflict and Cooperation at the Turn of the 21th Century**, New York: McGraw Hill, 1998.

HOWLETT, Darryl, "Nuclear Proliferation: The Evolution of Global Nuclear Control and Anti-Proliferation Measures". **Globalization of the World Politics**, Ed. John Baylis ve Steve Smith, New York: Oxford University Press, 2005.

JACOBSON, H. K., STEİN, S., **Diplomats, Scients and Polificians, The U. S. and The Nuclear Test Ban Negotiations**, Michigan: Ann Arbor, 1966.

KARLUK, Sadık Rıdvan, **Uluslararası Ekonomik, Mali ve Siyasal Kuruluşlar**, Ankara: Turhan Kitabevi, 1998.

KESKİN, Funda, **Birleşmiş Milletler ve Türkiye**, Ankara: Ekin yayınları, 2005.

KRASULİN, Boris, **Silahsızlanma ve Sosyalizm**, İstanbul: Sorun Yayınları, 1987.

LEVİTAS, Gloria, **Peace and Disarmament Education**, New York: Town Crier Printing, 2004.

MORGENTHAU, H. J., THOMPSON, Kennet W., **Politics Amond Nations, The Struggle for Power and Peace**, New York: Alfred-A-Knoft, 1985.

NATO El Kitabı, Brussels: Office of İnternational and Press NATO, 2001.

ÖYMEN, Onur, **Silahsız Savaş, Bir Mücadele Sanatı Olarak Diplomasi**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2002.

ÖZGÜR, Salih, **Kitle İmha Silahları**, İstanbul: IQ Kultur Sanat Yayıncılık, 2006.

ORAN, Baskın, **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Cilt: 1, 1919-1980, İstanbul: İletişim yayınları, 2001.

SAGAN, Scott D., WALTZ, Kenneth, **The Spread of Nuclear Weapons: A Debate**, New York, London: W. W. Norton & Company, 1995.

SANDER, Oral, **Siyasi Tarih 1918-1994**, Ankara: İmge Kitabevi, 1994.

SCHELLİNG, Thomas C., HALPERİN, Morton H., **Strategy and Arms Control**, New York: Twentieth Century Fund, 1961.

SİGAL, Leon, **Nuclear Forces in Europe**, Washington: The Brookings Institution, 1989.

SÖNMEZOĞLU, Faruk, **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, İstanbul: Der Yayınları, 2000.

SÖNMEZOĞLU, Faruk, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, İstanbul: Filiz Kitabevi, 2000.

TACAR, Pulat Y., **Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Sorunu**, Ankara: T.C. Başbakanlık Atom Enerjisi Komisyonu Yayını, 1970.

TOPUR, Tuncer, **Milli Güvenlik ve Türkiye**, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2005.

TOURAİNE, Marisol, **Altüst Olan Dünya**, Ankara: Ümit Yayıncılık, 1997.

TUĞLACI, Pars, **Okyanus Ansiklopedik Sözlük**, İstanbul: Cem Yayınevi, 1983.

YILMAZ, Veli, **Siyasi Tarih**, İstanbul: Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, 1998.

MAKALELER

AKDEVELİOĞLU, Atay, KÜRKÇÜOĞLU, Ömer, “1945-1960 Batı Bloğu Ekseninde Türkiye”, **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt: 1, 1919-1980**, içinde, Der: Baskın Oran, İletişim yayınları, İstanbul, 2001.

BROOKS, Linton F., “Stratejik Silahların İndirimi Antlaşması savaş riskini azaltıyor”, **NATO Dergisi**, 1991, No: 4.

BUNDY, McGeorge, CROWE, Jr., BULL, Sidney, J. William, “Reducing Nuclear Danger”, **Foreign Affairs**, Vol. 72, No. 2, (Spring 1993).

CARTER, Jimmy, “ABD'nin Nükleer Çifte Standartı Barışın Altını Oyuyor”, **The Daily Star**, 20 Eylül 2007.

ÇAYCI, Sadi, “BM Güvenlik Konseyi'nin Terörle Mücadeleye İlişkin Kararları”, **Stratejik Analiz**, Ocak 2006.

DUMANLI, Cihangir, “INF Antlaşması”, **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Sayı 320, (Mart 1989).

EAGLEBURGER, Lawrence S., "Orta Menzilli Nükleer Kuvvetler Konusundaki Görüşmelerde Birleşik Amerika'nın Tutumu", **NATO Dergisi**, 1982, Sayı:1.

ERSUN, Ömer, “Nükleer Program Hayalinden, Atom Bombası Gerçeğine”, **Stratejik Analiz**, Cilt 5, Sayı 57, Ocak 2005.

GÜN, Ö. Rengin, “Birleşmiş Milletler Örgütünün Örgütlenme İlkeleri ve Örgüt Yönetimi Açısından İncelenmesi”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 2, sayı 2, İzmir 2000.

GÜNEY, Nurşin Ateşoğlu, “NATO Nükleer Caydırıcılığı ve INF Antlaşması”, **Dünü ve Bugünü ile Toplum ve Ekonomi Dergisi**, (Eylül 1993).

KİBAROĞLU, Mustafa, “Kitle İmha Silahları ile Terör: Kıyametin Yeni Eşiği mi?”, **Avrasya Dosyası**, Cilt: 12, Sayı: 3, Kış 2006.

KİBAROĞLU, Mustafa, “Kitle İmha Silahlarının Yayılması Sorunu ve Japonya’nın Güvenliği”, **Avrasya Dosyası**, Cilt: 5, Sayı: 2, Yaz 1999.

KİBAROĞLU, Mustafa, “11 Eylül’ün Ardından Strateji, Tehdit ve Caydırıcılık”, **Foreign Policy**, Kış 2002.

Kuzey Atlantik Konseyi Savunma Bakanları Toplantısı Sonuç Bildirisi, Brüksel, 2 Aralık 1997, **NATO Dergisi**, No. 1.

LEHMAN, Ronald Lehman, "Stratejik Silah İndirimi Görüşmeleri", **NATO Dergisi**, 1987, sayı 3.

ÖZKAN, Cemal, “Orta ve Kısa Menzilli Nükleer Başlıklı Füzelerin Kaldırılması ve Bunun NATO Savunma Stratejisi Üzerindeki Etkileri”, **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, 13 Mart 1988.

ROGOV, S.M., Rusya Amerika İlişkileri: Sonuçlar ve perspektifler, **ABD-İktisat, Siyaset, İdeoloji Dergisi**, 1996, No: 11, s. 6, (Рогов С.М. Российско-американские отношения: итоги и перспективы, США – Экономика, Политика, Идеология, 1996, №11, с. 6).

SMİDT, Fritz W., “The Zangger Committee:Its History and Future Role”, **The Nonproliferation Review**, (Fall 1994).

SMİDT, Fritz W., “NPT Export Controls and the Zangger Committee”, **The Nonproliferation Review**, (Fall-Winter 2000).

STEYN, Ben, “Understanding the Implications of UN Security Council Resolution 1540”, **African Security Review**, Cilt 14, No:1, 2005, s. 87.

USLUER, Yılmaz, “Silahsızlanma Silahların Kontrolü ve Türkiye”, **M.5 Savunma ve Silah Sistemleri Dergisi**, Aralık-Ocak 1988.

YIRMİBEŞOĞLU, Sabri, “Orta Menzilli Nükleer Silahlar (INF) Antlaşması Öncesi ve Antlaşma Sonrası Nükleer Silahların Rolündeki Değişimler”, **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Yıl 108, Sayı 322, Temmuz 1989.

İNTERNET KAYNAKLARI

A/RES/1 (I), BM 1.Genel Kurulu Kararı, 24 Ocak,1946

<http://www.un.org/russian/ga/1/docs/res1.htm>, (Erişim tarihi: Ekim 2007).

BAL, Cetin, “Manhattan Projesi”,

<http://www.zamandayolculuk.com/cetinbal/manhattanprojesi.htm>,

(Erişim Tarihi: Ağustos 2007).

“BM Genel Kurulundaki ABD Başkanı Eisenhower’ın konuşması, 8 Aralık, 1953”.

<http://www.un.org/russian/ga/iaea/eisenhower-2.htm>, (Erişim tarihi: Mart 2008).

“BM kitle imha silahlarına karşı”, BBC Turkish, 24 Şubat, 2007

http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2007/02/printable/070224_united_nations.shtml, (Erişim tarihi: Nisan 2008).

BURK, Susan F., “U.S.-IAEA Additional Protocol”,

<http://www.state.gov/t/np/rls/rm/29249pf.htm>, (Erişim Tarihi: Şubat 2008).

CONAHAN, Frank, “Strategy Defence Initiative Program-Better Management Direction and Controls Needed”, United States General Accounting Office Report, Washington 1987, s.2-4,

<http://www.turkcebilgi.com/Stratejik%20Savunma%20Giri%C5%9Fimi>,

(Erişim Tarihi: Kasım 2007).

EKŞİ, Muharrem, “Uluslararası Sistemde Paradigma Değişimi Olasılığı: Füze Kalkanı Projesi ve ABD-Rusya İlişkileri”,

http://www.globalstrateji.org/TUR/Icerik_Detay.ASP?Icerik=1326, (Erişim Tarihi: Ocak 2008).

“DDA Activities”,

<http://disarmament.un.org/dda-activities.htm>, (Erişim Tarihi: Şubat 2008).

“Department for Disarmament Affairs”,

<http://disarmament.un.org/dda.htm>, (Erişim Tarihi: Şubat 2008).

“DGP-The Senior Defence Group on Proliferation”,

<http://www.nato.int/issues/wmd/role.html>, (Erişim Tarihi: Şubat 2008).

GROSSMAN, Rita, “Silahların Yayılması ve Kalkınma –Bağlantılar Açığa Çıkıyor”, NATO Review, Sonbahar 2007, <http://www.nato.int/docu/review/2007/issue3/turkish/art3.html>, (Erişim tarihi: Nisan 2008).

“Günümüz dünyasında nükleer enerji”.
Aralık 12, 2005. <http://turkish.trib.ir/makale/57.htm>, (Erişim tarihi: Nisan 2008).

“History of the IAEA” .
<http://www.iaea.org/About/history.html>, (Erişim Tarihi: Mart 2008).

“JCP-The Joint Committee on Proliferation”
<http://www.nato.int/docu/handbook/2001/hb130116.html>, (Erişim Tarihi: Şubat 2008).

“IAEA by the Numbers”
http://www.iaea.org/About/by_the_numbers.html, (Erişim Tarihi: 19 Mart 2008).

KULEBİ, Ali, “21. Yüzyılda Nükleer Silahlanma”, TUSAM, 22.05.2005, <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=160&sayfa=44>, (Erişim Tarihi: Kasım 2007).

“Missile Technology Control Regime (MTCR)”,
<http://www.fas.org/nuke/control/mtr/index.html>, (Erişim Tarihi: Mart 2008).

“MTCR and Trade”,
<http://www.mtrc.info/english/trade.html>, (Erişim Tarihi: Mart 2008).

“Nükleer Silahsızlanma, Yayınlanmama ve Ulusal Güvenlik Dergisi”,
(Сборник «Ядерное Разоружение, Нераспространение и Национальная Безопасность»),
<http://www.iss.niit.ru/book-2/glav-6-4.htm>, (Erişim Tarihi: 10 Nisan 2008).

“Nuclear Suppliers Group”,
<http://www.fas.org/nuke/control/nsg/index.html>, (Erişim Tarihi: Mart 2008).

“Nuclear Weapon Design”,
www.fas.org/nuke/intro/nuke/design.htm, (Erişim Tarihi: Ağustos 2007).

“Nuclear Weapons: Who Has Nuclear Weapons”,
www.comeclean.org.uk/articles.php?articleID=22, (Erişim Tarihi: Ağustos 2007).

“Objectives of the MTCR”,
<http://www.mtcr.info./english/objectives.html>, (Erişim Tarihi: Mart 2008)

“SGP-The Senior Political-Military Group on Proliferation”,
<http://www.nato.int/issues/wmd/role.html>, (Erişim Tarihi: şubat 2008).

SHEİNMEN, Lawrence, “Comprehensive Test Ban Treaty” , Washington 2003, s.1.
http://www.nti.org./e_research/e3_9a.html, (Erişim Tarihi: Ocak 2008).

SLİPCHENKO, V.S., “Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması”,
Moskova Fizik Enstitüsü’ne bağlı Silahsızlanma, Enerji ve Ekoloji Araştırma
Merkezi, 23 Eylül 2004,
(В. С. Слипченко, “Договор о нераспространении ядерного оружия”, (Центр по
изучению проблем разоружения, энергетики и экологии при МФТИ),
<http://www.armscontrol.ru/course/lectures04b/vss040923.htm>,
(Erişim Tarihi: Nisan 2008).

“State of the IAEA”,
http://www.iaea.org/About/state_text.html#AI.3, (Erişim Tarihi: Mart 2008).

TERZUOLO, Eric R., “KİS’lerin Yayılmasına Karşı Mücadele”, NATO Review,
Sonbahar 2005, http://www.nato.int/docu/review/2005/issue3/turkish/main_pr.html,
(Erişim Tarihi: Ekim 2007).

“The Missile Technology Control Regime”,
<http://www.mtcr.info./english/index.html>, (Erişim Tarihi: Mart 2008).

“The Nuclear Planning Group”,
<http://www.nato.int/issues/npg/index.html>, (Erişim Tarihi: şubat 2008).

“The Nuclear Suppliers Group (NSG)”,
<http://www.nuclearsuppliersgroup.org/>, (Erişim tarihi: Mart 2008).

“Türkiye Atom Enerjisi Kurumu”,
<http://www.taek.gov.tr/uluslararası/iaea/iaea.html>, (Erişim tarihi: Mart 2008).

WA NGUGİ, Mukoma, “Conversing with Africa: Politics of Change ve Hurling
Words at Consciousness”, http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=138712007,
(Erişim Tarihi: Nisan 2008).

RAPORLAR

Bundesgesetzblatt, No: 7, Bonn, Bundes Republik Deutschland, 25 Marz 1955, (Federal Yasa Tasarısı, No: 7, Bonn, Federal Almanya Cumhuriyeti, 25 Mart 1955).

DİŞBUDAK, Haydar, GÜNEL, İlhan, **Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Raporu**, Türkiye Atom Enerjisi Kurumu, Teknoloji Dairesi, Mayıs 2004.

“Güven ve Güvenlik Arttırıcı Önlemler (CSBM’ler), Denetim, Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme, Silahların Kontrolü ve Silahsızlanma Seçenekleri Üzerinde”, **NATO Raporu**, Basın Bildirisiİ M-NAC 2(2000)121, Aralık 2000.

DYAKONOV D. S., MYASNIKOV E.V., SOKOLOV N. N., “Rus-Amerikan İlişkilerinde Nükleer Silahları İndirimi süreci ve Kontrolü: Şimdiki Durumu ve Perspektifleri”, Moskova Fizik Enstitüsü’ne bağlı Silahsızlanma, **Enerji ve Ekoloji Araştırma Merkezi’nin Raporu**, 15 Aralık 2006.

(Д. С. Дьяконов, Е. В. Мясников, Н. Н. Соколов, “Процесс сокращения ядерных вооружений и контроль над ними в российско-американских отношениях: Состояние и Перспективы”, (Центр по изучению проблем разоружения, энергетики и экологии при МФТИ).

TEZLER

KİBAROĞLU, Mustafa, “The Nuclear Non-Proliferation Regyme At The Crossroads: Strengthening or Uncertainty”, **Basılmamış Doktora Tezi**, Bilkent Üniversitesi, Ankara, 1996.

CAŞİN, Mesut Hakkı, “Çağdaş Dünyada Uluslararası Güvenlik Stratejileri ve Silahsızlanma”, **Basılmış Doktora Tezi**, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1995.

NÜKLEER SİLAHSIZLANMA İLE İLGİLİ İMZALANAN ANTLAŞMA METİNLERİ

“Antarktika Antlaşması”,

<http://www.un.org/russian/documen/convents/disarmament.htm>,

<http://sedac.ciesin.org/entri/texts/acrc/at.txt.html>, (Erişim tarihi: Ocak 2008).

“Atmosferde, Dış Uzayda ve Su Altında Nükleer Silah Denemelerini Yasaklayan Antlaşma Moskova Antlaşması”,

(Partial Test Ban Treaty),

<http://www.un.org/russian/documen/convents/disarmament.htm>, (Erişim tarihi:

Ocak 2008).

“Ay ve Gök Cisimleri Dahil, Uzayın Araştırılması ve Kullanılmasında Devletlerin Çalışmalarını Yönlendirmeye İlişkin Anlaşma”, (Outer-Space Treaty),

<http://www.un.org/russian/documen/convents/disarmament.htm>, (Erişim Tarihi:

Ocak 2008).

“Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması”,

(Treaty on Non-Proliferation of Nuclear Weapons NPT),

http://www.taek.gov.tr/uluslararası/anlasmalar/npt_and.html, ya da

www.armsconrol.org/documents/npt.asp, (Erişim Tarihi: Ocak 2008).

“Deniz Yatağı Antlaşması”,

(Seabed Treaty)

<http://www.un.org/russian/documen/convents/disarmament.htm>, (Erişim tarihi:

Ocak 2008).

“Nükleer Malzemelerin Fiziksel Korunmasına İlişkin Sözleşme”,

<http://www.iss.niit.ru/book-2/glav-6-5.htm>, (Erişim Tarihi: Ocak 2008).

“Nükleer Denemelerin Kapsamlı Yasaklanması Antlaşması”,

(Comprehensive Test Ban Treaty)

http://www.taek.gov.tr/uluslararası/anlasmalar/deneme_yasaklama_tr.pdf, (Erişim

Tarihi: Ocak 2008).

“Tlatelolco Antlaşması”,

(Treaty for the Prohibition of Nuclear Weapons in Latin America and the Caribbean - Treaty of Tlatelolco),

<http://www.state.gov/t/ac/trt/4796.htm>, (Erişim Tarihi: Ocak 2008).

“Güney Pasifiği Nükleer Silahlardan Arındırma - Rarotonga Antlaşması”,
<http://www.fas.org/nuke/control/spnfz/index.html>, (Erişim Tarihi: Şubat 2008).

Pelindaba Anlaşması,
<http://www.iaea.org/Publications/Documents/Treaties/pelindaba.html>, (Erişim Tarihi: Ocak 2008).

“Bangkok Antlaşması”,
(Treaty on the Southeast Asia Nuclear Weapon-Free Zone (Bangkok Treaty),
<http://disarmament.un.org/TreatyStatus.nsf/44e6eeabc9436b78852568770078d9c0/3d4956d9383d92d0852568770079dda0?OpenDocument>, (Erişim Tarihi: Şubat 2008).

“Kırmızı Telefon Antlaşması” (Hot Line Agreement Treaty),
<http://www.atomicarchive.com/Treaties/Treaty2.shtml>, ya da
<http://www.state.gov/t/ac/trt/4785.htm>, (Erişim Tarihi: Ocak 2008).

“Nükleer Savaş Riskini Azaltacak Önlemler Antlaşması”,
http://untreaty.un.org/unts/1_60000/23/17/00044806.pdf, (Erişim Tarihi: Ocak 2008).

“ Doğrudan Haberleşme Bağlantısının Geliştiren Antlaşma”,
http://untreaty.un.org/unts/1_60000/23/17/00044806.pdf, (Erişim Tarihi: Ocak 2008).

“Anti Balistik Füze Antlaşması”,
(Anti-Ballistic Missiles Treaty ABM)
<http://www.fas.org/nuke/control/abmt/index.html>, (Erişim Tarihi: Ocak 2008).

“Stratejik Saldırı Silahlarının Sınırlamasını öngören Geçici Antlaşma”,
(Strategic Arms Limitation Treaty (SALT-I))
<http://www.fas.org/nuke/control/salt1/index.html>, (Erişim Tarihi: Ocak 2008).

“Stratejik Silahlarının Sınırlandırılması Antlaşması”,
(Strategic Arms Limitation Treaty (SALT-II)),
<http://www.armscontrol.org/documents/salt2.asp>, ya da
<http://www.fas.org/nuke/control/salt2/index.html>, (Erişim tarihi: Ocak 2008).

“Kısa ve Orta Menzilli Füze Ortadan Kaldırılması Antlaşması“,
(INF Treaty),
<http://www.un.org/russian/documen/convents/disarmament.htm>, ya da
<http://www.fas.org/nuke/control/inf/index.html> (Erişim Tarihi: Ocak 2008).

“Stratejik Silahların İndirimi Antlaşması”,
(Strategic Arms Treaty (START-I),
<http://www.fas.org/nuke/control/start1/index.html>, (Erişim Tarihi: Ocak 2008).

“Stratejik Silahların İndirimi Antlaşması”,
(The Strategic Arms Reduction Treaty, (START-II),
<http://www.fas.org/nuke/control/start2/index.html>, (Erişim Tarihi: Ocak 2008).

“Stratejik Saldırı Azaltma Anlaşması”,
(Strategic Offensive Reductions Treaty (SORT),
<http://dtirp.dtra.mil/TIC/synopses/moscow.cfm>, ya da
<http://www.whitehouse.gov/news/releases/2002/05/20020524-3.html>, (Erişim Tarihi:
Ocak 2008).

EK-I

NÜKLEER SİLAHSIZLANMA İLE İLGİLİ NATO KOMİTELERİ

1. Nükleer Planlama Grubu (NPG)³⁵⁷

Üyeler	Fransa hariç tüm üye ülkeler.
Başkan	Genel Sekreter.
Rolü	İttifak'ın nükleer politikasına ilişkin konularda temel karar makamı.
Düzeyleri	Savunma Bakanları, Daimi Temsilciler.
Temel Alt Komiteler	Üst Düzeyli Grup (NPG/HLG), NPG Personel Grubu.
Uluslararası Yazmanlık Desteği	Savunma Planlaması ve Operasyonlar Bölümü; İcra Sekreterliği.

2. Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Ortak Komitesi (JCP)³⁵⁸

Üyeler	Tüm üye ülkeler.
Başkan	Genel Sekreter Vekili.
Rolü	Kitle imha silahlarının yayılmasına ilişkin politik-askeri ve savunma konularında Kuzey Atlantik Konseyi'ne eşgüdümlemiş raporlar veren üst düzeyli danışma birimi.
Düzeyleri	Nükleer Silahların Yayılmasını Önlemede Üst Düzeyli Politik-Askeri Grup ve Nükleer Silahların Yayılmasını Önlemede Üst Düzeyli Savunma Grubu (DPG) müşterek oturumunun üyeleri.
Temel Alt Komiteler	U
Uluslararası Yazmanlık Desteği	Siyasi İşler Bölümü; İcra Sekreterliği.

³⁵⁷ "The Nuclear Planning Group (NPG)", [<http://www.nato.int/docu/handbook/2001/hb070103.htm>], (Erişim Tarihi: Şubat 2008).

³⁵⁸ "The Joint Committee on Proliferation (JCP)", [<http://www.nato.int/docu/handbook/2001/hb13017.htm>], (Erişim Tarihi: Şubat 2008).

3. Nükleer Silahların Yayılmasını Önlemede Üst Düzeyli Politik-Askeri Grup (SGP)³⁵⁹

Üyeler	Tüm üye ülkeler.
Başkan	Siyasi İşlerden Sorumlu Genel Sekreter Yardımcısı.
Rolü	Kitle imha silahlarının yayılması konusunun politik-askeri yönleri üzerinde üst düzeyli danışma birimi.
Düzeyleri	Silahların yayılması konusunun politik ve güvenlik yönlerinden sorumlu üst düzeyli ulusal görevliler.
Temel Alt Komiteler	Nükleer Silahların Yayılmasını Önlemede Üst Düzeyli Savunma Grubu (DGP) ile de toplanır; bu durumda Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Ortak Komitesi (JCP) adını alır.
Uluslararası Yazmanlık Desteği	Siyasi İşler Bölümü; İcra Sekreterliği.

4.D Nükleer Silahların Yayılmasını Önlemede Üst Düzeyli Savunma Grubu (DGP)³⁶⁰

Üyeler	Tüm üye ülkeler.
Başkan	Eş Başkanlık: Bir Kuzey Amerikalı ve bir Avrupalı temsilci.
Rolü	Kitle imha silahlarının ve bunları atma vasıtalarının yayılması konusunda Kuzey Atlantik Konseyi üst düzeyli danışmanlık birimi.
Düzeyleri	Savunma konuları ile ilgili üst düzeyli NATO görevlileri.
Temel Alt Komiteler	DGP Yönetim Komitesi (çalışma grubu düzeyinde uzmanlardan oluşur); gerekli olduğu zaman kurulan diğer geçici birimler. Ayrıca, Nükleer Silahların Yayılmasını Önlemede Üst Düzeyli Politik-Askeri Grup (SGP) ile de toplanır. Bu durumda, Silahların Yayılmasını Önleme Ortak Komitesi (JCP) adını alır.
Uluslararası Yazmanlık Desteği	Siyasi İşler Bölümü; İcra Sekreterliği.

³⁵⁹ "The Senior Political-Military Group on Proliferation (SGP)", [<http://www.nato.int/docu/handbook/2001/hb130116.htm>], (Erişim Tarihi: Şubat 2008).

³⁶⁰ "The Senior Defence Group on Proliferation (DGP)", [<http://www.nato.int/docu/handbook/2001/hb130129.htm>], (Erişim Tarihi: Şubat 2008).

START-I ve START-II'de SİLAHSIZLANMA SEVİYELERİ³⁶¹

	1992	START-I (1999)	START-II (2003)
ICBM/Rusya	6,115	3,153	531
ICBM/ABD	2,370	1,400	500
SLBM/Rusya	2,696	1,744	1,744
SLBM/ABD	3,840	3,456	1,728
**Uçaktan/Rusya³⁶²	1,426	1,552	752
**Uçaktan/ABD	3,776	3,700	1,272
Toplam/Rusya	10,237	6,449	3,027
Toplam/ABD	9,986	8,556	3,500

³⁶¹ Conway W. Henderson, **International Relations, Conflict and Cooperation at the Turn of the 21th Century**, McGraw Hill, New York, 1998, s. 324.

³⁶² **Uçaktan atılan füzelerdeki savaş başlıkları (Cruise füzelerindeki savaş başlıkları).

ÖZET

Geçmiş yüzyılın içerisinde yaşanan iki dünya savaşı ve bu savaşların yıkıcılığı nedeni ile tarih sahnesinin insanlık adına yaşanan en acımasız yüzyılı olma özelliğini taşımaktadır. Yüzyılın en üstün icadı Nükleer Silahlar olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı büyük korku şokuyla sona erdiren, Soğuk Savaş Dönemi'nin büyük çatışmalarının Üçüncü Dünya Savaşı'na dönüşmeden bitmesini sağlayarak bir anlamda başarılı bir denge ve caydırma ortamı yaratan Nükleer Silahlardır, bugün çok fazla dile getirilmese de insanlık için en korkutucu kâbustur.

Böylece, dünya üzerinde mutlak hâkimiyeti garanti edecek bir "Süper Silah" hayali ve korkusu, 20.yüzyılda Nükleer Silahlar konusunda yaşanan olaylar bilim kurguyu şaşkına çevirmiş ve bilimkurgunun gündeminde kalmıştır. Ne var ki gerçekleştirenler, beklenenden daha az dramatikti: Soğuk Savaş'ın başlıca güçleri, bu tip silahları imal ederek stokunu yapmışlardır.

Nükleer Caydırıcılık, diyebileceğimiz bu anlayış, her iki bloğun liderleri tarafından Soğuk Savaş süresince sıkıca takip edilmiştir. Bu anlayış çerçevesinde, insan ırkının yok olmaması adına II. Dünya Savaşı'nın hemen bitiminde, özellikle 1960'lardan itibaren nükleer silahlanmayı kısıtlama amacına yönelik birtakım önlemler alınmaya, konuya vakıf kurumlar kurulmaya çok veya iki taraflı devletlerarası antlaşmalar imzalanmaya başlanmış, bu adımlar günümüze kadar da sürdüğünü söyleyebiliriz. Ancak son birkaç sene içerisinde dünya siyaseti silahsızlanmadan daha çok silahlanmaya yönlendirilmiştir.

Yaptığımız araştırmamızda 1960'lardan hareketle nükleer silahsızlanma süreci incelemiş ve bu bağlamda yaşanan gelişmelerin sonuçları ve önemi ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Nükleer Silahlanma, Nükleer Silahsızlanma, Caydırıcılık, Nükleer Silahlar.

ABSTRACT

From behind of the two world wars of the past century and their destruction power, this century is characterized as the most inhuman towards the mankind on the historical scene. Nuclear Weapons have become the most unsurpassed invention of the century. Nuclear weapons, which had been used during World War, II, provided the end of the war by its uttermost horror and at the same time, these nuclear weapons provided the end of the great collisions during the Cold War preventing its transformation into the World War, III. Thus a successful balance and a deterrent environment have been created in a certain sense. Even if nuclear weapons are not agitated so much these days, they are the most horrible nightmare for the mankind.

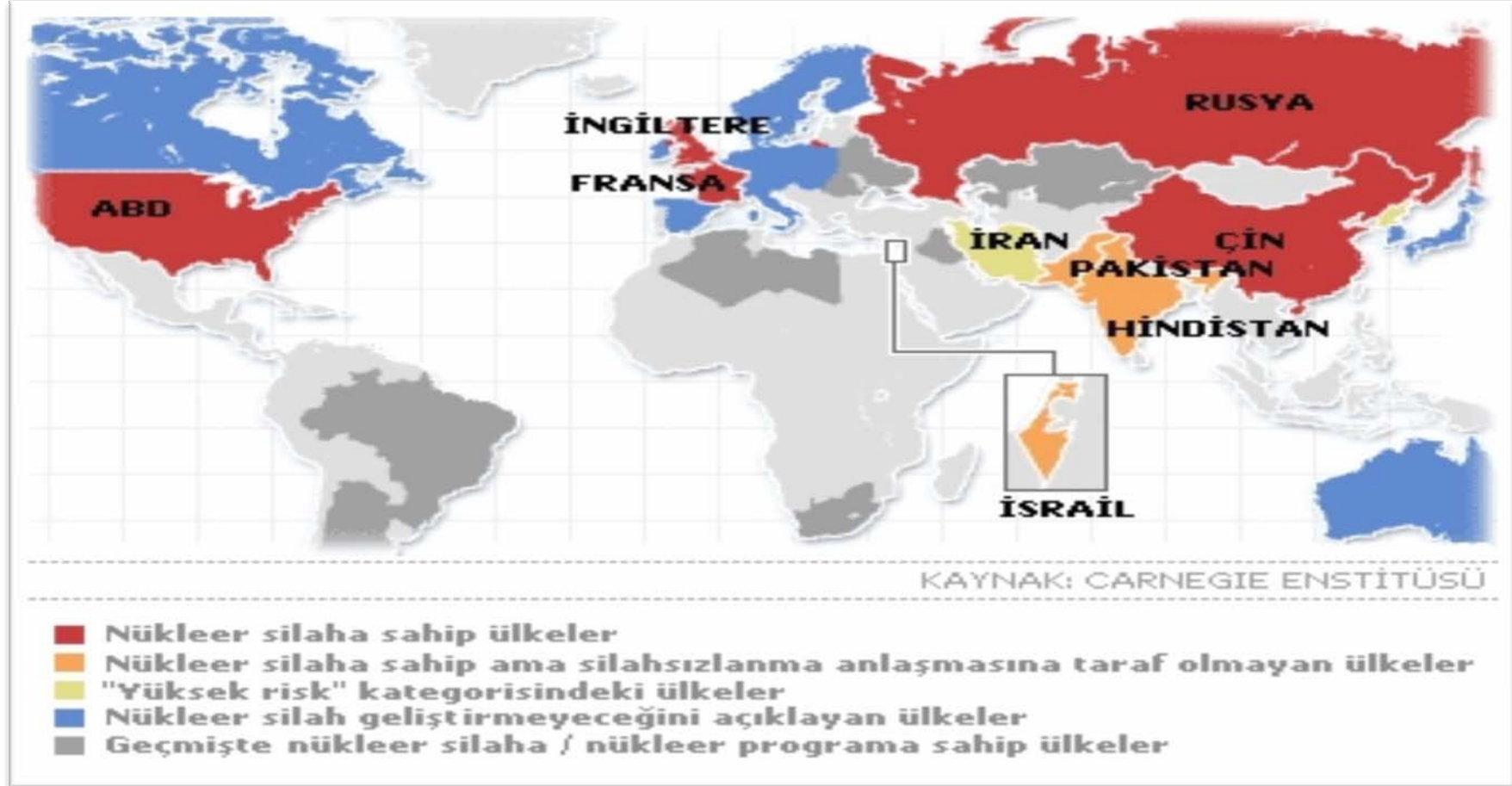
Consequently, “The Super Weapon’s dream and horror, which guarantees an absolute supremacy of the world, have perplexed the science fiction by the 20th century’s Nuclear Weapons and become an agenda for the scientists. However, those which become true were less dramatical from the anticipated ones: The leading powers of the Cold War have stocked these type of weapons by producing them.

The denominated understanding of the nuclear deterrence has been followed strictly by the two blocks’ leaders during the Cold War. In scope of this understanding, in the name of human race disappearing, immediately after the World War II, especially from 1960’s, in order to restrict nuclear weaponing, some preventive measures, constructing of the trust institutions and signing international agreements between the two parties have begun and we can assume that, these measures are continuing till nowadays. However, within the few last years the world politics is much deeper in the armament activities then in the disarmament.

As a result of our thesis research, we analyzed the period of the fast movement nuclear disarmament, especially from 1960’s and wanted to highlight the past developments and the consequences of these developments in connection with the above said.

Key Words: Nuclear Armament, Nuclear Disarmament, Deterrence, Nuclear Weapons.

EK-I
DÜNYADAKİ NÜKLEER GÜÇLER¹

¹ "Dünyadaki Nükleer Güçler", [http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2005/05/050502_nuclear_powers.shtml#intro], (Erişim Tarihi: Eylül 2007).